

**O‘ZBEKISTON RESPUBLKASI OLIY TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**
TOSHKENT ARXITEKTURA-QURILISH UNIVERSITETI

Qo‘l yozma huquqida
UDK: 332.83 (575.1)

BOLTAYEV UMIDJON TALANT O‘G‘LI

**QURILISH SANOATINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI
OSHIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar:
Metyakubov Azamat Djumanazarovich
Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Toshkent – 2024

MUNDARIJA

I BOB. QURILISH SANOATI INVESTITSION JOZIBADORLIGINING NAZARIY ASOSLARI	13
1.1. Qurilish sanoati investitsion jozibadorligini shakllantirishning mohiyati va shart-sharoitlari.....	13
1.2. Qurilish sanoati investitsion jozibadorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.....	24
1.3. Qurilish tashkilotini rivojlantirishda investitsion sa'lohiyatning roli.....	35
Birinchi bob bo'yicha xulosalar.....	46
II BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QURILISH SANOATINING INVESTITSION JOZIBADORLIGI HOLATINING TAHLILI	48
2.1. Qurilish sanoati investitsion jozibadorligining hozirgi darajasi va dinamikasini baholash.....	48
2.2. Qurilish sanoati korxonasining iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari tahlihi ("12-trest" Ajmasolida).....	69
2.3. Qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini rivojlantirish mexanizmlari tahlihi.....	81
Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar.....	93
III BOB. QURILISH SANOATI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	95
3.1. Qurilish sanoati korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish.....	95
3.2. Qurilish sanoati korxonalarining investitsion-qurilish jarayonida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	106
3.3. Qurilish sanoati investitsion resurslarini va iqtisodiy o'sish sur'atlari rivojlanishini modellashtirish.....	116
Uchinchi bob bo'yicha xulosalar	137
XULOSA	138
ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	141

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda global raqobatning kuchayib borishi sharoitida nafaqat uy-joy, infratuzilma va tijorat obyektlarini ta'minlovchi, balki ish joylarining yirik manbai va boshqa tarmoqlarning rivojlanishi uchun muhim rag'batlantiruvchi omil bo'lib ham hisoblanuvchi qurilish sanoatining ahamiyati ortib bormoqda. O'tkazilgan so'rovlar natijalariga ko'ra, ko'chmas mulk investitsiyalar uchun eng foydali dastak hisoblanadi. Xalqaro Savills ko'chmas mulk agentligining baholashiga ko'ra, "dunyoning barcha mamlakatlaridagi obyektlarning umumiy qiymati 300,0 trln AQSH dollaridan oshadi. Taqqoslash uchun olsak, butunjahon YAIM hajmi 85,0 trln AQSH dollariga teng deb baholanadi, aksiyalarning butun bozori esa 110,0 trln doll., obligatsiyalar bozori esa – 120,0 trln. doll. atrofidagi qiymatni tashkil etadi"¹. Uy-joy sotib olish ko'chmas mulkka mablag' kiritishning keng tarqalgan usuli bo'lib, jahondagi barcha obyektlarning 80 foizi dala hovli, xonadonlar, apartament kabi yashash joylaridan iborat bo'lsa, qolgan 20 foiz qismini esa tijorat ko'chmas mulklari va yer maydonlari tashkil etadi. Ushbu holat dunyo miqyosida qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish masalalarining dolzarbligini namoyon etadi.

Jahonda qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish muammolarini tadqiq etishga yo'naltirilgan keng qamrovli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Qurilish sanoatini rivojlantirish, sarmoyadorlarni jalb qilish va turli iqtisodiy hududlardagi sanoatni global raqobatbardosh qilish, qurilish qonunchiligining ochiq va shaffofligini ta'minlash, sarmoyadorlar huquqlarini himoya qilish, zamonaviy qurilish texnologiyalari, BIM (Building Information Modeling) kabi raqamli yechimlarni joriy qilish, qurilish sanoatining jozibadorligini oshirishga infratuzilma va transport aloqalari ta'sirini baholash, davlat-xususiy sheriklik, hukumat subsidiyalari va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik, qurilish sanoatini rivojlantirish uchun zamonaviy bilim va malakaga

¹ The total value of global real estate. - <https://www.savills.com/impacts/market-trends/the-total-value-of-global-real-estate.html>

ega kadrlar tayyorlash tizimini kuchaytirish, jahon qurilish kompaniyalari va sarmoyadorlari bilan hamkorlik qilish bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yoʻnalishlaridan hisoblanadi.

Oʻzbekistonda qurilish sanoati soʻnggi oʻn yillik davomida izchil ravishda ahamiyatli oʻsishga erishib kelmoqda. Bu koʻrsatkichlar 2010-yildagi 8,2 trln soʻmdan 2022-yildagi kuchli taassurot qoldirgan 130,8 trln soʻmgacha muttasil oʻsib bordi, 2023-yilda 52,1 trln soʻmlik qurilish loyihalari muvaffaqiyatli tugallanib, bu katta istiqbolli oʻsish trayektoriyasini koʻrsatadi². Oʻsishdagi bu tendensiya mamlakatning iqtisodiy taraqqiyot va infratuzilmaviy rivojlanishga moyilligini koʻrsatadi. Umuman qurilish sanoatida va xususan qurilish majmualarida investitsion jozibadorlikni shakllantirish muammosi juda dolzarb boʻlib turibdi, chunki uning holati va rivojlanishi sezilarli darajada mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga taʼsir koʻrsatadi, shu jumladan koʻp jihatdan davlatning ilmiy-texnik rivojlanish darajasini aks ettiradi. Shunga bogʻliq holda qurilish sanoati makrodarajasida va uning tarkibiga kiruvchi qurilish korxonalarida mikrodarajasida investitsion jozibadorlikni oshirish muammolari boʻyicha jiddiy nazariy va amaliy ishlanmalarning roli sezilarli tarzda ortadi. Mazkur masalalarning yechimini topishda qurilish tashkilotining investitsion salohiyatini shakllantirish konsepsiyasini taklif etish, mintaqaviy hokimiyat va qurilish tashkilotlarining oʻzaro manfaatli ishtiroki asosida qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmini ishlab chiqish, yagona makonda turli xil investitsion va qurilish loyihalariga oid koʻplab jarayonlarni avtomatlashtirishga imkonini beruvchi raqamli platforma modelini yaratish, asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining uzoq muddatli prognoz koʻrsatkichlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar dolzarb ahamiyatga ega.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son ““Oʻzbekiston-2030” strategiyasi toʻgʻrisida”, 2020-yil 27-noyabrdagi PF-6119-son “Oʻzbekiston Respublikasining 2021-2025-yillarda qurilish tarmogʻini

² В Узбекистане в 2023 году инвестировали в строительство 50 трлн сумов. - <https://upl.uz/economy/34658-news.html>

modernizatsiyalash, jadal va innovatsion rivojlanishi strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonlari, 2018-yil 7-maydagi PQ-3698-son "Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalarida innovatsiyalarni joriy qilish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2019-yil 23-maydagi PQ-4335-son "Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari hamda sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalarni rivojlantirishning I. "Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy hamda madaniy-ma'rifiy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'nalishlari doirasida bajarilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Iqtisodiyot fani qurilish tashkilotlarining investitsion faoliyatini boshqarishda foydalaniladigan metodlar, mexanizmlar va dastaklarga katta e'tibor qaratadi, ularning turli xil bozorlardagi investitsion faolligining o'ziga xosliklarini o'rganadi. Xorijiy tadqiqotchi-olimlar orasida mazkur muammoni o'rganganlar qatorida J.Druker, M.Porter, M.Murey, J.Ofori, T.Xaupt, P.Edwards, V.Sniyesk, A.Mottayev, L.Shen, P.Jang, Y.Zavadskas va boshqalarni ajratib ko'rsatish mumkin³. Mazkur olimlarning ilmiy ishlarida

³ Druker J., White G. Constructing a new reward strategy: reward management in the British construction industry //Employee Relations. – 1997. – T. 19. – №. 2. – S. 128-146., Porter M. Konkurentnaya strategiya: metodika analiza otrasley konkurentov. – Alpina Publisher, 2016., Murray M., Langford D. (ed.). Construction Reports 1944-98. – 2008., Ofori G. Construction in developing countries //Construction management and economics. – 2007. – T. 25. – №. 1. – S. 1-6., Haupt T., Harinarain N. The image of the construction industry and its employment attractiveness //Acta Structilia. – 2016. – T. 23. – №. 2. – S. 79-108, Li B. et al. Perceptions of positive and negative factors influencing the attractiveness of PPP/PFI procurement for construction projects in the UK: Findings from a questionnaire survey //Engineering, Construction and Architectural Management. – 2005. – T. 12. – №. 2. – S. 125-148. Snieska V., Zykiene I. City attractiveness for investment: characteristics and underlying factors //Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – T. 213. – S. 48-54., Mottaeva A., Zheltenkov A. High-rise housing as a factor of the increase in Investment attractiveness of the city //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2018. – T. 33. – S. 01038., Shen L. Y., Zhao Z. Y., Drew D. S. Strengths, weaknesses, opportunities, and threats for foreign-invested construction enterprises: A China study //Journal of construction engineering and management. – 2006. – T. 132. – №. 9. – S. 966-975., Zhao S., Zhang P., Li W. A study on evaluation of influencing factors for sustainable development of smart construction enterprises: Case study from China //Buildings. – 2021. – T. 11. – №. 6. – S. 221., Zavadskas E. K., Kaklauskas A., Raslanas S. Evaluation of investments into housing renovation //International Journal of Strategic Property Management. – 2004. – T. 8. – №. 3. – S. 177-190.

qurilish tarmogʻining investitsion salohiyatini boshqarishdagi nazariy va metodologik yondashuvlar yoritib berilgan.

MDH mamlakatlari olimlar orasida qurilish majmuasining investitsion jozibadorligi metodlarini va mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy-metodologik masalalariga P.G.Graboviy, A.N.Asaul, V.V.Buzirev, P.V.Badin, I.Kabashkin, O.I.Fateeva, Y.N.Karpova, L.M.Putyanina, V.Y.Kirpichniy, T.Y.Ovsyannikov va boshqa shu kabi olimlarning ilmiy ishlari bagʻishlangan⁴. Mazkur iqtisodchi-olimlarning bir qator ilmiy ishlari fundamental xususiyatga ega, chunki ularda qurilish sohasining rivojlanish istiqbollari asoslab berilgan, investitsion taʼminotning samarali tizimini ishlab chiqish va boshqarish modellarini institutsionallashtirish masalalari koʻtarilgan.

Oʻzbekistonlik olimlar va iqtisodchilarning ilmiy ishlari orasida Sh.N.Zaynutdinov, R.I.Nurimbetov, M.K.Ziyayev, R.I.Gimush, M.A.Ikramov, M.A.Mahkamova, A.F.Rasulev, G.J.Allayeva, A.D.Matyakubov, A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiyev va boshqalarning ilmiy ishlari diqqatga sazovor⁵. Mazkur

⁴ Основы организации и управления жилищно-коммунальным комплексом /Под общ. ред. проф. П.Г. Грабового. – М.: Изд-во “АСВ”, – 2004. –528 с.; Асаул А.Н. Формирование системы управления строительным комплексом в современных условиях / www.aup.ru, Бузырев В.В., Суворова А.П. Особенности организации экономического взаимодействия участников строительного комплекса в регионе // Экономика строительства. — 2003. — №12. — С. 14-26., Бадин П.В. Совершенствование механизмов инвестиционной политики в легкой промышленности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. — 2006., Кабашкин И., Копытов Р. Оценка инвестиционной привлекательности транспортного предприятия // Транспорт анд Телесоммунисатсион. — 2004. — Вол.5, №4., Фатеева О.И. Формирование методического подхода к оценке инвестиционной активности строительного предприятия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тюмен: 2007., Карпова, Е. Н. Финансы организаций (предприятий): учебное пособие / Е.Н. Карпова, Е.А. Чумаченко. – Москва: ИНФРА-М, 2020. – 285 с., Путятин Л.М., Ванчугов М.Ю. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия на основе его экономического потенциала // Собственность и рынок. 2009. №6. S.21-33, Кирничный В. Ю. Инвестиционный потенциал строительной организации: теория, методология, эффективность использования: дис. – М. : автореф. дис.... д-ра экон. наук, 2005., Т. Ю. Овсянникова, О. В. Рабсевич, И. В. Югова // Жилищные стратегии. – 2021. – Т. 8. – № 4. – с. 317-342. – DOI 10.18334/зхс.8.4.113978;

⁵ Зайнутдинов Ш. Н., Нуриббетов Р. И. Ресурсная база и потенциал производство Узбекистана: использования и эффективности (региональный аспект) //Бюллетен науки и практики. – 2017. – №. 10 (23). – С. 207-212., Нуриббетов Р. И., Давлетов И. Х. Совершенствование структуры жилищного строительства в Узбекистане //Жилищные стратегии. – 2017. – Т. 4. – №. 1. – С. 23-36., Зияев М. К. и др. Риски в строительстве при повышении эффективности инвестиций //Бюллетен науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 5. – С. 315-321., Ташмухамедова К. С., Гимуш Р. И. Развитие подрядных организаций и предприятий малого бизнеса в строительстве //Социально-экономическое развитие городов и регионов: градостроительство, развитие бизнеса, жизнеобеспечение города. – 2018. – С. 284-289., М.А. Икромов. Экономика недвижимости. Учебник. – Т.: Узбекистан, 2010. – 505., Махкамова М., Асимова Ф. Саноат корхоналарида инновацион фаолият самарадорлигини ошириш механизми //Научные исследования и инновации в индустрии 4.0. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 46-49., Аллаева Г. Ж., Юсупов Ё. Актуальные направления развития промышленных предприятий // Ташкентский государственный экономический университет – С. 87.,

olimlarning ilmiy ishlarida qurilish sohasi va uy-joy kommunal xo‘jaligini boshqarishning milliy tajribalari bayon qilingan, mazkur tarmoqning rivojlanishiga to‘sqinlik qilayotgan bosh muammolar asoslar berilgan.

Xorijiy va milliy tadqiqotchi-olimlarning o‘rganilgan ilmiy ishlari qurilish sanoatining nazariy va amaliy jihatlarini shakllantirishda investitsiyalar qanday muhim rol o‘ynashini tushunishga imkon beradi. Biroq tan olish kerakki, bugungi kunga kelib mamlakatimizda qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini shakllantirishning mos holdagi metodlari va mexanizmlari qisman mavjud emas, bu esa mazkur soha subyektlariga investitsiyalash va qurilish tarmog‘ini rivojlantirish masalalari bo‘yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilishda murakkablik tug‘dirmoqda. Mana shu yo‘nalishda tadqiqotlarni amalga oshirish zarurati mazkur dissertatsiya maqsadi va vazifalarini belgilab berdi.

Dissertatsiya tadqiqotining dissertatsiya bajarilgan oliy ta’lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejasi bilan bog‘liqligi. Dissertatsiya ishi Toshkent arxitektura-qurilish universitetining ilmiy-tadqiqot ishlari rejasiga muvofiq ilmiy loyiha doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini shakllantirishning mohiyati va shart-sharoitlarini tadqiq qilish;

qurilish sanoatining investitsion jozibadorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlash va qurilish tashkilotining rivojlanishida investitsion salohiyatning rolini o‘rganish;

O‘zbekiston Respublikasi qurilish sanoatining investitsion jozibadorligining hozirgi darajasi va dinamikasini baholash;

Метякубов А. Д., Матризаева Д. Ю. Экономический анализ эффективности управления инвестициями в промышленности //Бюллетен науки и практики. – 2020. – Т. 6. – №. 7. – С. 251-256., Вахабов А.В., Хажикабиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: “Молия”, 2010.

qurilish sanoati korxonasi qurilish iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini tahlil qilish;

qurilish tashkiloti investitsion infratuzilmasi rivojlanishi mexanizmlarini tahlil etish;

qurilish sanoati korxonalarining investitsion-qurilish jarayonida raqamli texnologiyalar rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini aniqlash;

qurilish sanoati korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish;

bashoratlash metodlari asosida O'zbekiston Respublikasi qurilish sanoatining iqtisodiy o'sishi va investitsion resurslari sur'atlari rivojlanish dinamikasini tadqiq qilish.

Tadqiqotning obyekti bo'lib O'zbekiston Respublikasi qurilish sanoati tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlar hisoblanadi.

Tadqiqotning predmeti bo'lib qurilish sanoatiga investitsiyalarni jalb qilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, boshqaruv va boshqa munosabatlar hisoblanadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot davomida tuzilmaviy-dinamik tahlil va omilli tahlil, statistik usullar, matematik va grafanalitik metodlar, tizimli tahlil va sintezlash metodlari, ijtimoiy so'rovnoma metodi, ekonometrik tahlil va ilmiy bashoratlash usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

uslubiy yondashuvga ko'ra "investitsion jozibadorlik" tushunchasining iqtisodiy mazmuni turli xil talqinlarga mos holda u yoki bu mamlakat (mintaqa, tarmoq)da yuzaga keladigan mamlakat (mintaqalar, tarmoqlar)ga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan investitsiyalarga nisbatan vaziyatning qulaylik darajasini aks ettiruvchi umumiy tavsifiga investitsion jozibadorlikni belgilovchi va iqtisodiy o'sishga ko'maklashuvchi omillar va shart-sharoitlar asosida baholashni tatbiq etish orqali takomillashtirilgan;

qurilish tarmog‘i faoliyatiga makro- va mikrodarajada rag‘batlantiruvchi ta’sir ko‘rsatuvchi omillarning mahalliy hokimiyat va qurilish tashkilotlari tomonidan ta’minlanuvchi aniq shart-sharoit va chora-tadbirlar ko‘rinishidagi chegaralarini o‘zaro manfaatli asosda qat’iy belgilash orqali qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish taklifi asoslangan;

yagona makonda turli xil investitsion va qurilish loyihalari haqidagi ma’lumotlarni birlashtirish va investitsion imkoniyatlarni izlab topish, bitimlarni tuzish, loyihalarni va hisobotlarni boshqarish bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘plab jarayonlarni avtomatlashtirishga imkonini beruvchi raqamli platforma modeli taklif etilgan;

aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmini tavsiflovchi, o‘z ichiga yangi qurilish va xorijiy investitsiyalar ulushi hisobga olinishi bilan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi ko‘rsatkichlarini oluvchi 2030-yilga qadar prognoz ko‘rsatkichlari ishlab chiqilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilardan iborat:

qurilish tashkilotining innovatsion faoliyati samaradorligini bashorat qilish va uning strategiyasini tuzib chiqishda qurilish tashkilotining innovatsion salohiyati roli oshirilishini hisobga olish bilan iqtisodiy salohiyatning tuzilmaviy elementlari boshqarilishini takomillashtirish mexanizmlari yordamida qurilish tashkilotining innovatsion faoliyatini rivojlantirish yo‘nalishlari taklif etilgan;

qurilish tashkilotining kuchli va oqim tomonlarini aniqlash imkonini beruvchi “12-trest” AJ misolida korxonaning tuzilmaviy-dinamik tahlili asosida SWOT-tahlil ishlab chiqilgan;

o‘rta va yirik qurilish tashkilotlari uchun investitsion-qurilish rejalari va resurs oqimlarining optimal siklini rejalashtirishga imkon beruvchi qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini boshqarish va rivojlantirish modeli taklif etilgan;

investitsiyalardan maksimal iqtisodiy samaraga erishish uchun qurilish tashkilotlarining rahbariyati va mahalliy hamda mintaqaviy hokimiyatlarning ishtiroki bilan amalga oshiriluvchi bir qator chora-tadbirlar taklif qilingan;

investitsion imkoniyatlarni izlab topish, bitimlarni tuzish, loyihalarni boshqarish va hisobdorlik bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘plab jarayonlarni avtomatlashtirishga imkon beruvchi “Investitsion-qurilish portali” raqamli platformasi taklif qilingan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi foydalanilgan yondashuvlar va metodlarning maqsadga muvofiqligi, ma’lumotlarning rasmiy manbalardan, jumladan, O‘zbekiston Respublikasining qurilish tarmog‘i faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy hujjatlaridan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligidan, O‘zbekiston Respublikasi qurilish va uy-joy kommunal xo‘jaligi vaziriligi hamda boshqa qurilish tashkilotlaridan olinganligi, shuningdek, ularning amaliyotga joriy qilinganligi, xulosa va takliflarning vakolatli tuzilmalar tomonidan tasdiqlanganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati dissertatsiyada ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalardan qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmini takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlarning ilmiy-metodik apparatini boyitishda foydalanilishi mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati mazkur sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasida qurilish tarmog‘ining tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish, davlat hokimiyati organlari va qurilishda faoliyat yuritadigan tashkilotlar orasidagi o‘zaro harakatlar mexanizmini rivojlantirish, demokratik bozor munosabatlarini takomillashtirish, shuningdek, qurilish tarmog‘ini rivojlantirish istiqbollari belgilashda foydalanilishi mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan takliflar va tavsiyalar asosida:

uslubiy yondashuvga ko‘ra “investitsion jozibadorlik” tushunchasining iqtisodiy mazmunini turli xil talqinlarga mos holda u yoki bu mamlakat (mintaqa, tarmoq)da yuzaga keladigan mamlakat (mintaqalar, tarmoqlar)ga yo‘naltirilishi

mumkin bo'lgan investitsiyalarga nisbatan vaziyatning qulaylik darajasini aks ettiruvchi umumiy tavsifiga investitsion jozibadorlikni belgilovchi va iqtisodiy o'sishga ko'maklashuvchi omillar va shart-sharoitlar asosida baholashni tatbiq etish orqali takomillashtirish bo'yicha nazariy va uslubiy ma'lumotlardan oliy o'quv yurti talabalari uchun tavsiya etilgan "Investitsion loyihalash" nomli darslik tayyorlashda foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 29 maydagi 232-sonli buyrug'i). Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi natijasida talabalarda investitsion jozibadorlikni belgilovchi va iqtisodiy o'sishga ko'maklashuvchi omillar va shart-sharoitlar asosida baholashni tatbiq etish orqali takomillashtirilgan investitsion jozibadorlik tushunchasi bilan bog'liq nazariy bilimlarni kengaytirish imkoni yaratilgan;

qurilish tarmog'i faoliyatiga makro- va mikrodarajada rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatuvchi omillarning mahalliy hokimiyat va qurilish tashkilotlari tomonidan ta'minlanuvchi aniq shart-sharoit va chora-tadbirlar ko'rinishidagi chegaralarini o'zaro manfaatli asosda qat'iy belgilash orqali qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish taklifidan "Trest 12" AJ faoliyatida foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligining 2024-yil 1-noyabrdagi 24-06/11524-son ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida korxonaning investitsiyaviy jozibadorligini yaxshilash chora-tadbirlari ishlab chiqilgan va natijada xorijiy investitsiyalar hajmi 12,7 foizga oshishi ta'minlangan;

yagona makonda turli xil investitsion va qurilish loyihalari haqidagi ma'lumotlarni birlashtirish va investitsion imkoniyatlarni izlab topish, bitimlarni tuzish, loyihalarni va hisobotlarni boshqarish bilan bog'liq bo'lgan ko'plab jarayonlarni avtomatlashtirishga imkonini beruvchi raqamli platforma modelidan foydalanish taklifi "Trest 12" AJ faoliyatida foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligining 2024-yil 1-noyabrdagi 24-06/11524-son ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning

amaliyotga joriy etilishi natijasida korxonada investitsion muhitni raqamlashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish imkoni yaratilgan;

aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmini tavsiflovchi, o'z ichiga yangi qurilish va xorijiy investitsiyalar ulushi hisobga olinishi bilan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi ko'rsatkichlarini oluvchi 2030-yilga qadar ishlab chiqilgan prognoz ko'rsatkichlaridan "Trest 12" AJ faoliyatida foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligining 2024-yil 1-noyabrdagi 24-06/11524-son ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmini tavsiflovchi, yangi qurilish va xorijiy investitsiyalar ulushining hisobga olinishi bilan asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi ko'rsatkichlari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash imkoni yaratilgan.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyadan o'tkazilganligi. Tadqiqot natijalari 3 ta xalqaro va 3 ta respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjumanlarda muhokamadan o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha 10 ta ilmiy ishlar, ulardan 3 tasi Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan tavsiya etilgan ilmiy jurnallarda va 2 tasi xorijiy ilmiy jurnallarda nashr qilingan, shuningdek, 3 ta xalqaro va 3 ta respublika miqyosidagi konferensiyalarda jami 6 ta tezis chop etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya kirish, uchta bobga birlashtirilgan 9 ta paragraf, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat. Dissertatsiya hajmi 140 betni tashkil etadi.

I BOB. QURILISH SANOATI INVESTITSION JOZIBADOR LIGINING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Qurilish sanoati investitsion jozibador ligini shakllantirishning mohiyati va shart-sharoitlari

O'zbekiston Respublikasida ochiq bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitlarida makro-, mezo- va mikrodarajalarda investitsiyalarning barcha turlaridan foydalanish samaradorligi haqidagi masalado lzarb nazariy va amaliy vazifa maydoniga o'tdi. Globallashuv milliy xo'jaliklar va iqtisodiyotning alohida subyektlari orasidagi chegaralarni o'chirib yubormoqda.

Investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili bo'lib hisoblanadi. Har xil turdagi aktivlarga investitsiya kiritish bilan mintaqalar, tarmoqlar, korxonalar asosiy kapitalni oshirib boradilar va uning tuzilmasini o'zgartiradilar, ishlab chiqarilayotgan mahsulotni diversifikatsiyalaydilar, uning sifatini oshiradilar, eng yirik loyihalar va dasturlarni ishlab chiqib, hayotga tatbiq etadilar.

Investitsiyalash hajmlari va yo'nalishlari nafaqat iqtisodiy o'sish vazifalari bilan, balki iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik tarkibiy qismlarning muvozanatlashganligini ko'zda tutuvchi jamiyat barqaror rivojlanishining ta'minlanishi bilan ham aniqlanadi. Investitsion faoliyat ustuvorliklari quyilay investitsion muhitni shakllantirishga, iqtisodiyotda o'sish nuqtalarining jadal rivojlanishini rag'batlantirishga, investitsion jarayonlarni faollashtirish uchun institutsional shart-sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan davlat iqtisodiy siyosati bilan belgilanadi.

Investitsion muhit ikkita tarkibiy qism – investitsion jozibadorlik va investitsion faollik asosida shakllanadi. Iqtisodiy o'sishning barcha bosqichlarida investitsion resurslarning cheklanganligi mamlakatlar, mintaqalar, mahalliy tashkiliy tuzilmalar, tashkilotlar orasida ular uchun raqobat kurashini kuchaytiradi, investitsiyalashning yanada samarali usullarini izlab topishga undaydi.

O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrda O‘zRQ №598-son li “Investitsiyalar va investitsion faoliyat to‘g‘risida”gi Qonunining 3-moddasida investitsiyalarga quyidagicha ta’rif beriladi: “...investitsiyalar - foydalanish maqsadida ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turli obyektlariga tashkilotchilik asosida kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo‘lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo‘lgan huquqlardir”⁶. Investitsiyalarning bunday ta’rifi foyda yoki boshqa manfaatli narsalarni olish maqsadida iqtisodiyotning istalgan sohasiga kapitalning kiritilishini tavsiflaydi. Biroq, investitsiyalar tuzilmasida iqtisodiyotning real va savdo-moliyaviy sektoriga kapital kiritilishini farqlash lozim bo‘ladi. Investitsiyalar iqtisodiyotning real sektoriga kiritilishi ishlab chiqarish hajmining kengayishiga, ya’ni ichki mahsulotning o‘sishiga olib keladi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sur’atlarini tezlashtiradi va natijada aholining turmush darajasini yaxshilaydi.

Investitsiyalash yoki investitsion jarayon – bu kapitalning takroriy ishlab chiqarilishini va uning harakati uzluksizligini ta’minlash maqsadida ishlab chiqarish vositalari va moliyaviy resurslarni jamg‘arish va ulardan foydalanish jarayonidir., investitsion soha esa kapitalning takror hosil qilinishini ta’minlovchi ishlab chiqarish vositalari va moliyaviy resurslarning jamg‘arilishi ro‘y beradigan iqtisodiyot tarmoqlarining butun jamlanmasini qamrab oladi.

Investitsion jozibadorlik – bu keng ma’noda daromad olish maqsadida mavjud mablag‘larni kiritish uchun potensial xo‘jalik subyekti boshqalariga qaraganda qanchalik afzalroq ekanligini potensial investorga baholash imkonini beruvchi tavsiflar jamlanmasidir. Aynan investitsiyalarning daromadli ligi o‘z mohiyatiga ko‘ra investitsion jozibadorlikning birinchi sharti bo‘lib hisoblanadi. Kapitaldan kim eng samarali foydalana oladigan bo‘lsa, o‘sha bozor subyektlari uni qo‘lga kiritadilar.

⁶ O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 25.12.2019 yildagi O‘RQ-598-son “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida” - <https://lex.uz/ru/docs/4664144>.

Hozirgi vaqtda iqtisodiy adabiyotlarda mamlakatda, mintaqada va korxonalarda investitsion faoliyat samaradorligini baholashning turli mezonlari atroflicha bayon qilinadi, bunda “investitsion iqlim”, “investitsion jozibadorlik”, “investitsion faollik” kabi tushunchalardan foydalaniladi. Biroq, “investitsion iqlim” va “investitsion jozibadorlik” tushunchalari odatda o‘zaro tenglashtiriladi.

“Investitsion iqlim” (“investitsion jozibadorlik”) tushunchasi umumiy ma’noda turli xil talqinlarga mos holda u yoki bu mamlakat (mintaqa, tarmoq)da yuzaga keladigan mamlakat (mintaqalar, tarmoqlar)ga yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan investitsiyalarga nisbatan vaziyatning qulaylik darajasini aks ettiradi. Investitsion iqlim (investitsion jozibadorlik)ni baholash investitsion iqlim (investitsion jozibadorlik)ni belgilovchi va iqtisodiy o‘sishga ko‘maklashuvchi omillarni va shart-sharoitlarni tahlil qilishga asoslanadi.

Hozirda maxsus yondashuv mavjud bo‘lib, unga bog‘liq holda kompaniya qanday investitsion jozibadorlikka ega ekanligini belgilash mumkin bo‘ladi. Bu shu haqida darak beradiki, turli mualliflar bayon qilgan “investitsion jozibadorlik” tushunchasiga yondashuvlarni o‘rganishga alohida diqqat berish lozimdir.

Misol uchun, P.V.Badinning fikriga ko‘ra, investitsion iqlim – bu mazkur mamlakat yoki mintaqaning turli xil tarmoqlariga kapitalni o‘rta yoki uzoq muddatlarga kiritish uchun shart-sharoitlardir⁷. Investitsion iqlim – bu o‘z ichiga u yoki bu mamlakatda kapitalni kiritish uchun shart-sharoitlar – siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, g‘oyaviy madaniy va shu kabi holatlar qanchalik qulay (yoki noqulay) ekanligini baholayotganda investor hisob-kitoblarda e‘tiborga oladigan juda keng tushunchadir. Investitsion iqlim qanchalik yomon bo‘lsa, investor ham o‘zining tadbirkorlik tavakkalini shunchalik yuqori baholaydi va investitsiyalarning kiritilish ehtimoli ham shunchalik past bo‘ladi.

⁷ Бадин П.В. Совершенствование механизмов инвестиционной политики в легкой промышленности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – 2006.

I.Kabashkin va R.Kopitov investitsion jozibadorlikni korxonalar faolligining samaradorligi pozitsiyasidan turib olib qaraydilar⁸. O.I.Fateeva esa investitsion faollikni amalga oshirish layotgan harakatlarning intensivligi nuqtayi nazaridan investitsiyalash jarayonining o'zini tavsiflovchi emas, balki xo'jalik subyekting investitsion siyosati muvaffaqiyatligini aks ettiruvchi va uning holati hamda rivojlanish darajasini belgilovchi omillar jamlanmasini qamrab oladigan ko'rsatkich bo'lib hisoblanadi deb tasavvur qiladi⁹. Bunda O.I.Fateevaning fikriga ko'ra, investitsion faollik ham umuman butun mamlakatning, ham alohida mintaqalar va korxonalarining iqtisodiy rivojlanishidagi bosh omil bo'lib hisoblanadi.

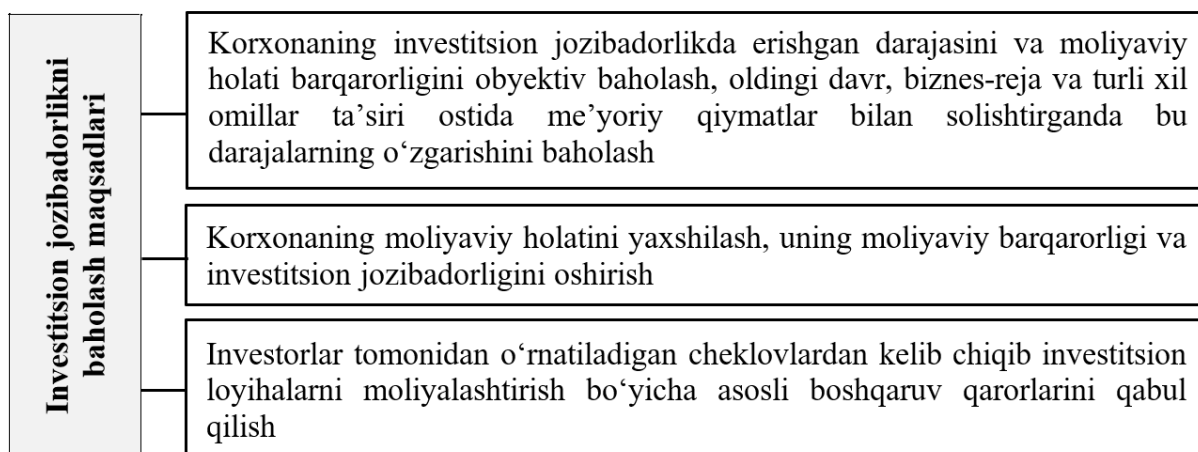
Dunyoga mashhur iqtisodchi Maykl E. Porter investitsion jozibadorlikning asosiy omilideb raqobatlik afzalliklarning mavjudligi yoki yo'qligini hisoblaydi, buni o'rganishga u o'zining "Raqobatlik strategiyalar" nomli ilmiy asarini bag'ishlagan¹⁰. Unda Maykl E. Porter investitsion jozibadorlikni belgilovchi omillarni uchta asosiy kategoriyalarga – makroiqtisodiy muhit; investitsiyalarni taqsimlash va aniq investitsion loyihalar "sho'ng'itilgan" shart-sharoitlarga ajratishni taklif qiladi.

1.1.1-rasmda kompaniyaning investitsion jozibadorligining baholanishini o'z o'ldiga qo'yadigan asosiy maqsadlar tasvirlangan.

⁸ Кабашкин И., Копытов Р. Оценка инвестиционной привлекательности транспортного предприятия // *Transport and Telecommunication*. – 2004. – Vol.5, №4.

⁹ Фатеева О.И. Формирование методического подхода к оценке инвестиционной активности строительного предприятия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тюмень: 2007.

¹⁰ Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей конкурентов. – Альпина Паблишер, 2016.

1.1.1-rasm. Investitsion jozibadorlikni baholash maqsadlari¹¹.

Kompaniya larning investitsion jozibadorligini tahlil qilish va baholashdagi mumtoz nazariya asoschilari bo'lib Benjamin Grexem va Devid Dodd sanaladilar. Ular qiymatli investitsiyalash asoslarini yaratdilar. B.Grexem va D.Dodd o'zlarining "Oqil investor"¹² nomli bosh ilmiy asarida qiymatli investitsiyalash asoslarini va kompaniyaning hamda qimmatli qog'ozlarning haqqoniy qiymatini tahlil qilish va baholashga fundamental yondashuvlarni yoritib berdilar.

2013-yilda Nobel mukofoti laureati bo'lgan R.Shiller ta'kidlar ediki, investorlarning harakatlari ko'plab omillar ta'sir qiladi, lekin ular ichida eng asosiysi bo'lib emotsional-psixologik omil hisoblanadi¹³. Bu iqtisodchi-olim irratsional optimizm sifatida yanada ko'proq daromadlikni kutish ta'siri ostida bozordagi investorlarning odatdan tashqari jonlanib qolishlarini tavsiflab bergan edi.

I.M. Putyatina investitsion jozibadorlikni ma'lum bir ko'rsatkichlar majmuasi deb olib qaraydi. Uning fikricha, bu "...korxonamulkidan foydalanish samaradorligi, uning to'lovga layoqatligi, moliyaviy barqarorligi, kapital daromadligini oshirish negizida innovatsion rivojlanishga qobiligi, ishlab chiqarish texnik-iqtisodiy darajasi, ishlab

¹¹ Карпова, Е. Н. Финансы организаций (предприятий): учебное пособие / Е.Н. Карпова, Е.А. Чумаченко. – Москва: ИНФРА-М, 2020. – 285 с.

¹² Грэхем Б. Разумный инвестор. М., Издательский дом «Вильямс», 2009. – 672с.

¹³ Иррациональный оптимизм: как безрассудное поведение управляет рынками / Роберт Шиллер; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблшер, 2013.

chiqari layotgan mahsulotning sifati va raqobatbardoshligini tavsiflovchi iqtisodiy kategoriya”dir¹⁴.

K. Shiborsh, G. Birman esa investitsion jozibadorlik deganda investorni qiziqtirayotgan korxonaga maqullag’larni kiritishning maqsadga muvofiqligini tushunib, bu xo’jalik subyekting faoliyatini tavsiflovchi bir qator omillariga bog’liq bo’ladi¹⁵.

I.V. Sergeev, I.I. Veretennikova va V.V. Yanovskiy xo’jalik yurituvchi subyektlarning investitsion jozibadorligini investitsiyalar va investitsion faoliyat samaradorligini baholash bilan o’zaro aloqadorlikda amalga oshirishni taklif etib, “...investitsiyalar samaradorligi investitsion jozibadorlikni, investitsion jozibadorlik esa investitsion faoliyatni belgilaydi. Investitsiyalar samaradorligi qanchalik yuqori bo’lsa, investitsion jozibadorlik darajasi ham shunchalik yuqori va investitsion faoliyat ko’lami ham katta bo’ladi va aksincha” deb o’tadilar¹⁶.

O’zbekiston Respublikasidagi S.S. Gulomov, A.F. Rasulov, A.V. Vahobov, N. Sirojiddinov, D. G’ozibekov, Sh. Mustafoulov va boshqa shu kabi ko’plab iqtisodchi-olimlar investitsion muhitni yaxshilash, iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish, qulay investitsion muhitni va investitsion iqlimni yaratish masalalari bilan shug’ullanganlar.

A.V. Vahobov, Sh. Hojiboqiyev investitsion jozibadorlikka shunday ta’rif berib o’tganlar: “Investitsion jozibadorlik bu – mamlakatda xorijiy kapital qo’yilmalarning vokalitligi darajasini va ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini belgilab beradigan iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ijtimoiy omillarining jamlanmasidir. Investitsion jozibadorlik o’zida murakkab, ko’p qirrali tushunchani namoyon qiladi va milliy qonunchilik, iqtisodiy shart-

¹⁴ Путьгина Л.М., Ванчугов М.Ю. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия на основе его экономического потенциала // *Собственность и рынок*. 2009. №6. – С. 21-33.

¹⁵ Щиборщ К.В. Оценка инвестиционной привлекательности предприятий // *Банковские Технологии*. 2012. №4. – С. 32-36.

¹⁶ Сергеев Н. В. Веретенникова И. Н., Яновский В. В. Организация и финансирование инвестиций. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 400 с.

sharoitlar (inqiroz, o'sish, turg'unlik), bojxona rejimi, va lyuta siyosati, tashqi qarzdorlik kabi ko'rsatkichlarga ega bo'ladi"¹⁷.

Agarda yuqorida aytib o'tilganlarni umumlashtirilsa, u holda "investitsion jozibadorlik" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin bo'ladi.

Investitsion jozibadorlik – potensial investorlar uchun ma'lum bir aktivlar, kompaniyalar, mintaqalar yoki mamlatlarning jozibadorligini belgilovchi turli xildagi mo'liyaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy omillarga asoslanadigan majmuaviy bahodir¹⁸. Bu tushuncha investorlarning kutilmalari va tavakkallarni hisobga olish bilan ma'lum bir aktivlarga yoki bozorlarga investitsiya kiritishda qabul qilinadigan daromadlilikka ega bo'lish ehtimolini aks ettiradi.

Mana shundan kelib chiqib, bizning fikrimizcha, investitsion jozibadorlikni investitsion muhitning tarkibiy qismi sifatida, investitsion faollikni esa xo'jalik subyekti davlat iyerarxik tuzilmasining qaysi darajasiga mansubligidan qat'i nazar investitsion jozibadorlikning o'zaro bog'liqlikdagi kategoriyasi sifatida olib qarash lozim bo'ladi.

Bu shuni anglatadiki, investitsion jozibadorlik qancha yuqori bo'lsa, mamlat (mintaqa, tarmoq, alohida korxonalar yoki tashkilot)dagi investitsion faollik ham shunchalik kuchli bo'ladi. Va aksincha, investitsion jarayonlar intensivligining yuqori darajasi va xo'jalik subyektlari investitsion siyosatining sezilarli muvaffaqiyatlari investorlarni jalb qilishga olib keladi. Umuman olganda esa, "investitsion jozibadorlik" va "investitsion faollik" kategoriyalarining jamlanma baholanishi mamlat (mintaqa, tarmoq, alohida korxonalar yoki tashkilot)dagi investitsion iqlimni tavsiflaydi, ya'ni, investitsion iqlim o'z ichiga ham investitsion jozibadorlikni, ham investitsion faollikni o'ladi.

¹⁷ Вахабов А.В., Хажикакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: "Молия", 2010.

¹⁸ Muallifning shaxsiy yondashuv asosida ta'rif berilgan.

Investitsion jozibadorlik shu jumladan, mamalakat yoki mintaqa miqyosida olib qaralishi ham mumkindir. Bunday tizimda xo'jalik subyekti aniq loyihalar amalga oshiriladigan mablag'larni kiritishning yakuniy nuqtasi bo'lib hisoblanadi.

Bundan tashqari, agarda xalqaro iqtisodiyot ko'lamida mazkur tarmoqning rivojlanishi yoki aniq mamalakat, mintaqaning iqtisodiyoti inqirozli holatda bo'ladigan bo'lsa, investor uchun u yoki bu tarmoqqa mablag'larni investitsiyalashda ilmlari yetarlicha ishonchli bo'lib chiqmaydi. Shuning uchun u yoki bu xo'jalik subyekti faoliyatiga mablag'larni kiritish haqidagi qarorni qabul qilishda investor uchun investitsiyalashning tarmoqli jihati muhim bo'lib sanaladi.

Shunday qilib, investitsiyaga doir qarorlarni tanlov jarayoni bo'yicha eng murakkab qarorlar qatoriga qo'shish mumkin, chunki ular ko'pincha har xil yo'nalishlarda ta'sir ko'rsatadigan butun boshli omillarning ko'p variantli, ko'p mezonli baholanishiga asoslanadi.

O'zbekiston Respublikasi mintaqalari uchun ayrim tashkilotlar va tarmoqlarning rivojlanishidagi ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarning sezilarli ravishda differentsiatsiyalashuvi xos bo'lgani uchun bizning nigohimizcha, alohida olingan xo'jalik subyekting investitsion jozibadorligini baholashda mana shunday korxonalar darajasidagi baholashdan tashqari mintaqa va o'rganilayotgan tarmoqning ham baholanishini amalga oshirish zarur bo'ladi, bunda umuman butun mamalakat yoki alohida holda tarmoqning emas, balki mintaqa doirasida tarmoqning investitsion jozibadorligini baholash haqida gapirish o'rinli bo'ladi.

Mamalakatimiz iqtisodiyotining eng yirik tarmoqlaridan biri bo'lib qurilish sanaladi. Boshqa tarmoqlar bilan bir qatorda mazkur tarmoq qo'lgan barcha tarmoqlar uchun ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlarning kengaytirilgan takror ishlab chiqarilishini ta'minlaydi. Qurilish natijasi yoki mahsuloti bo'lib eksportatsiya qilishga tayyor bo'lgan turli xildagi

funksional maqsadlarga mo'ljallangan bino va inshootlar, shuningdek, ularning majmualari hisoblanadi.

Ma'lum bir mahsulotni ishlab chiqarishda yoki ko'rsatilayotgan xizmatlarni hosil qilishda ko'plab alohida tashkilotlar, korxonalar, ishlab chiqarish tarmoqlari majmualarga bir lashtirilishi mumkindir.

Mamlakat iqtisodiyoti bir qator majmualardan, jumladan, yoqilg'i-energetika (YOEM), agrosanoat (ASM), mashinasozlik (MM), transport (TM), qurilish (QM), energetika (EM) va boshqalardan iborat bo'lgan murakkab tizimni namoyon qiladi. Shunday qilib, qurilish majmuasiga ham iqtisodiyot tarmoqlarining katta miqdori tomonidan xizmat ko'rsatiladi.

A.N.Asaulning fikriga ko'ra, "investitsion-qurilish majmuasi – bu kapital qo'yilmalar shaklida investitsion faoliyatni amalga oshirishni ta'minlovchi boshqaruv, ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlarining jamlanmasidir"¹⁹.

T.N.Sayning qarashlariga ko'ra, "qurilish majmuasi – bu qurilish va qurilish materiallari ishlab chiqarish sohasida faoliyat olib boradigan qurilish, montaj va maxsus pudrat tashkilotlari, qurilish materiallari, konstruksiyalari va detallari sanoati korxonalari, loyiha-qidiruv tashkilotlari, ilmiy-tadqiqotchi lik muassasalari, pudrat tashkilotlarining infratuzilmasi muassasalari, shuningdek, ko'rsatib o'tilgan tuzilmalarni boshqarish organlari jamlanmasidir"²⁰.

V.V. Buzirev va A.P. Suvorov iqtisodiyotning qurilish sohasini qurilish bozori sifatida tavsiflab, uning faoliyatini bir qator omillar bilan bog'laydi. Ular orasida qurilish sohasidagi turli muhkchilik shakllari, investitsion-qurilish jarayonidagi ishtirokchilarning erkin tadbirkorlik faoliyati, qurilish mahsulotlariga narxning erkin belgilanishi, teng huquqli ishtirokchilar o'rtasidagi shartnomaviy munosabatlari, raqobat erkinligi,

¹⁹ Асаул А.Н. Формирование системы управления строительным комплексом в современных условиях / www.aup.ru

²⁰ Цай Т.Н., Грабовый П.Г., Марашда Б. С. Конкуренция и управление рисками на строительных предприятиях в условиях рынка. – М.: Изд-во «Алане», 1997. – 288 с. (на примере строительной отрасли).

monopoliyaga qarshi qonunchilik, qimmatli qog'ozlar bozori, qurilishdagi tavakkallarni sug'urtalash va bankrot korxonalarni majburiy boshqarish kabi larkiritiladi²¹.

Qurilish bozorining samarali faoliyat ko'rsatishi uchun infratuзилning mavjudligi muhim shart hisoblanadi. Bu infratuзилma qurilish sohasidagi bozor munosabatlarni rivojlantirishga qulay sharoitlar yaratadigan muassasalr, tashkilotlar, korxonalar va jismoniy shaxslar kabi faoliyat organlarini o'z ichiga oladi. Ushbu imkoniyatlar investorlar va iste'molchilarning manfaatlarini himoyal qilish maqsadida qurilish mahsulotlarini yaratishda huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, iqtisodiy va ekologik ta'minotni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq.

Shuningdek, iqtisodiy adabiyotlarda "qurilish korxonasi" atamasi keng qo'llanilib, bu atama mulk shaklidan qat'i nazar, qurilish uchun materiallar, konstruksiyalar, detallar, qurilish texnikasi va uskunalarni yetkazib berishga ixtisoslashgan sanoat-ishlab chiqarish bo'g'indagi har qanday xo'jalik subyektlariga nisbatan ishlatiladi. Tashkilotlar deganda esa odatda qurilish-montaj (umumqurilish va ixtisoslashgan qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish hamda qurilish-ekspluatatsiya xo'jalik subyektlari) va infratuзилmaviy bo'g'indagi tarkibiy qism larga aytiladi.

Shunday qilib, ta'kidlab o'tish mumkinki, qurilish tarmog'i – bu iqtisodiyotning boshqa subyektlari – turdosh tarmoqlar bilan o'zaro aloqadorlikda faoliyat ko'rsatuvchi tizimdir. Mana shuning uchun ham uni iqtisodiyot maydonidagi boshqa tarkibiy qismlardan alohida holda o'rganish nafaqat noratsional, balki umuman mazmunga ega bo'lmagan narsa bo'lib hisoblanadi.

Shuning uchun mazkur tadqiqot doirasida qurilish sanoati deganda biz turli xildagi tarmoqlarga tegishli bo'yicha ishlab chiqarishlar jamlanmasini, shujumladan, yakuniy mahsulotni yaratish jarayonining amaliqilishidagi

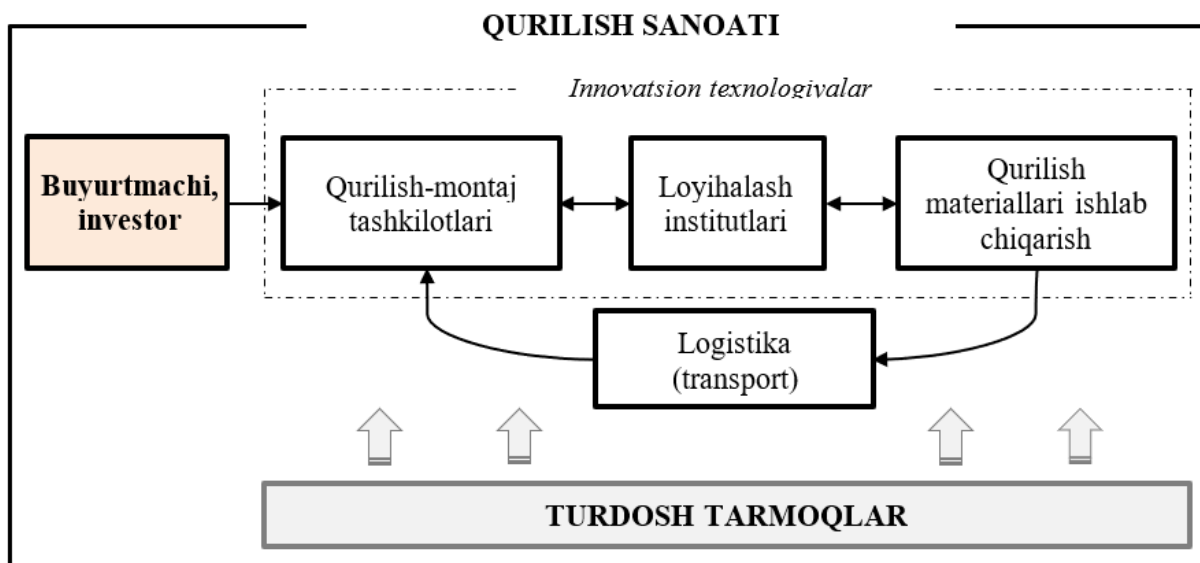
²¹ Бузырев В.В., Суворова А.П. Особенности организации экономического взаимодействия участников строительного комплекса в регионе // Экономика строительства. - 2003. - №12. - С. 14-26.

zaruriy darajani ta'min laydigan infratuzi lma tashki lot larini o'z ichiga o luvchi ma' lum bir tashki liy hamda iqtisodiy o'zaro bog' langan boshqari luvchi tizimni tushunishni tak lif etamiz.

Barcha turdosh tarmoq larni ikkita tarkibiy qismga – quri lish sanoatining ichki muhitiga kiruvchi turdosh tarmoq larga va tashqi muhitga kiruvchi turdosh tarmoq lar qismiga ajratish mumkin. Grafik ko'rinishda quri lish majmuasi tuzi lmasi 1.1.2-rasmda tasvir langan.

Qurilishning roli boshqa istalgan tarmoqning rivojlanishida juda kattadir. Aholi punkti, mintaqa va mamlakatdagi transport tizimi umuman olganda eng avvalo, yo'llarning mavjudligi, holati va miqdori bilan tavsiflanib, ular o'z navbatida qurilish mahsuloti bo'lib hisoblanadi.

Sanoat tarmoq larining rivoj lanishi sezi lar li ravishda u larda foyda lani ladigan va quri lish mahsu loti bo' lib hisob lanadigan bino va inshoot larining ho lati bi lan be lgi lanadi.

1.1.2-rasm. Quri lish sanoati sxemasi²².

Energetika quvvat lari va samarador ligi ko'p jihatdan murakkab muhandis lik inshoot lari – to'g'on lar, kaksd lar, kana l lar, sh lyuz lar, e lektr stansiya lari bino lari va shu kabi lar bi lan be lgi lanadi.

Qish loq xo'ja ligi ko'pincha kishi lar mehnati bi lan yarati lgan qish loq xo'ja ligi yer lari, u larni obodon lashtirish (me lioratsiya, irrigatsiya,

²² Muallif ishlanmasi.

o‘rmon larni kesish va kunda lardan toza lash, ariq lar, damba lar, terrasa lar va shu kabi lar)siz mumkin emasdir.

Shahar infratuzi lmasining rivoj lanishi, shahar xo‘ja ligining ho lati, uy-joy lar, ish lab chiqarish bino lari va inshoot larning xavfsiz ligi, shuningdek, inson fao liyatining barcha jabha larida mehnat qi lish, dam o lish va yashash uchun qu lay sharoit lar yaratish, turmush sifatining darajasi – bu larning barchasi ko‘p jihatdan quri lish tarmog‘ining samara li fao liyatiga bog‘ liq.

juda ko‘p son li tashki lot lar, korxonalar o‘z fao liyatini bino, inshoot, majmua va maydonchalarida amalga oshiradi. O‘z mohiyatiga ko‘ra, istalgan biznes-g‘oyani amalga oshirish eng avvalo mana shu g‘oyani amalga oshirishni boshqaruvchi apparat (jamoalar) fao liyat o lib boradigan inshoot (ofis, kontora)ning quri lishini ko‘zda tutadi. Bu inshoot esa aynan quri lish tarmog‘i mahsuloti bo‘lib sanaladi.

Istalgan korxonalar rivoj lanishining keyingi bosqichi – modernizatsiyalash, kengaytirish, qayta ta‘mir lash, yangidan qurish kabi lar quri lish tarmog‘i tashki lot larining ishtirokisiz mumkin emasdir. Aynan mana shuning uchun ham quri lish tarmog‘ining ho lati istalgan mam lakatda barpo etiladigan obyekt lar sifatini va texnik darajasini shart laydi. Bu tarmoqning ahamiyat li ligi yana shu bilan ham kuchayadiki, bunga ko‘ra mazkur tarmoqda yaratiladigan mahsulot o‘nlab yillar va hatto, asrlar davomida xizmat qiladi.

Shunday qilib, quri lish tarmog‘ining ho lati butun mam lakat iqtisodiyotining ho latiga, uning iqtisodiy kuch-qudratiga va mudofaa qobiliyatiga sezilarli ravishda ta‘sir ko‘rsatadi.

1.2. Quri lish sanoati investitsion jozibador ligiga ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar

Mam lakat iqtisodiyotining quri lish sohasi o‘zida katta ligi, talab omillari va taklif xususiyatlariga ko‘ra sezilarli ravishda farq qiladigan mintaqaviy quri lish majmualarining jamlanmasini namoyon qiladi. Ayrim mintaqalarda vaziyatni “quri lish shov-shuvi” deb atash mumkin bo‘lsa,

boshqa larida esa biron-bir bino-inshootni foydalanishga topshirish kamdan-kam uchraydigan voqea bo'lib sanaladi.

Qurilish tarmog'ining innovatsion jarayonlari ikki asosiy omilga bog'liqdir. Bir tomondan, bu xususiy moliyaviy sektorning holati va daromadlarining o'sish darajasiga ta'sir qiladi. Boshqa tomondan, qurilish majmuasining tashkil etilishi va rivojlanishi darajasi investitsion jarayonning intensivligi uchun cheklolarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi aholisining turar-joy bilan ta'minlanganligi pastligi qurilish sohasining ijtimoiy ahamiyatini oshiradi. Bu holat, o'z navbatida, qurilish tarmog'ining rivojlanishi va innovatsion jarayonlarga ta'sir qiluvchi omillarni yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Qurilish dinamikasi mamalakatning umumiy taraqqiyoti haqida gapirish mumkin bo'ladigan asosiy indikatorlardan biri bo'lib hisoblanadi. Qurilish sektorining ishlab chiqarishi biroq kechikish bilan umumiy iqtisodiy dinamika ortidan keladi, bunda iqtisodiy vaziyatning yaxshilanishi bilan investitsion qarorlarni qabul qilish hamda ularni amalga oshirish orasidagi vaqt e'tiborga olinadi.

Yangi O'zbekiston sharoitida qurilishni amalga oshirish uchun yangi tizimni yaratish zarur, bu tizim quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: moliyashtirish mexanizmlari, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasi, samarali boshqaruv, hamda boshqa muhim omillar. Yangi tizim qurilish jarayonini qo'llab-quvvatlash va uning samaradorligini oshirish uchun kompleks yondashuvni talab qiladi.

Bugungi kunlarda O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini arzon uy-joylar bilan ta'minlash muammosi har qachongidan ham ko'rarozardir. Bizning mamalakatimizda hukumat bir necha marotaba fuqarolarning uy-joy muammosini hal qilishga urinib ko'rdi. Biroq, bu urinishlar hech qachon ko'zlangan natijalarni bermadi, shu bilan birga bu mazkur vazifani hal qilishda bozor mexanizmlaridan foydalanmasdan, asosan ma'muriy dastaklarga tayani lgani sababli ro'y berdi. Fuqarolarni arzon uy-joy bilan ta'minlash bo'yicha

milliy loyihalarini amalga oshirish shubhasiz ravishda mamlatning barcha mintaqalarida qurilish tarmog'ining ko'tarilishiga olib keladi.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning strategik maqsadlarini amalga oshirish muvaffaqiyati bir qator omillarga bog'liqdir. Keng ko'lamli muammolarni hal qilish uchun turli tashqi shart-sharoitlarda barqaror va chidamli iqtisodiy modelni yaratish zarur. Ushbu model iqtisodiy jarayonlarning davomiyligini ta'minlash bilan birga, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchan bo'lishi lozim. Faoliyatning istiqbolli sohalarini va innovatsion ustuvor yo'nalishlarni aniqlashda kelgusi rivojlanish jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash va hisobga olish zarur. Hozirgi zamon sharoitida, muammolarni faqat oqibatlar bilan kurashish orqali hal qilish yetarli emas; ularning asosiy sabablarini aniqlash va ularga vaqtida ta'sir ko'rsatish kerak.

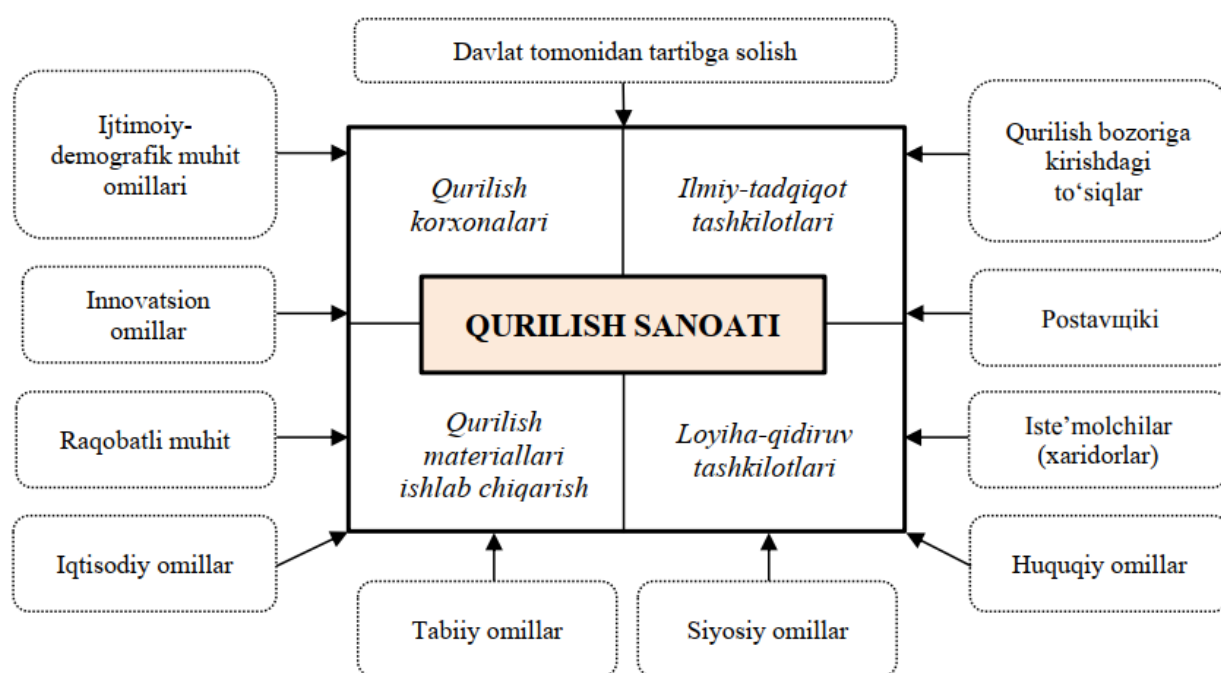
Qurilish tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar ko'pligi qurilish tarmog'ining xalq xo'jaligi tuzilmasidagi o'rnini, shuningdek, faoliyat yuritish muhitining o'zgaruvchanligi va bozor sharoitlarida amalga oshirilishi bilan bog'liq. Qurilish tashkilotining samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillarni kengaytirilgan holda tashqi muhit omillariga va ichki muhit omillariga ajratish mumkin. Tashqi muhit omillari iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va texnologik sharoitlarni o'z ichiga oladi, ichki muhit omillari esa ishlab chiqarish jarayonlari, tashkilot ichidagi boshqaruv tizimi va resurslardan foydalanish bilan bog'liq bo'ladi²³.

Milliy iqtisodiyot tarmoqlarida investitsion va innovatsion faollik, iqtisodiy qiyinchiliklarni yengib chiqishning asosiy yo'llaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Tabiiy resurslarning qazib olinishi faqat ularning eksport imkoniyatlarini oshirib qo'lmay, balki ularning ichki iste'moli va chuqur qayta ishlanishi miqdorini ham oshirish zarur. Ushbu holat, yangi qurilishlar va mavjud asosiy fondlarni tiklash uchun kapital investitsiyalarining

²³ Kosareva N. B., Polid T. D., Puzanov A. S., Tumanov A. A. Рынок жилищного строительства в России: современное состояние и перспективы развития // Вопросы экономики, 2013. № 3.

ko'payishini ta'min laydi. Bu, o'z navbatida, quri lish tarmog'ida innovatsion fao liyatni rivoj lantirish, uning ish lab chiqarish sa lohiyatini va moddiy-texnik asos larini takomil lashtirishni ta lab qi ladi. Mam lakat va mintaqa lar miqyosida quri lish majmuasining iqtisodiy samarador ligini oshirish, shuningdek, bu sohada fao liyat ko'rsatishning yangi omil larini, vazifa larini va maqom larini tubdan qayta ko'rib chiqish va yangi lash zaruriyatini ke ltirib chiqaradi.

Mintaqa quri lish majmuasining innovatsion rivoj lanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omil lar sxematik tarzda 1.2.1-rasmda ko'rsati lgan.

1.2.1-rasm. Quri lish sanoatiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omil lar²⁴

Quri lish majmuasining innovatsion rivoj lanishiga ta'sir etuvchi omil lar ko'p lab sabab lar bi lan be lgi lanishi mumkin. Bu omil lar xususiy guruhining ta'siri o'zgaruvchan xususiyatga ega, chunki u lar ko'paytiruvchi effektga ega bo' lib, tur li vaqt davr larida tur licha ko'rinadi. Shu sabab li, dav lat boshqaruvi darajasidan tortib quri lish majmuasini boshqarish darajasigacha bo' lgan barcha daraja larda omil lar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni chuqur tah li l qi lish va tadqiq qi lish zarur. Boshqarish jarayonida u larning

²⁴ Muallif ishlanmasi

optimal uyğunligini ta'minlash uchun boshqaruv parametrlarini vaqtida va samarali tarzda tartibga solish talab etiladi.²⁵

Qurilish tarmog'ini davlat siyosatiga va byudjetdan mo'liya lashtiriladigan loyihalarining ustuvorliklariga jiddiy bog'liqdir. Qurilish tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil sifatida davlatning tartibga solish strategiyasi ahamiyat kasb etadi. Bu strategiya iqtisodiyotning qurilish sektori faoliyatiga markazlashgan ma'muriy nazoratni amalga oshirish va me'yoriy-huquqiy asoslarni shakllantirish orqali bozor mexanizmlarini tatbiq etadi. Davlat tomonidan qurilish sektorini boshqarish amaliyoti markazlashgan ma'muriy ta'sir va bozor mexanizmlarining keng doirasini o'z ichiga oladi.

Markazlashgan ma'muriy ta'sir ko'rsatish dastaklari quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: ishlab chiqarish faoliyati jarayonlarini tartibga solish, ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish, ayrim monopoliyalashgan sektorlarni nazorat qilish, va atrof-muhitni muhofaza qilish me'yorlarini o'rnatish. Bu yo'nalishlar orqali ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarish, xarajatlarni optimal lashtirish, bozor raqobatini rag'batlantirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash kabi maqsadlar amalga oshiriladi.

Tartibga solishning bozor mexanizmlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: qurilish bozori ishtirokchilarini monopoliyaga qarshi tartibga solish, shu jumladan, monopoliylashuvni oldini olish va sog'lom raqobat muhitini yaratish maqsadida qo'shib ketishlarni davlat nazorati ostiga olish; so'liqqa doir tartibga solish; eksport va importni tartibga solish; davlat amortizatsiya siyosati; kompaniyalar mulkida davlat ishtiroki; va ayrim loyihalarni mo'liya lashtirishda davlatning bevosita ishtiroki.

²⁵ Чайковская Н.В. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебное пособие/ Чайковская Н.В., Панягина А.Е. – Электрон. текстовые данные – Саратов: Ай Пи Эр Медиа, 2019. – 226 с.

Siyosiy omillar xalqaro tashkilotlar yoki milliy hukumatlar tomonidan qabul qilingan, ma'lum siyosiy maqsadlarga erishish uchun mo'ljallangan qarorlarning amalga oshirishi natijasida yuzaga keladi. Ushbu qarorlar qurilish bozorining holatiga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Siyosiy omillar tashqi muhit omillari sifatida qurilish tashkilotlarining samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, ammo bu ta'sir asosan iqtisodiy yoki huquqiy omillar orqali bilvosita amalga oshiriladi.

Iqtisodiy omillar jamiyatning mahsulotlarga bo'lgan talablarini va da'volarini ifodalovchi jahon iqtisodiyoti va mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi yoki zamonaviy holatini aks ettiradi. Bu omillar "talab" va "taklif", "raqobat" kabi bozor munosabatlari kategoriyalariga, shuningdek, boshqa iqtisodiy tarmoqlar rivojlanishidagi tendensiyalarga bog'liq bo'ladi.

Huquqiy omillar qurilish tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy faktorlardan biridir. Ular xalqaro va milliy qonunchilik, shuningdek, huquqiy me'yorlar orqali amalga oshiriladi, bu esa qurilish sohasidagi faoliyatni tartibga solish va nazorat qilishni ta'minlaydi.

Tabiiy omillar, tog'-geologik, tabiiy-iqlimiy va geografik faktorlardan iborat bo'lib, ular iqtisodiy samaradorlikka ta'sir ko'rsatadi. Bu omillar iqtisodiy natijalarni umumiy darajada ham, alohida kompaniyalar va xo'jalik subyektlari darajasida ham o'zgartirishi mumkin.

Innovatsion omillar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan yangi texnikalar, texnologiyalar va mehnatni tashkil etishning zamonaviy usullarini joriy etish bilan bog'liq. Bu omillar qurilish majmuasi va uning tarmoqlarida ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilashga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, progressiv texnologiyalar va metodlarni tatbiqlash bilan bog'liq sarf-xarajatlarni aniqlash muhimdir. Ushbu ko'rsatkichlarni amaldagi samaradorlik bilan taqqoslash yangiliklarning samaradorlik darajasini baholashga yordam beradi va ularning amaldagi

foydali ligini aniq lashga imkon yaratadi. Hozirgi iqtisodiy tendensiyalar innovatsiyalarning o'sib borayotgan rolini ko'rsatadi, bu esa ilmiy-texnikaviy rivojlanish, ta'lim va ilm-fanga investitsiyalarning ortishiga olib kelmoqda²⁶.

Ijtimoiy-demografik omillar qurilish korxonalarini faoliyatini amalga oshiradigan hududlarda aholining demografik tuzilmasi, turmush tarzini, odatlari va an'analarini, shuningdek, ijtimoiy mobillikni o'z ichiga oladi. Bularning barchasi korxonalarining ishchi kuchi sifatida tub aholini jalb qilish va uning imkoniyatlarini, uy-joy va maishiy xizmat obyektlarini, sog'liqni saqlash va ta'lim muassasalarini yaratish bilan bog'liq. Bu omillar qurilish tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki ular mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida ishtirok etish uchun sezilarli xarajatlarni talab qiladi va korxonalar ishchi-xodimlari uchun qulay sharoitlarni ta'minlash zaruriyatini tug'diradi. Bozor konyunkturasi qurilish tashkilotlarining samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan tabiiy omillar bilan birga, makromuhitdagi uzoq masofalardagi omillar ham kompaniyalar faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Qurilish bozoriga kirishdagi to'siqlar qurilish tashkilotlarining samaradorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bu to'siqlar orasida iqtisodiyotning ushbu sektori uchun yuqori kapital talab qilinishi, malakali kadrlar bilan bog'liq qattiq talablar, shuningdek, ayrim mamlakatlarda davlat tomonidan joriy etilgan qat'iy tartibga solish va faoliyat turklarini majburiy litsenziyalar kabi cheklovlar mavjud. Mikromuhit yoki yaqin doira omillari ham qurilish tashkilotlarining samaradorligini sezilarli darajada ta'sir qilishi mumkin²⁷.

Ta'minotchilar. Qurilish materiallari, uskunalari va asboblarni sotib olishda ortiqcha xarajatlarni kamaytirish maqsadida eng keng tarqalgan

²⁶ Резанов К.В., Катин А.В. Кластерный анализ как инструмент управления инвестиционной привлекательностью объектов // Российское предпринимательство. – 2017. – Том 16. – № 6. – С. 833-852.

²⁷ Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебник / А.Д. Шеремет. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 374 с.

ama liyot lardan biri tanlov va tender larni o'tkazishdir. Bu amaliyot, ayniqsa, ta'minotchilar orasida kuchli raqobat mavjud bo'lgan sharoitlarda mo'ljaviy resurslarni sezilarli darajada tejashga yordam beradi.

Xaridorlar. Ishbilarmonlik nufuziga ega bo'lgan kontragentlar bilan samarali aloqalar o'zaro foydali hamkorlikni ta'minlaydi. Bu holatda bir tomondan (xaridorlar) tovarlarning vaqtida yetkazib berilishi kafolatlanadi, boshqa tomondan esa (ta'minotchilar – qurilish tashkilotlari) yetkazib berilgan tovarlar uchun o'z vaqtida yoki oldindan to'lov larni qabul qilish imkoniyati mavjud bo'ladi. Shunday qilib, aylanma mablag' larning aylanish tezligini oshirish imkoniyati yaratiladi, bu esa uzoq vaqt davom etadigan ishlab chiqarish sikli bilan ajralib turadigan iqtisodiyot sektorlari uchun muhim ahamiyatga ega.

Aksiyadorlar. Qurilish tashkilotlarining samaradorligiga aksiyadorlarning ta'siri asosan aksiyadorlik jamiyatining faoliyatiga doir masalalar bilan bog'liq bo'lib, bu masalalar faqat aksiyadorlar umumiy yig'ilishida ko'rib chiqiladi. Bunga aksiyadorlik jamiyatining rivojlanish strategiyasini belgilash, aksiyadorlik kapitalining tuzilmasini aniqlash, mo'liya bozorlarida qimmatli qog'ozlarni chiqarish va joylashtirish, mulkni sotib olish, begonalashtirish yoki sotish bilan bog'liq bitimlarni tuzish, shuningdek, jamiyat foydasi va zararlarini taqsimlash kabi masalalar kiradi. Shuningdek, xolding kompaniyalarida va mo'liya-sanoat guruhlarida ishtirok etish ham aksiyadorlar ta'sirini o'z ichiga oladi.

Kreditorlar har qanday xo'jalik subyektining faoliyatiga, uning tashkiliy-huquqiy va mulkchilik shaklidan qat'i nazar, sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xo'jalik subyektining kreditorlari bilan munosabatlari asosan O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, korxonalarining bankrotligi haqidagi qonun va boshqa qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ushbu omilning ahamiyatini jiddiy baholash zarur, chunki kreditorlarning qonuniy talablarini bajarishdan bosh tortish, xo'jalik subyektiga nisbatan qonunchilikda ko'zda tutilgan cheklorlar, taqiqlar va jazo choralarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu

holatda, eng og'ir natija sifatida, xo'jalik subyektini bankrot deb e'lon qilish xavfi mavjud.

Raqobatchilik muhitining mavjudligi har qanday ishlab chiqarish sohasida mahsulot narxlarini oshirishni o'ldirish va faoliyat samaradorligini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Raqobat sharoitida, kompaniyalar bozor ulushini saqlab qolish va rivojlantirish maqsadida innovatsiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish va narxlarni optimallashtirishga majbur bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, iste'molchilarga yuqori sifatli mahsulotlarni raqobatbardosh narxlarda taqdim etishga yordam beradi.

Bu omillarning barchasini majmuaviy tarzda hisobga olish orqali investorlar qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini tahliqlashlari mumkin. Ularning bu sohadagi kapital kiritish bo'yicha qarorlarini qabul qilishda, tarmoqning iqtisodiy sa lohiyati, raqobat muhiti, huquqiy va iqtisodiy omillar, shuningdek, innovatsion va tabiiy faktorlarni keng ko'lamda baholash zarur bo'ladi. Shuningdek, bu omillarni tahliqlash orqali investorlar qurilish sanoatining potentsial risk va imkoniyatlarini aniqlab, investitsiya strategiyalarini to'g'ri tanlashlari mumkin.

“Investitsion jozibadorlik” atamasi, asosan, ma'lum bir obyekt yoki soha uchun qo'yiladigan investitsiyalarni baholash, shuningdek, resurslarni taqsimlash va alternativ variantlarni tanlashda qo'llaniladi. Boshqacha qilib aytganda, investitsion jozibadorlik, kompaniya yoki tarmoq faoliyatiga kiritilayotgan mablag'larning oqilona va samarali bo'lishini aniqlashga yordam beradi. Bu baho, investorlarning kiritilgan kapitaldan qanday foyda olishlarini va ushbu investitsiyalarning risk darajasini hisobga olish orqali amalga oshiriladi.

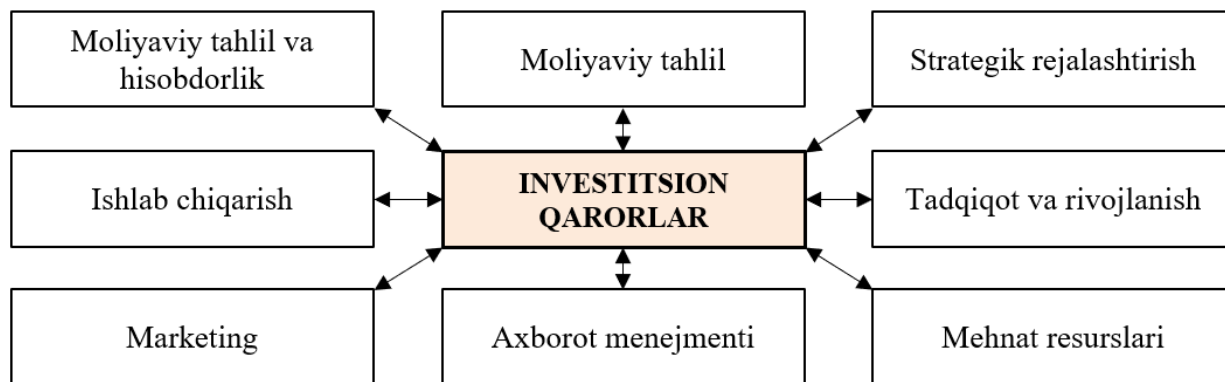
Kompaniyaning investitsion jozibadorligi – kompaniya faoliyatining juda muhim tavsifidir. Y.G.Murashko ta'kidlab o'tadiki, “...investitsion qaror boshqaruv mehnatining asosiy tur laridan biri bo'lib hisoblanadi va o'zida

birov-bir vazifani bajarishga yoʻnaldirilgan muqobilni, harakatni tanlab olishni namoyon qiladi²⁸.

I.A.Sultonov esa shu haqida fikr bildirib oʻtadiki, investitsion faoliyat “...ilgari erishilgan muvaffaqiyatlar va yoʻl qoʻyilgan xatoliklarni hisobga oluvchi moʻliyaviy texnologiyalar tadbirlari boʻyicha maxsus shakllantirilgan muqobil tashabbuslar ichida loyihaviy vazifalarni tanlab olish natijasidir²⁹”.

Investitsion xususiyatdagi qarorlar kompaniyalar roʻy berayotgan barcha – asosiy, taʼminlovchi va boshqaruv jarayonlaridan uzilib qolgan holda qabul qilinishi mumkin emas (1.2.2-rasm).

Bu sxema investitsion qarorlar va boshqaruv hamda ishlab chiqarish elementlari orasida mavjud boʻladigan oʻzaro aloqadorliklarni koʻrsatadi. Jarayonli yoʻnalishlar ham asosiy kapitalni rivojlantirish sohasida, ham moʻliyaviy qoʻyilmalar sohasida qabul qilinadigan qarorlar turlariga hal qiluvchi taʼsir koʻrsatadi.

1.2.2-rasm. Investitsion qarorlarning oʻzaro aloqadorliklari sxemasi³⁰

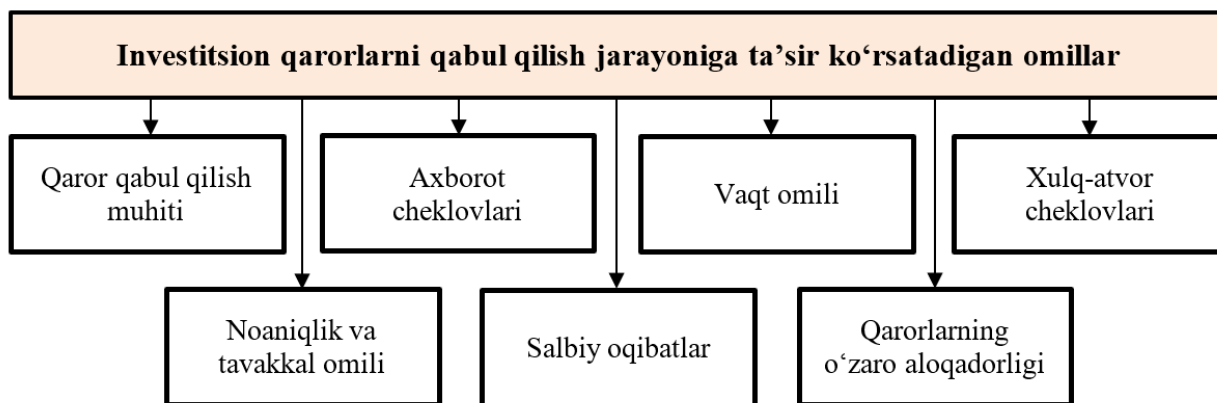
Investitsion qarorlar qabul qilinadigan va bu munosabatlarning turli belgilanadigan mezonlar shunga bogʻliq boʻladiki, bunda mazkur jarayon ishtirokchilari qanday manfaatlarni koʻzlayotganliklari koʻzda tutiladi. Mazkur jarayonga jalb etilgan kishilar soni qancha koʻp taʼlablarni inobatga

²⁸ Малов Д.Н., Летягина Е.Н. Разработка нейросетевой модели кластеризации экономики для анализа инвестиционной привлекательности предприятий // Креативная экономика. – 2019. – Том 13. – № 8. – с. 1529-1536.

²⁹ Ряховская, А. Н. Антикризисное бизнес-регулирование: монография. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. А. Н. Ряховской. – Москва: Магистр: ИНФРА-М, 2019. – 304 с.

³⁰ Muallif ishlanmasi

o'lish lozimligiga bog'liq bo'ladi. Talablar qanchalik ko'p bo'lsa, qarorni tanlab o'lish va turli xildagi tahlil hamda ekspertiza ishlariga jalb qilinadigan kishilar soni ham shunchalik ko'p bo'ladi. 1.2.3-rasmda investitsion qarorlarni qabul qilishga ta'sir ko'rsatadigan omillar tasvirlangan.

1.2.3-rasm. Investitsion qarorlarni qabul qilish jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi omillar³¹

Investitsion qarorlarni qabul qilish vaqtida investitsiya lashning barcha ehtimoliy variantlarini tahlil qilib chiqish, investor uchun eng foydali bo'ladigan variantni tanlab o'lish kerak bo'ladi. Qaysi investitsion variant eng foydali bo'lishini aniq lash uchun jalb etilgan mablag'lar hajmini tahlil qilish, jumladan, vaqt davomida qiymatdagi ehtimoliy o'zgarishlarni o'zgartirish lozimdir.

Shuningdek, investitsiya lashga yo'naltirilayotgan mablag'lar hajmi investorning o'zining kompaniyasi ish faoliyatiga hech qanday ta'sir ko'rsatmasligi kerak. Investitsiyalar o'z ortidan ishlab chiqarishning pasayishi yoki sotuv hajmi qisqarishiga olib kelmasligi zarur. Mana shu sabaga ko'ra investitsiya larga ta'sir ko'rsatadigan barcha omillarning dastlabki tahlilini amalga oshirish zarur bo'ladi. Bunday tahlilni o'tkazish uchun kompaniyada amalga oshirilayotgan investitsion loyihalarining mavjud ko'rsatkichlaridan foydalanish kerak bo'ladi.

³¹ Muallif ishlanmasi

Quri lish tarmog'ining investitsion jozibador ligini baho lash strategik investor uchun asosiy rol bo'lib hisoblanadi. Investitsion tavakkallarning ta'sirini kamaytirishga qarab qisqartirish uchun zarur bo'lib qolgan holatlarda tezkor va to'g'ri javob topolish uchun tashqi muhitda ro'y berayotgan o'zgarishlarni hisobga olish kerak bo'ladi.

1.3. Quri lish tashkilotini rivojlantirishda investitsion sa lohiyatning roli

“Quri lish tashkilotining investitsion faoliyati” (QTIF) tushunchasidan keng ma'noda quri lish obyektida sifat o'zgarishlarini ko'zda tutuvchi va qoidaga ko'ra, uning qiymatini ta'minlovchi quri lish tashkiloti faoliyatini belgilash uchun foydalaniladi. QTIF obyektlariga umumiy holda nafaqat ko'chmas mulk obyektlari, balki axborot texnologiyalarini rivojlantirish ham kiritiladi.

Quri lish tashkiloti faoliyatining bir turi sifatida, QTIF (Quri lish Tashkiloti Investitsion Faoliyati) quyidagicha tavsiflanadi: bu, belgilangan muddatlarda va byudjet cheklari doirasida tijorat foydasini olish maqsadida quri lish tashkiloti tomonidan loyihani moliyalashtirish va amalga oshirish jarayonini “boshidan oxirigacha” ta'minlashni nazarda tutadi. Shuningdek, QTIF xaridor/ijarachi yoki buyurtmachi/mulk egasi/quruvchining g'oyalarni amalga oshirish jarayoni sifatida ham tavsiflanadi. Bu jarayon, loyiha ishlab chiqishdan boshlab, uni amalga oshirish va natijada tijorat foydasi olishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Bu yerda investitsion faoliyatning maqsadlarini, funksiyalarini va vazifalarini bajarishga yo'naltirilgan tuzilmalarni qurish tamoyillari va metodlari, shuningdek, investitsion faoliyat samaradorligini aniqlash metodlari va texnologiyalari, uni takomillashtirish yo'naltirilishi va mexanizmlari belgilanishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, bu jarayon investitsion faoliyatni tizimli va samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan barcha asosiy elementlarni, metodlarni va strategiyalarni o'z ichiga oladi.

Quri lish tashki lotining investitsion rivojlanishi metodlari va tamoyillarini to'laroq ochib berishga harakat qilamiz (1.3.1-rasm). Investitsion rivojlanish tamoyillarini quyidagi yo'nalishlarga ajratish mumkin:

1. Quri lish tashki lotining o'zining harakatlarini bilan tugatishi mumkin bo'lgan va ayni paytlarda ham ta'siri davom etayotgan vaqtli tamoyillar;

2. Korxonalar faoliyat olib borayotgan bozor segmentidagi va umuman butun iqtisodiyotdagi holat bilan ta'siri ta'minlanadigan umumiy (bozor) tamoyillar. Umumiy tamoyillarga shuningdek, quri lish tashki lotidagi butun ishlab chiqarish jarayoni amal qilishining o'ziga xosliklari va uning tashqi muhit bilan o'zaro aloqalarini bilan bog'liq bo'lgan tizimli tamoyillar ham kiritiladi.

Quri lish tashki loti investitsion rivojlanishining metodlari esa quyidagi ikkita yo'nalishga ajratiladi:

– tashki lotning tarmoqdagi holatini tartibga solishga, tarmoq ichi va tarmoqlararo investitsion oqimlarni taqsimlashda ishtirok etishiga yo'naltiriladigan metodlar;

– quri lish tashki loti tomonidan olingan investitsion resurslardan eng samarali foydalanishga yo'naltiriladigan metodlar.

Quri lish tashki lotining investitsion faoliyati funksiyalari, vazifalari va tuzilmasi 1.3.2-rasmida tasvirlangan. Quri lish tashki lotining asosiy funksiyasi bo'lib bir nechta yo'nalish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin bo'lgan investitsion resurslarni boshqarish hisoblanadi:

– quri lish quvvatlarini va investitsion jozibadorlikni boshqarish orqali investitsion faoliyatni iqtisodiy jihatdan ta'minlash. bu, o'z navbatida, investitsion resurslarni samarali taqsimlash va ishlab chiqarish quvvatlarini optimallashtirishni o'z ichiga oladi.;

– investitsion faoliyatni rejalashtirish va bashorat qilish orqali investitsion oqimlarni samarali rivojlantirish. bu, investitsiya ehtiyojlarini

aniq belgilash va kechikdagi investitsiya oqimlarini prognozlashni o'z ichiga oladi;

– investitsion faoliyatni texnik qo'llab-quvvatlash va investitsion loyihalarni yakuniy kechilib o'tish davrida personallarni boshqarish orqali amalga oshiriladi. bu, loyihalarni texnik jihatdan qo'llab-quvvatlash, muvofiq lashtirish va mamlakatlidaxodimlarni boshqarishni o'z ichiga oladi..

Ayni paytlarda bajarilayotgan funktsiyalarga bog'liq holda qurilish tashkilotida boshqaruv uslubini tanlab o'tishdan tortib to investitsion faoliyatni rivojlantirish yo'nalishlarini belgilashgacha bo'lgan har xildagi vazifalar turishi mumkin³².

Bunda investitsion faoliyatni tashkil etish tuzilmasi uchta asosiy yo'nalishlarni bajarishga yordam berishi kerak:

– investitsion loyihalarni tanlab o'tish va ularning pozitsiyalarini belgilash;

– qurilish tashkilotining investitsion loyihalarni amalga oshirishni ta'minlash;

– QTIFni rivojlantirish va investitsion loyihalarning samaradorlik koeffitsiyentlarining zaruriy darajasini qo'llab-quvvatlash hamda nazorat qilish.

QTIFning markaziy masalasi bo'lib qurilish tashkilotining investitsion loyihalarni ta'minlash hisoblanadi.

Xalqaro amaliyotda qurilish tashkilotlarining investitsion loyihalarni ta'minlash metodlari va dastaklarining majmuasi keng tarqalgan:

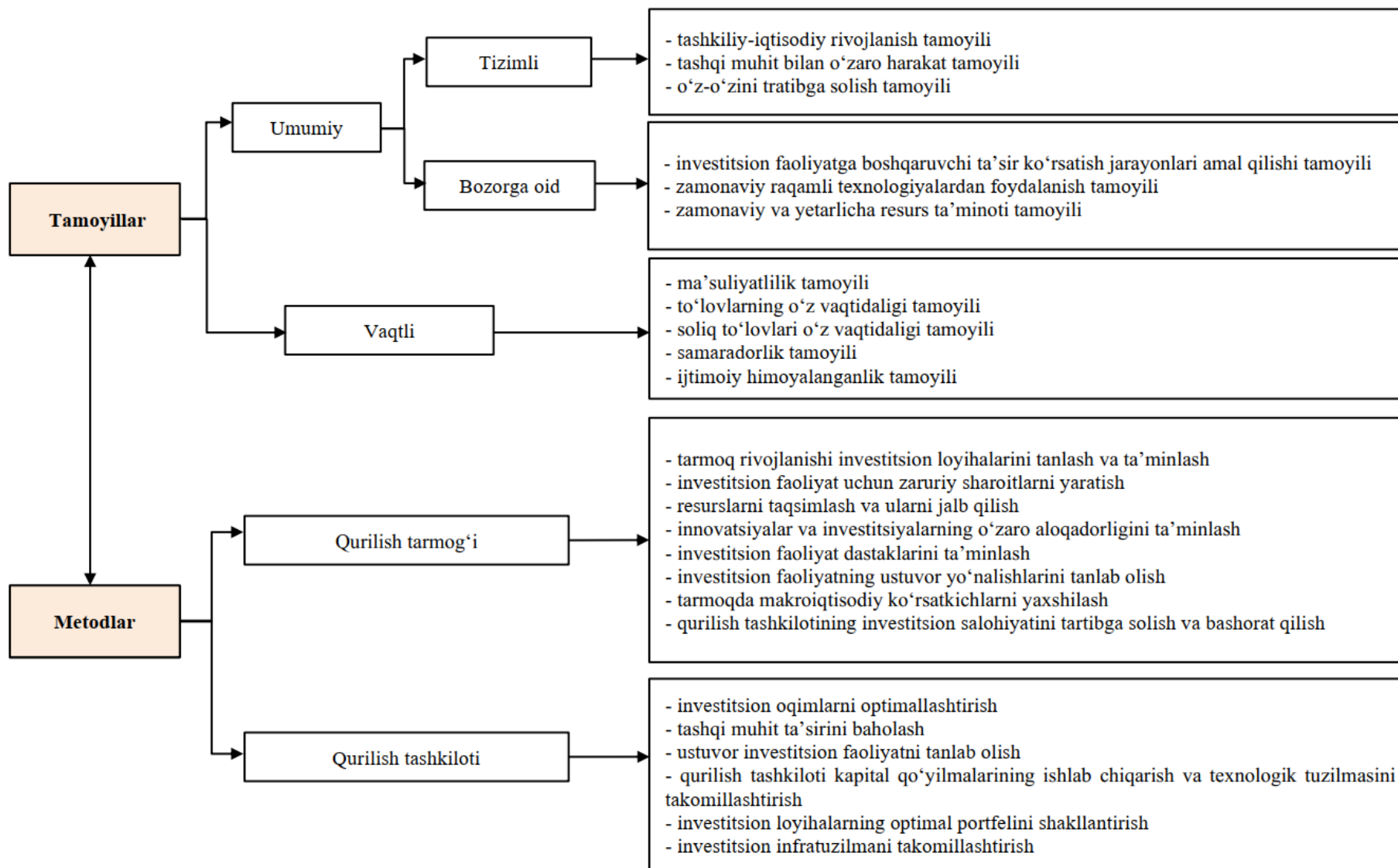
– qimmatli qog'ozlar (aksiya, obligatsiya)lar ko'rinishidagi qarzmajburiyatlari;

– xalqaro moliya bozorlarining turli xil qimmatli qog'ozlari;

– turli xil ko'rinishlardagi kredit liniyalari va bank kreditlari;

– turli xildagi lizing turlari;

³² Кирничный В. Ю. Инвестиционный потенциал строительной организации: теория, методология, эффективность использования: дис. – М. : автореф. дис.... д-ра экон. наук, 2005.

1.3.1-rasm. Qurilish tashkiloti investitsion rivojlanishining tamoyillari va metodlari³³

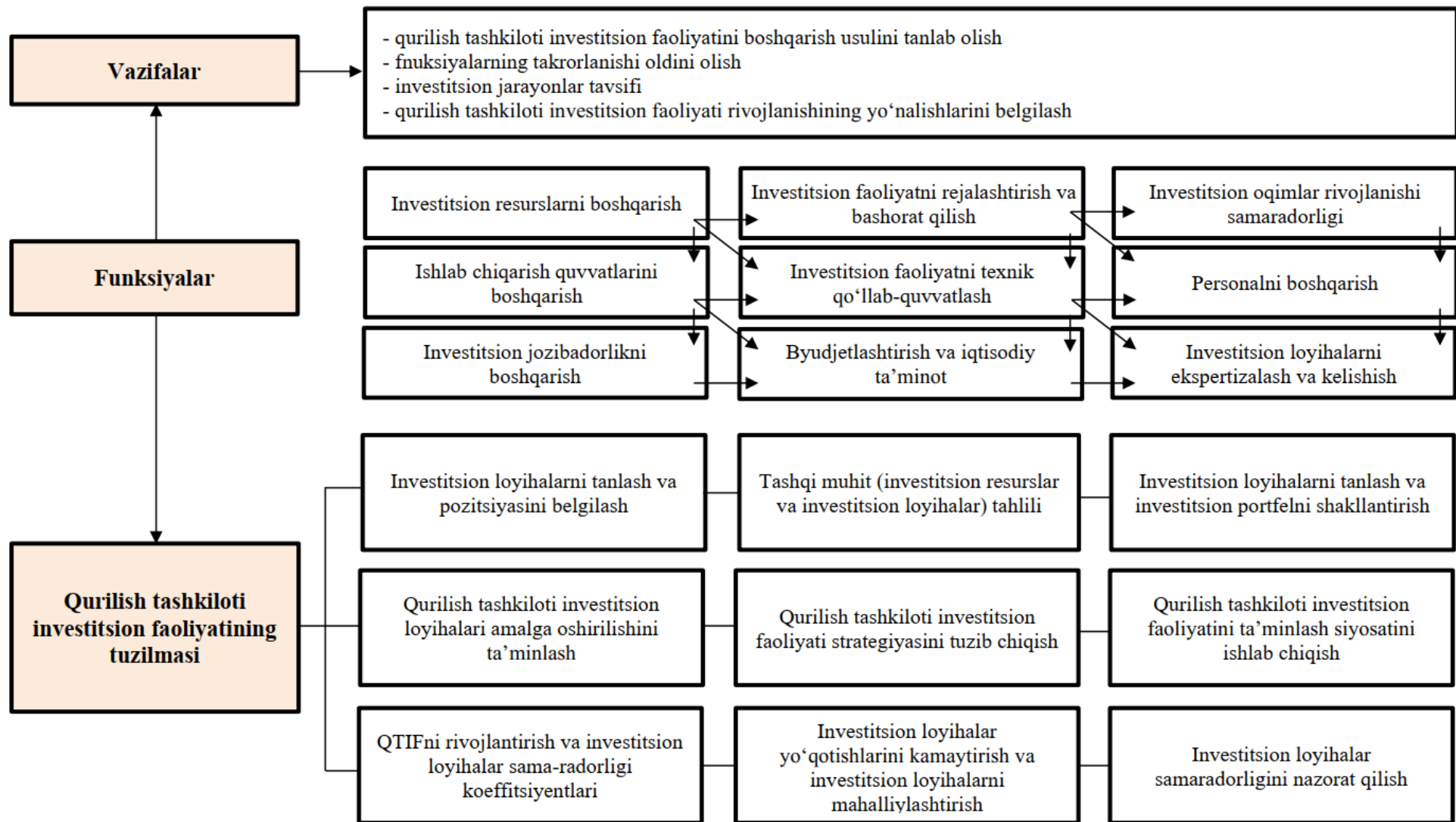
³³ Muallif ishlanmasi

- har xil dagi kafolatlar;
- uchinchi shaxslarning to'g'ridan-to'g'ri kafolatlari bilan mustahkamlangan majburiyatlari;
- bo'lajak mahsulotni sotish uchun maxsus shartnomalari (majburiyatlari);
- sho'ba korxonalari, ixtisoslashgan filiallari, qo'shma korxonalar, maxsus loyiha kompaniyalari, trust firmalari va ventur fondlari, strategikalianslar, sherikchiliklar asosida loyihalarning moliyalashtirishini tuzilmashtirish.

Hozirgi kunda shakllantirilayotgan loyihaviy moliyalashtirish tizimi xalqaro va mintaqaviy moliya-kredit institutlari, turli xildagi ko'p tomonlama rivojlanish agentliklari, investitsiyalar kafolatlari bo'yicha agentliklar, transmilliy va ko'p millatli korporatsiyalar (TMK va KMK), transmilliy banklar (TMB), yirik xalqaro sug'urtalash assotsiatsiyalari-sindikatlari, milliy hukumatlar, milliy (davlat yoki yarim davlat) eksport-import kreditlash va sug'urtalash agentliklari, shuningdek, milliy kreditorlar va institutsional investorlarni o'z ichiga oladi.

Qurilish tashkilotlari (qoidaga ko'ra, xalqaro kompaniyalar)ning katta investitsion loyihalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun yuqorida ko'rsatib o'tilgan qarzli va ulushli, tashqi va ichki moliyalashtirish, kafolatlar va tashkiliy tuzilmalarning har xildagi kombinatsiyalaridan, shu jumladan, "qur - egalik qil - foydalan", "qur - foydalan - mulk huquqini uzat" tipidagi loyihaviy moliyalashtirishning turli xil sxemalari yoki "qurilish - mulk huquqini olish - foydalanish - mulk huquqini uzatish va dividendlarni olish" kabi tiplardagi kombinatsiyalashgan sxemalaridan, shuningdek, ko'pincha hukumat kafolatlari ostida moliyalashtirish va cheklangan regress bilan moliyalashtirish o'rnini bosish ro'y beradigan amalga oshirish jarayonlarida qurilish tashkilotlarining investitsion loyihalarini ta'minlashning boshqa sxemalaridan foydalaniladi.

Qurilish tashkiloti innovatsion faoliyatini rivojlantirish asosi bo'lib uning iqtisodiy samaradorligini oshirish hisoblanadi.

1.3.2-rasm. Qurilish tashkiloti investitsion faoliyati funksiyalari, vazifalari va tuzilmasi³⁴

³⁴ Muallif ishlanmasi

Shuning uchun qurilish tashkilotining investitsion faoliyatini rivojlantirish yoʻnalishlari sifatida uning innovatsion faoliyati strategiyasini tuzib chiqishda va uning samaradorligini bashorat qilishda qurilish tashkilotining innovatsion sa lohiyatining roli oshirishini hisobga olish bilan iqtisodiy sa lohiyatning tuzilmaviy elementlarini boshqarishni takomillashtirish mexanizmlarini ajratib koʻrsatish mumkin boʻladi³⁵.

QTIF ni boshqarishning yangi tizimiga oʻtishning mazmuni shundan iboratki, bunda jahon tajribalariga mos holda investitsiyalar samaradorligini real oshirish faqatgina tuzilmaviy-funksional, moliyaviy-iqtisodiy, konstruktiv-texnologik va kadrlar xususiyatlaridagi chora-tadbirlarning tizimli paketidan foydalanish asosidagina mumkin boʻladi. QTIF tizimi aynan shunday qarorlar qotishmasi boʻlib sanaladiki, bunda uning investitsion jarayonga jamlanma taʼsir koʻrsatishi uning samaradorligi sezilarli tarzda ortishiga olib keladi. Boshqacha aytganda, QTIF tizimining samaradorligi quyidagi omillar bilan shartlanadi:

- loyihaning iqtisodiy natijalari uchun maksimal masʼuliyat;
- qurilish tashkilotining asosiy vazifalariga diqqatni jamlashning real imkoniyati;
- loyihaning muvaffaqiyatlilikiga real taʼsir koʻrsatish;
- yakuniy natijaga yoʻnaltirilganlik.

QTIF ning tuzilmasini belgilab beruvchi asosiy elementlari (bosqichlari) boʻlib quyidagilar sanaladi:

- qurilishning TIA (texnik-iqtisodiy asoslanishi)ni ishlab chiqish;
- qurilish tashkilotining investitsion loyihasi gʻoyasini ishlab chiqish;
- loyiha konsepsiyasini ishlab chiqish;
- investitsiyalar asoslanishini ishlab chiqish;
- moliyallashtirishni tashkilotish;
- loyiha jamoasini shakllantirish;

³⁵ Golaydo Í. M., Soboleva Y. P. Assessment and management of factors of the regional investment potential //Asian social science. – 2015. – T. 11. – №. 7. – S. 240.

- ko‘chmas mulk obyektiga huquqlarni olish;
- loyihaviy ishlar;
- qurilishga tayyorgarlik;
- qurilish-montaj ishlarini;
- foydalanishga topshirish-qabul qilish;
- obyektning boshqarish;
- QTIF ning yakuniy bosqichi sifatida obyektning sotish.

Bugungi kungilarda bozorni tadqiq qilish qurilish tashkilotiga ko‘chmas mulk bozorining turlicha segmentlarida talab va taklifning mavjud nisbatini aniqlashga va mana shunday qilib u yoki bu maydonlarning yetishmasligi seziladigan bozorning bo‘sh joylarini topishga imkon beradi. Sotish narxlarini va qurilish sarf-xarajatlarning tahli bozordagi mana shu bo‘sh joylarning qaysi birida qurilish tashkilotining investitsion loyihasini amalga oshirish eng samarali bo‘lishini aniqlashga imkon beradi.

Tadqiq qilishda bu ko‘rsatkichlarning bashoratli qiymatlariga katta e‘tibor berilishi lozim, chunki bozordagi vaziyat doimo dinamik ravishda bo‘ladi. Tadqiq qilish shuningdek, raqobatchilarning kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlash bilan ularga faoliyatini tahli ham o‘z ichiga olishi va bozorda talab olingan segmentdagi raqobatning umumiy darajasini tavsiflab berishi lozim. Yana bitta muhim punkt – bu mavjud tavakkal va ularni kamaytirish usullarining tahlidir.

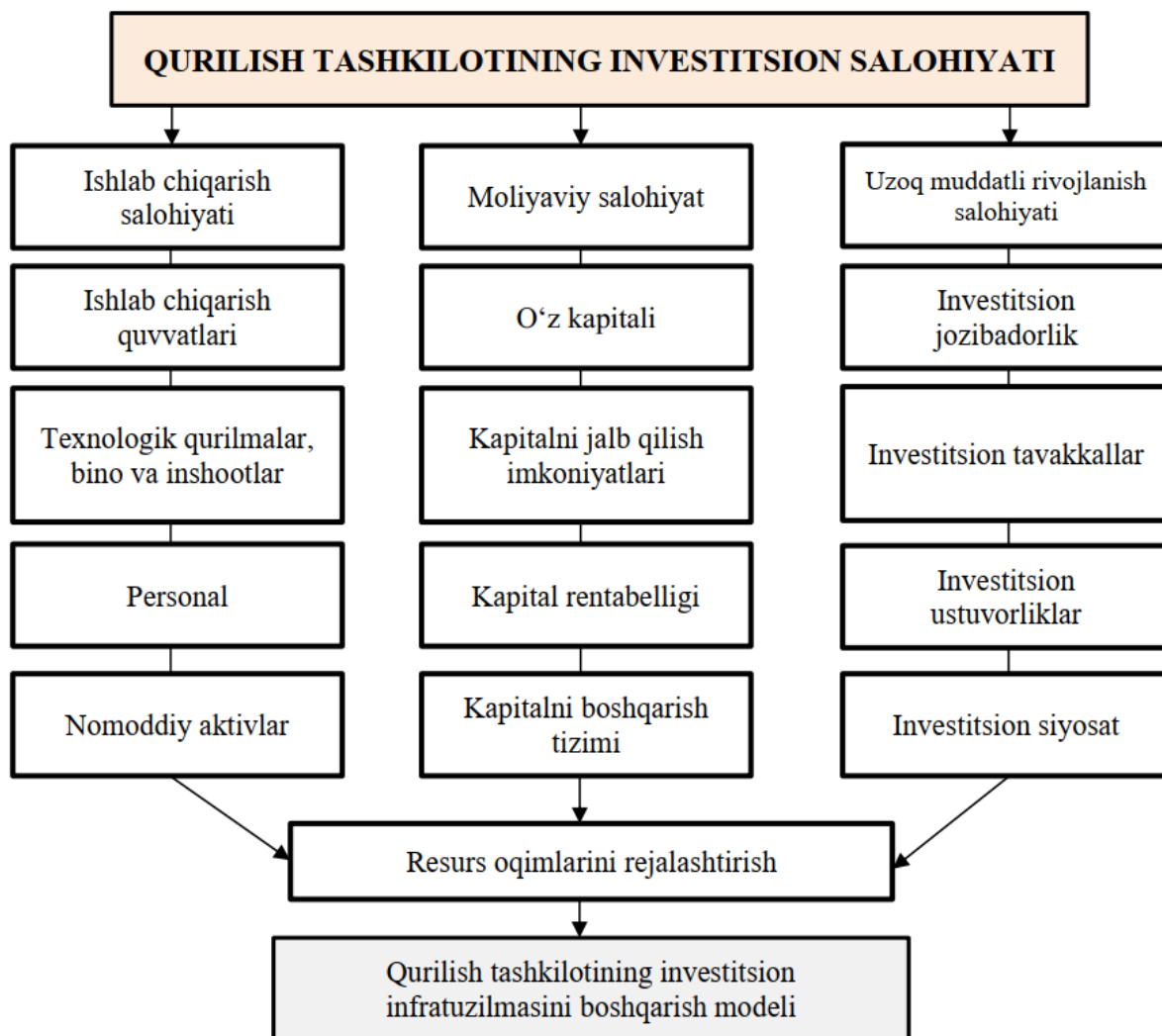
Qurilish tashkilotining investitsion loyihasini amalga oshirish vaqtini talab olish ko‘chmas mulk bozoridagi sikllilik kabi qonuniyatlarni ham e‘tiborga olishi lozim. Bu ayniqsa, QTIF uchun juda muhim, sababi bunday loyihalarni amalga oshirish ikki-uch yildan kam bo‘lmagan vaqtga cho‘ziladi. Shunday qilib, investitsion loyihani amalga oshirish bozor konyunkturasi qulay bo‘lganda boshlanishi, uning tugallanishi esa konyunktura pasayishi davriga to‘g‘ri kelishi maqsadga muvofiqdir.

Qurilish tashkiloti investitsion faoliyati (QTIF)ni rivojlantirish yo'nalishlari		
Ishlab chiqarish salohiyatini takomillashtirish	Tashkiliy salohiyatni takomillashtirish	Axborot salohiyatini takomillashtirish
Investitsion faoliyatning moddiy-texnik asoslarini yaxshilash	Innovatsion faoliyat biznes-jarayonlarini qayta tashkil etishni boshqarish	Tashqi muhitning QTIF ga ta'sirini baholash va investitsion tavadakkallarni mahalliyashtirish
Tabiiy-resurs salohiyatini takomillashtirish	Infratuzilma salohiyatini takomillashtirish	Mehnat salohiyatini takomillashtirish
Qurilish korxonasi loyihalari uchun investitsion ta'minot sxema-si va ustuvorliklarni	Samarali investitsion qarorlarni qabul qilish tizimini yaratish	QTIF bilan mashg'ul bo'algan mutaxassislarni tayyorlash dasturlarini takomillashtirish
Moliyaviy salohiyatni takomillashtirish	Ilmiy-texnik salohiyatni takomillashtirish	Investitsion salohiyatni takomillashtirish
Investitsion oqimlarni byudjetlash va QTIF sarflarini boshqarish	QTIF o'sish nuqtalarini topish va rivojlanish siyosatini shakllantirish	QTIF ishtirokchilari manfaatlarini kelishish va uni amalga oshirish strategiyasini ishlab chiqish
↓		
Qurilish tashkiloti investitsion faoliyati (QTIF)ni rivojlantirish strategiyasi		
<ul style="list-style-type: none"> - investitsion dastaklarni tanlash - QTIF manzilliligi - investitsion resurslarni samarali boshqarish va zaxiralarni shakllantirish - investitsion tavadakkallarni mahalliyashtirish va investsion-qurilish jarayonlari samaradorligi nazorati - qurilish tashkiloti investitsion loyihalarining hayotiy sikli bosqichlarini belgilash 	<ul style="list-style-type: none"> - investitsion loyihalarni sinchiklab tanlash - ishonchlik sheriklarni tanlash - loyihalarni investitsion ta'minlashning turli manbalaridan foydalanishni muvozanatlash - qurilish tashkiloti investitsion loyihalarini amalga oshirishda sarflarni kamaytirish - loyihalar investitsion ta'minotining ishlab chiqarish salohiyatiga mosligi 	
QTIF samaradorligini baholash	Samaradorlikni baholash tamoyillari	
<ul style="list-style-type: none"> - ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik (investitsion loyihaning ijtimoiy ahamiyatligini baholash) - tijorat samaradorligi (qurilish tashkilotining investitsion loyihani amalga oshirishga qobilligi) - investitsion qo'llab-quvvatlash samaradorligi (loyihani investitsiyaviy ta'minlash variantlarini baholash va moliyalashtirish sxemalarini ishlab chiqish) - investitsion loyiha amalga oiriluvchanligini tekshirish - investitsion loyihaning barcha ishtirokchilari manfaatlarini muvozanatlashtirish 	<ul style="list-style-type: none"> - vaqt omilini hisobga olish. - pul oqimlarini modellashtirish - turli loyihalarni solishtirish shartlari taqqoslanuvchanligi - samaraning ijobiyligi va maksimalligi tamoyili - inflyatsiya ta'sirini hisobga olish va loyihani amalga oshirishda bir nechta valyutadan foydalanish imkoniyatlari (ko'p valyutalilik) - aylanma kapitalga ehtiyojning loyiha samaradorligiga ta'sirini hisobga olish - loyihada har xil ishtirokchilar mavjudligini hisobga olish - loyihaning barcha eng ahamiyatli oqibatlarini hisobga olish - "loyiha bilan" va "loyihasiz" holatlarni solishtirish 	

1.3.3-rasm. Iqtisodiy salohiyatning tuzilma elementlarini boshqarishni takomillashtirish mexanizmlari³⁶

³⁶ Muallif ishlanmasi

Shuning uchun so‘nggi vaqtlarda G‘arbda QTIF ni tashkil etishning quyidagicha eng ko‘p tarqalgan nazariyasiga amal qilinmoqda: qurilish tashkilotining investitsion loyihalarini bozor faollikning pastki nuqtasida turganida, lekin jonlanishning ilk belgilarini paydo bo‘layotganda boshlash zarur. Shunda loyihaning tugallanish paytigacha bozor faollikning eng yuqori nuqtasiga yaqin bo‘ladi.

1.3.4-rasm. Qurilish tashkiloti investitsion salohiyatining tuzilmasi³⁷

Qurilish tashkilotining investitsion faolliyatiga qo‘shimcha ravishda, uning investitsion salohiyatini ham alohida ta‘kidlash lozim. Qurilish tashkilotining investitsion salohiyati uchta asosiy komponentdan iborat: ishlab chiqarish salohiyati, moliyaviy salohiyat va uzoq muddatli rivojlanish

³⁷ Muallif ishlanmasi

sa lohiyati. Ishlab chiqarish sa lohiyati esa moddiy, nomoddiy va mehnat resurslaridan tashkil topib, qurilish kompaniyasining me'yoriy ishlab chiqarish jarayonini ta'minlash uchun zarur bo'ladi.

Moliyaviy sa lohiyat — bu asosan o'z va jalb qilingan kapitalni samarali boshqarish tizimini ifodalaydi. Uning asosiy maqsadi — rentabellikni maksimal darajada oshirishdir. Uzoq muddatli rivojlanish sa lohiyati, qurilish tashkilotining investitsion ustuvorliklari va potentsial xavflarni hisobga olgan holda, o'rta va uzoq muddatli investitsion siyosatining puxtaligi va aniqligi darajasiga bog'liqdir. Sa lohiyat shu qadar yuqori bo'ladi, qanchalik batafsil va asosli siyosat ishlab chiqilgan bo'lsa.

Qurilish tashkilotining investitsion sa lohiyati, tashqi muhitdagi salbiy sharoitlar va noqulay omillar ta'sirida tashkilotning faoliyatini va rivojlanishini barqarorlashtirishga xizmat qiluvchi strategik resurs sifatida qaraladi. Ushbu sa lohiyat makromuhitdagi salbiy omillarni yengishga yordam beruvchi vosita bo'lib, tashkilotning barqarorligini saqlash imkoniyatini yaratadi³⁸.

O'zbekiston Respublikasi qurilish sohasining mavjud holatini hisobga olgan holda, investitsion sa lohiyatni boshqarish qurilish tashkilotlarining investitsion imkoniyatlarni shakllantirish va ularni maksimal samaradorlik bilan foydalanishga qaratilgan. Qurilish tashkilotining investitsion sa lohiyatidan samarali foydalanish, investitsion faoliyatni faollashtirish va yuqori investitsion samaradorlikka erishishni ta'minlaydi.

Birinchi bob bo'yich axulosalar

Mamlakat iqtisodiyotining eng yirik tarmoqlaridan biri bo'lib qurilish hisoblanadi. boshqa tarmoqlar bilan bir qatorda mazkur tarmoq ham barcha tarmoqlar uchun ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlarning kengaytirilgan takror ishlab chiqarilishini ta'minlaydi. Qurilish natijasi yoki

³⁸ Chirkunova E. K. et al. Research of instruments for financing of innovation and investment construction projects //Procedia Engineering. – 2016. – T. 153. – S. 112-117.

mahsuloti boʻlib turli xildagi funktsional maqsadlarga moʻljallangan foydalanishga tayyor bino va inshootlar, shuningdek, ularning majmualari sanaladi.

Tarmoq innovatsion jarayonlar markazida joylashgan boʻlib, uning rivojlanishi ikki asosiy omilga bogʻliqdir. Bir tomondan, xususiy moliyaviy sektorning holati va daromadlarining oʻsishi tarmoqdagi innovatsion faoliyatni qoʻllab-quvvatlaydi. Boshqa tomondan, qurilish majmuasining tashkiloti va rivojlanishi darajasi investitsion jarayonning intensivligiga cheklorlar qoʻyadi. Oʻzbekiston Respublikasi aholisining uy-joy bilan taʼminlanganligi qurilish masalalarining ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Qurilish tashkilotlarining samaradorligiga taʼsir koʻrsatuvchi omillar koʻp lab xususiyatlarga bogʻliq boʻlib, ular qurilish tarmogʻining xalq xoʻjaligidagi oʻrni, uning alohida holati, va faoliyat muhitining oʻzgaruvchanligi bilan shartlanadi. Qurilish tashkilotlarining samaradorligini aniqlovchi omillarni yiriklashtirilgan holda tashqi va ichki muhit omillariga ajratish mumkin. Tashqi muhit omillari tarmoq va bozor sharoitlarida yuzaga keladigan omillarni oʻz ichiga olsa, ichki muhit omillari esa ishlab chiqarish jarayonlari va tashkilot ichidagi resurslardan kelib chiqadigan omillarni ifodalaydi.

Resursli-salohiyatli yondashuvni qoʻllashda qurilish tashkilotining investitsion salohiyati oʻzida bir qator elementlar jamlanmasini namoyon qilib, ularga quyidagilar – investitsion resurslar, investitsion axborotlar, kadrlar resurslari, investitsion rejalar va loyiha lar kiritiladi.

II BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QURILISH SANOATINING INVESTITSION JOZIBADORLIGI HOLATINING TAHLILI

2.1. Quri lish sanoati investitsion jozibador ligining hozirgi darajasi va dinamikasini baho lash

O‘zbekiston Respublikasida uy-joy qurilishi masalalari bugungi kunda dolzarb bo‘lib hisoblanadi va hukumat tomonidan mazkur muammoni hal qilishga jiddiy diqqat qaratilmoqdadir. Davlat uy-joy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib mamlat aholisini arzon uy-joylar bilan ta‘minlash hisoblanib, bu o‘z mohiyatiga ko‘ra nafaqat o‘tkir ijtimoiy masalalar bo‘lib, balki kishi me‘yoriy turmush faoliyatini shartlovchi va ta‘minlovchi majburiy xususiyatdan biri bo‘lib hisoblanadi.

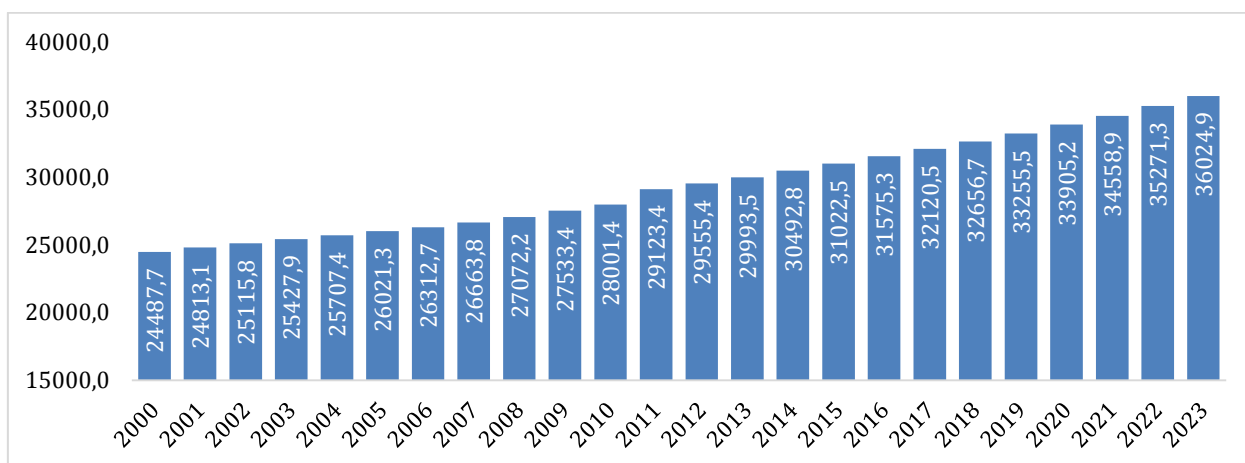
Pandemiya davri ko‘plab mamlatlarning iqtisodiyotiga katta o‘zgarishlarni olib kirib, bu jarayondan bizning mamlatimiz ham chetda qolmadi, lekin iqtisodiyotning har bir tarmog‘i duch kelgan qiyinchiliklarga qaramasdan O‘zbekiston qurilish sanoati dinamik rivojlanib borishda davom etmoqda. Jumladan, ko‘p qavatli uy-joylar qurib bitkazilmoqda, ma‘muriy binolarning keng ko‘lamli qayta ta‘mirlanishi olib borilmoqda, xalqaro ishbi-larmonlik markazlari qurilmoqda³⁹.

Uy-joy sohasining barqaror va uzluksiz rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash maqsadlarida davlat tomonidan me‘yoriy-huquqiy asoslarni takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar qabul qilinmoqda. Investitsion-qurilish faoliyati va uy-joy siyosatini amalga oshirish va joriy qilish uchun mas‘uliyat turli xil vazirliklar, idoralar va agentliklar zimmasiga yuklangandir.

Shubhasiz ravishda aytish mumkinki, uy-joy qurilishiga mamlat aholisi sonining ortib borishi va urbanizatsiyalashuv jarayonlari katta ta‘sir ko‘rsatadi. Ma‘lumki, O‘zbekiston aholisi so‘nggi 60 yil davomida uzluksiz o‘sib bormoqda. Aholi sonining ortishi o‘tgan asrning 90-yillarigacha yiliga o‘rtacha 3,4 % ni tashkil qildi va keyinchalik asosan emigratsiya va

³⁹ Нуриимбетов, Р. И. Перспективы развития системы управления многоквартирным жилищным фондом в Республике Узбекистан / Р. И. Нуриимбетов, Х. Ш. У. Кахрамонов // Жилищные стратегии. – 2022. – Т. 9. – № 3. – С. 309-326. – DOI 10.18334/zhs.9.3.115232.

tugʻi lishning kamayishi natijasida yi lga 1,7 % ga oʻsish darajasigacha pasaydi (2.2.1-rasm). lekin shunga qaramasdan, bu tendensiyani hisobga o lgan ho lda kutish mumkinki, 2030-yi lga borib mam lakat aho lisi yana 6,0 m ln kishiga koʻpayadi. Aho li sonining mana shunday oʻsishi koʻp miqdordagi uy-joy larga, quri lish uchun yer maydon lariga va shunga mos ho ldagi infratuzi lma xizmat lariga ta labni ke ltirib chiqaradi.

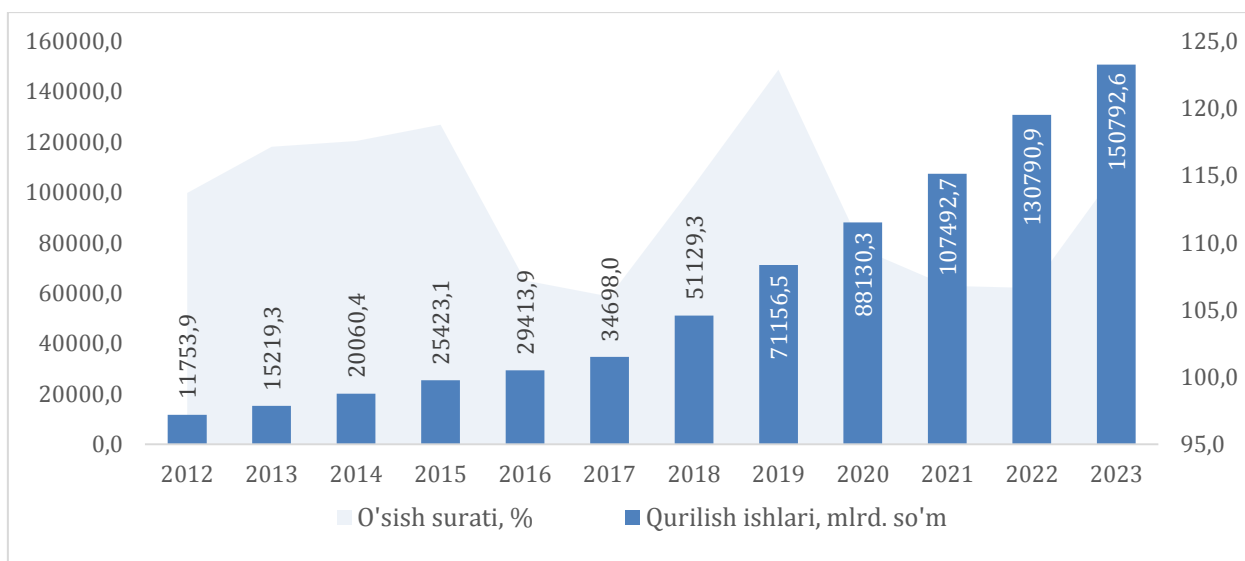
2.2.1-rasm. Oʻzbekistonda doimiy aholi soni dinamikasi⁴⁰

Aholi sonining oʻsishi Oʻzbekiston Respublikasida uy-joy qurilishi oʻsishini ke ltirib chiqardi. Oʻzbekiston Respublikasidagi uy-joy qurilishi holatining tah lili shu haqida guvoh lik beradiki, soʻnggi bir necha yi l davomida qurilish tarmogʻining gurkirab oʻsishi kuzatildi, mana shunga bogʻ liq ho lda ijtimoiy soha obyektlarini barpo etish ham fao l lashdi. 2023-yi l maʼlumot lariga koʻra qurilish tashkilotlarining eng koʻp miqdori butun mam lakat bi lan taqqoslaganda Toshkent shahrida (19,7 %) joy lashgan, shuningdek, yirik quruvchi-kompaniyalar tomonidan bajari layotgan qurilish ishlarining eng katta ulushi (27,8 %) ham poytaxt hisobiga toʻgʻri ke ladi. lekin taʼkidlab oʻtish lozimki, uncha yirik boʻ lmagan tashkilotlarda 2022-yi l boʻyicha qurilish ishlarining oʻsish tendensiyasi (56,7 %) kuzatildi, bu oʻtgan yi lgi koʻrsatkichga nisbatan 2,3 % ga koʻp demakdir.

Statistik maʼlumotlar bizga Oʻzbekiston Respublikasida qurilish ishlarini dinamikasi qanday qi lib oʻzgarib borganini koʻrish imkonini beradi, 2.1.2-rasmda

⁴⁰ Muallif tomonidan statistik maʼlumotlar asosida tuzilgan.

ko‘rinib turibdiki, so‘nggi 10 yil da sezilarli o‘shish ro‘y bergan bo‘lib, bu esa o‘z navbatida qurilish faoliyatining faollashganligi haqida guvohlik beradi.

2.1.2-rasm. O‘zbekiston bo‘yicha qurilish ishlari o‘shishining dinamikasi⁴¹

O‘zbekiston qurilish bozori kuchli darajada segmentlangan va bir turda emas, chunki mazkur tarmoq eng avvalo mamalakatning iqtisodiyotining o‘ziga xosligi, geografik joylashuvi va ijtimoiy rivojlanishiga asoslanadi. Uy-joy qurilishining faollashuvi asosiy turtki berib, bu pandemiyadan keyingi tiklanishga yordam berdi, shuningdek, tijoriy va sanoat qurilishi ilgari darajaga chiqib boshladi. Ko‘chmas mulk bozori juda istiqbolli bo‘lib hisoblanadi, chunki so‘nggi vaqtlarda u ko‘plab investorlar uchun jozibali bo‘lib qoldi. Qurilish materiallarini ishlab chiqarish, shu jumladan, foydalanishga topshirilayotgan uy-joy maydonlari bo‘yicha raqamlar mamalakatda qurilish gurkirayotgani haqida darak beradi.

Qurilish tarmog‘ida faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlar qancha ko‘p bo‘lsa, odatda qurilish ishlari hajmi ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Bu o‘z ichiga turar-joy, tijorat, infratuzilmaviy va boshqa obyektlarni olishi mumkin (2.1.1-jadval).

2.1.1-jadvaldan ko‘rinib turganidek, qurilish sanoatidagi faoliyat yuritayotgan korxonalar soni 2024-yilda 34 749 tani tashkil etib, o‘ldingi yil bilan solishtirganda 12 222 birlikka kamayish kuzatildi. Lekin bazis (2014)

⁴¹ Muallif tomonidan statistik ma‘lumotlar asosida tuzilgan.

2024-yil bilan solishtirganda, u holda so'nggi 10 yilda o'sish sur'ati 186,6 % ni tashkil qilib, bu qurilish tashkilotlari va korxonalari soni o'sishining yaxshigina sur'ati mavjud bo'lganligidan darak beradi. Qurilish iqtisodiyotning turdosh tarmoqlari rivojlanishini rag'batlantiradi, misol uchun, qurilishga sarflangan bir so'mlik ma'lumotlarni chiqarishning turdosh sohalardagi 5-7 so'mlik qo'yilmalarni rag'batlantiradi. Aynan mana shuning uchun biz shahar va qishloqlarning rivojlanish sur'atlarini saqlab qo'lishimiz zarur, va hokimiyat, qurilish tarmog'ini ishga juda ko'p korxonalar, qurilmalar va turdosh materiallar ta'minotchilarining faoliyati bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, 2.1.1-jadvalda qurilish sanoati bilan bevosita bog'liq bo'lgan iqtisodiyotning turdosh tarmoqlari ham e'tiborga olingan, shunga ko'ra ular ichida ishlab chiqarish sanoati (qurilish materiallari, mashina-mexanizmlar va h.k. larni ishlab chiqarish sanoati kabi lar), ko'chmas mulk bilan operatsiyalarni amalga oshiruvchi korxonalar va tashkilotlar (boshqaruvchi kompaniyalar, ko'chmas mulk agentliklari va shu kabi lar) hisobga olingan.

Qurilish sanoati bo'yicha faoliyat yuritmayotgan korxonalar va tashkilotlar soniga ham e'tibor berish kerak bo'ladi, shunga ko'ra 2024-yilda 18 379 ta turli kompaniyalar o'z faoliyatini to'xtatganlar – bu o'tgan yildan 8,3-martaga ko'pdir.

Turdosh tarmoqlarda ham xuddi shunday manzara ko'zga tashlanadi, misol uchun ishlab chiqarish sanoatida 39 188 ta tashkilotlar (bu o'tgan 2023-yildagidan 6,2-martaga ko'p) o'z ishini to'xtatganlar, ko'chmas mulk bilan operatsiyalarni amalga oshiruvchi tarmoqda esa 2 474 ta korxonalar (bu o'tgan yildagidan 3,4-martaga ko'p) o'z faoliyatini tugatgandir.

Qurilish sanoatida faoliyat yuritmayotgan korxonalar va tashkilotlar sonining ortishi odatda iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy va texnik muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular butun tarmoqqa daxal qilishi va korxonalarining uzoq yoki qisqa muddat davom etadigan harakatsizligini keltirib chiqarishi mumkindir.

2.1.1-jadva 1

Quri lish sanoati va turdosh tarmoqlar bo'yicha korxonalar va tashkilotlar soni⁴²

Tarmoqlar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
<i>Fao liyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlar soni</i>											
Ishlab chiqarish sanoati	34711	37302	39302	40944	46426	53654	66729	79230	86566	93772	65426
<i>O'sish sur'at lari, %</i>	-	107,5	105,4	104,2	113,4	115,6	124,4	118,7	109,3	108,3	69,8
Quri lish	18618	19948	21173	22089	24118	29112	36199	40950	43695	46971	34749
<i>O'sish sur'at lari, %</i>	-	107,1	106,1	104,3	109,2	120,7	124,3	113,1	106,7	107,5	74,0
Ko'chmas mulk bilan operatsiyalar	10898	10617	10850	11342	12511	13109	13529	13893	14236	15088	14637
<i>O'sish sur'at lari, %</i>	-	97,42	102,19	104,53	110,31	104,78	103,20	102,69	102,47	105,98	97,01
<i>Fao liyat yuritmayotgan korxonalar va tashkilotlar soni</i>											
Ishlab chiqarish sanoati	3803	4034	2905	2303	2018	2272	3443	4932	5011	6268	39188
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		106,1	72,0	79,3	87,6	112,6	151,5	143,2	101,6	125,1	625,2
Quri lish	2877	2936	2176	1762	1416	1366	1909	2223	2024	2202	18379
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		102,1	74,1	81,0	80,4	96,5	139,8	116,4	91,0	108,8	834,7
Ko'chmas mulk bilan operatsiyalar	573	673	559	502	487	474	546	598	593	713	2474
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		117,5	83,1	89,8	97,0	97,3	115,2	109,5	99,2	120,2	347,0
<i>Fao liyati tugatilgan korxonalar va tashkilotlar soni</i>											
Ishlab chiqarish sanoati	3172	3893	4444	3701	2836	2852	1793	9171	4500	5731	-
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		122,7	114,2	83,3	76,6	100,6	62,9	511,5	49,1	127,4	-
Quri lish	1944	2223	2531	2370	1666	1717	1163	3992	1465	1761	-
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		114,4	113,9	93,6	70,3	103,1	67,7	343,3	36,7	120,2	-
Ko'chmas mulk bilan operatsiyalar	718	641	793	529	406	376	190	618	388	411	-
<i>O'sish sur'at lari, %</i>		89,3	123,7	66,7	76,7	92,6	50,5	325,3	62,8	105,9	-

⁴² Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

Bizning qarashlarimizcha, yuqorida sanab o'tilgan omillardan tashqari investitsiyalarning mavjud emasligi yoki yetishmasligi qurilish tarmog'idagi harakatsizlikning asosiy sabablaridan biri bo'lishi mumkin. Yetarlicha mo'ljallashtirishsiz korxonalar yangi loyihalarni boshlayolmasligi yoki ilgari boshlab qo'yilganlarni tugatolmasliklari mumkin, bu esa faoliyat yuritmayotgan korxonalar sonining yanada ortishiga olib keladi. Shuningdek, mo'ljali bozorlaridagi yoki iqtisodiyotdagi beqarorlik qurilishga investitsiyalar oqimi qisqarishiga olib kelishi mumkin. Misol uchun, siyosiy sohadagi noaniqlik, qonunchilikdagi o'zgarishlar yoki valyuta tebranishlari investorlarni qurilish loyihalariga mablag' kiritishdan tiyilishga olib keladi.

2.1.2-jadval

Qurilish sohasida faoliyatni amalga oshirayotgan xorijiy kapital ishtirokida faoliyat yuritib kelayotgan korxonalar soni⁴³

Mintaqa	Yil			
	2021	2022	2023	2024-M03
O'zbekiston Respublikasi	1100	1247	936	1020
Qoraqalpog'iston Respublikasi	5	7	5	10
Andijon viloyati	27	35	22	21
Buxoro viloyati	33	31	29	31
Jizzax viloyati	12	13	11	10
Qashqadaryo viloyati	12	14	14	12
Navoiy viloyati	14	19	14	15
Namangan viloyati	22	24	13	13
Samarqand viloyati	37	42	35	36
Surxondaryo viloyati	35	44	24	23
Sirdaryo viloyati	14	16	7	9
Toshkent viloyati	76	88	68	68
Farg'ona viloyati	28	34	32	39
Xorazm viloyati	28	23	11	11
Toshkent shahri	757	857	651	722

O'zbekiston Respublikasi bo'yicha qurilish sohasida faoliyat yuritayotgan xorijiy kapital ishtirokida faoliyat yuritib kelayotgan korxonalar soni 2024-yilning mart oyi holatiga kelib 1020 ta korxonalar va tashkilotlarni tashkil

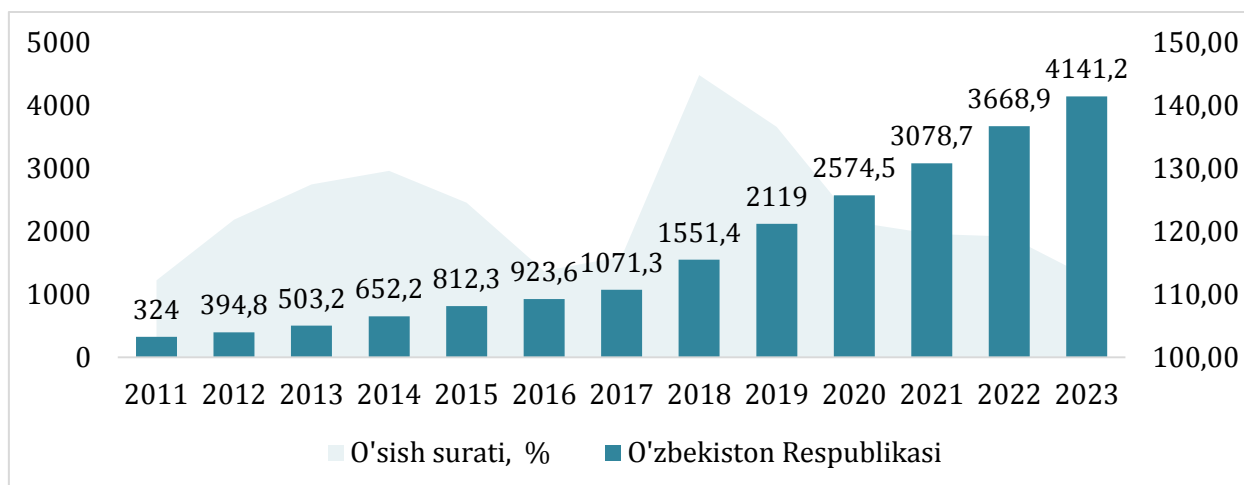
⁴³ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

qi ladi, u larning katta qismi Toshkent shahrida to'p langan bo' lib, u larning soni 722 bir lik (umumiy miqdorning 71,0 %)ni tashki l qi ladi (2.1.2-jadva l).

Faraz qi lishimiz mumkinki, quri lish sohasida fao liyat yurituvchi xorijiy kapita l ishtirokidagi korxonalar uchun yer maydon larining arzon ligi, ko'chmas mu lkka ta lab, quri lish materia l lari va infratuzi lmaning mavjud ligi, loka l bozor shart-sharoit lari Toshkent shahrining xorijiy investor lar uchun jozibador ligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmiga ham e'tibor berish kerak bo' ladi, chunki u mam lakatda yoki mintaqada aho li soniga nisbatan quri lish fao liyatining intensiv ligi va miqdorini aks ettiradigan muhim ko'rsatkich bo' lib hisob lanadi (2.1.3-rasm).

Aho li jon boshiga yuqori hajmdagi quri lish ish lari odatda quri lish sohasiga qarati lgan yuqori darajadagi investitsiya larni ko'rsatadi. Bunday investitsiya lar iqtisodiy fao liyatning fao l ligi, infratuzi lma, turar-joy va tijoriy ko'chmas mu lkni rivoj lantirishga bo' lgan inti lish lar natijasidir. Ushbu jarayon lar o'z navbatida iqtisodiy o'sishni qo' l lab-quvvat laydi.

2.1.3-rasm. Aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmi (ming so'm)⁴⁴

Mintaqalar kesimida aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmi birmuncha o'zgaradi, eng yuqori ko'rsatkich mos ho lda Toshkent shahrida – 11 324 ming so'm bo' lsa, bundan keyingi o'rin larda Navoiy vi loyati – 5 604,4 ming so'm, Buxoro vi loyati – 4 238,6 ming so'm va Toshkent vi loyati – 4 125,1 ming so'm

⁴⁴ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan .

turadi. Eng past ko'rsatkichlar Andijon viloyati – 2 087,5 ming so'm, Samarqand viloyati – 2 183 ming so'm, Farg'ona viloyatida – 2 196,5 ming so'm kuzatiladi. Mamlakatning turli xil mintaqalaridagi har xil ko'rsatkichlarga qaramasdan butun mamlakat bo'yicha aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmining ijobiy dinamikasi ta'kidlab o'tiladi. Aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmi mamlakatda va mintaqada qurilish tarmog'ining holati hamda faollikning muhim indikatorini bo'lib hisoblanib, berilgan hududning iqtisodiy salohiyati va rivojlanish darajasi bo'yicha muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2.1.3-jadval
Bino va inshootlarni qurish hajmi, m lrd. so'm⁴⁵

Mintaqalar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	O'sish sur'ati, %
O'zbekiston Respublikasi	26745,4	37490,5	51232,5	65677,5	75339,7	93504,8	349,6
Qoraqalpog'iston Respublikasi	916,3	1375,9	2256	2605,9	2788	3735,7	407,7
Andijon viloyati	1425,1	2081,3	2741,2	3662,4	4423,2	4874,5	342,0
Buxoro viloyati	1639,7	2438,3	2882,6	3735,7	4838,4	5361,7	327,0
Jizzax viloyati	764	1132,7	1908,7	1863,1	1992,4	2117,7	277,2
Qashqadaryo viloyati	2092,2	2673,5	3115,4	3544,4	4465,8	5438,4	259,9
Navoiy viloyati	1096,4	1672,9	2555,1	3363,5	3946,7	4586,7	418,3
Namangan viloyati	1168,1	1585,3	2514	3178,9	3996,5	4824	413,0
Samarqand viloyati	1875,2	2690,4	3460,7	4262,5	5331,1	5454,1	290,9
Surxondaryo viloyati	1275,4	1872,5	2487,1	3430,6	3948,2	4454,4	349,3
Sirdaryo viloyati	398,4	697,4	1311,1	1662,6	1737,5	2014,4	505,6
Toshkent viloyati	1405,4	2186,4	4049	5310,7	7055,8	9678,4	688,7
Farg'ona viloyati	1508,2	2278,1	3204,4	4125,3	5089,7	5940,9	393,9
Xorazm viloyati	1032,1	1412,7	1757,5	2011,8	3086,7	3563,2	345,2
Toshkent shahri	3810,8	6529,2	9810,4	12871,9	15942,3	22388,7	587,5

Aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmining o'sishiga turli xil maqsadlarga mo'ljallanadigan bino va inshootlarni qurish hajmi ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 2022-yilda 93 504,8 m lrd

⁴⁵ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

so‘m lik bino va inshoot lar quri lgan bo‘ lib, bu o‘z navbatida 2017-yi l dagidan 3,5-martaga ko‘pdir (2.1.3-jadva l).

O‘z ichiga jamoatchi lik foyda lanishiga yoki aho lining ehtiyoj larini qondirishga mo‘ lja l langan tur li xi ldagi bino va inshoot larning quri lishini o‘ladigan fuqaro quri lish obyekt larini barpo etish hajmini ham hisobga o‘lish zarur bo‘ ladi. Bu maktab, kasa lxona, sport majmua lari, savdo markaz lari, ma‘muriy bino lar, madaniy markaz lar, ko‘ngi lochar park lar va shu kabi lardan iborat bo‘ lishi mumkin (2.1.4-jadva l).

2.1.4-jadva l

Fuqaro lik obyekt larini qurish ish lari hajmi, m lrd. so‘m⁴⁶

Mintaqa lar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	O‘shish sur‘ati, %
O‘zbekiston Respub likasi	4128,5	6788,8	11376	13949,5	23814,2	27638,5	669,5
Qoraqa lpog‘iston Respub likasi	193,3	319,6	493,9	742,8	1328,2	1271,3	657,7
Andijon vi loyati	121	243,6	395,3	666,6	965,1	1647,2	1361,3
Buxoro vi loyati	354,4	611,4	808,3	847,4	1837,2	2229,2	629,0
jizzax vi loyati	167,5	275,4	400,8	663	948,5	1169,3	698,1
Qashqadaryo vi loyati	304,7	444,6	627,8	741,5	1326,3	1578,5	518,1
Navoiy vi loyati	130,4	284,8	459,9	390,1	981,1	997,2	764,7
Namangan vi loyati	115,8	292,6	403,9	1042,3	1103,2	1300,5	1123,1
Samarqand vi loyati	355,8	356,1	710,1	1136	1750,1	3176,8	892,9
Surxondaryo vi loyati	440,6	813,4	1226,1	1160,3	1717,3	1789,2	406,1
Sirdaryo vi loyati	101,9	199,2	457,6	587,2	854,5	1138,6	1117,4
Toshkent vi loyati	219,6	401,3	754,4	799,8	1593,2	1856,4	845,4
Farg‘ona vi loyati	178,2	293	497,8	911,7	1498,9	2270,7	1274,2
Xorazm vi loyati	225,8	262,7	534,4	514,8	979,5	1178,9	522,1
Toshkent shahri	1219,5	1991,1	3605,7	3746	6931,1	6034,7	494,9

2.1.4-jadva l dan ke lib chiqib biz ko‘rishimiz mumkinki, so‘nggi besh yi l da O‘zbekiston Respub likasi bo‘yicha fuqaro quri lishi sohasidagi

⁴⁶ Muallif tomonidan statistik ma‘lumotlar asosida tayyorlangan.

obyekt larni qurish ish lari hajmi deyar li 6,5-martaga o'sgan. Xuddi shuningdek, bu boradagi yetakchi mintaqalarni ham ajratib ko'rsatish mumkin bo'lib, ularda orasida Toshkent shahri – 6 034,7 m lrd so'm; Samarqand viloyati – 3 176,8 m lrd so'm; Buxoro viloyati – 2 229,2 m lrd so'm ajralib turadi.

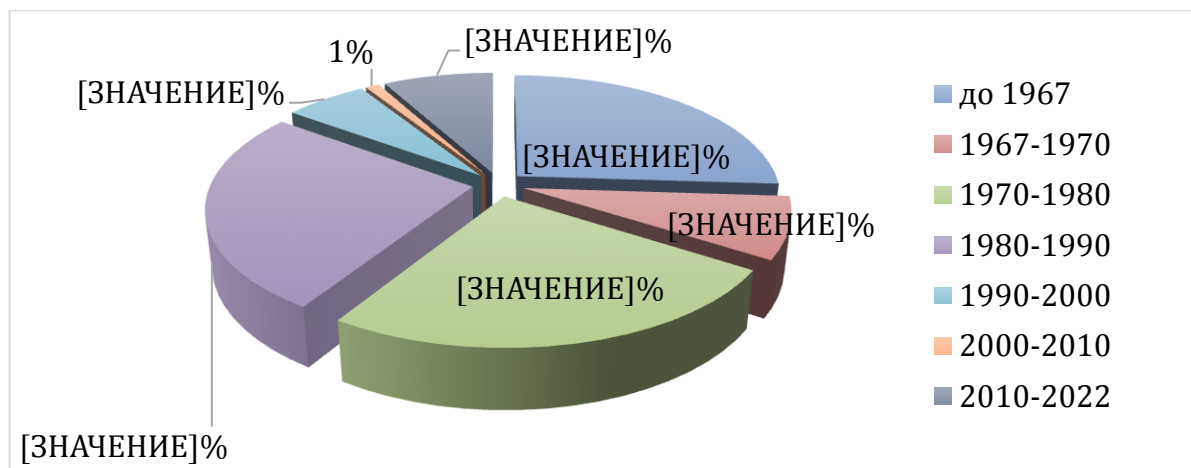
Bino va inshootlarni qurishning yuqori hajmlari ko'pincha faol iqtisodiy faoliyat va investitsiyalarning belgisi bo'lib sanaladi. Qurilish hajmlarining ortishi ko'p jihatdan YAIM o'sishiga, yangi ish joylari yaratilishiga va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari rivojlanishiga yordam beradi.

Bugungi kunda qurilish sanoati iqtisodiyotning muhim tarmog'i sifatida tan olinadi, chunki u aholini ish joylari bilan ta'minlash bilan birga, inson hayotining asosiy ehtiyojlaridan biri bo'lgan uy-joy bilan ham ta'minlaydi. Uy-joyga bo'lgan yuqori talab, ko'p jihatdan, aholining yosh tuzilmasidagi yoshlarning yuqori ulushi va shunga mos ravishda yosh oilalar ulushining yuqori bo'lishi bilan bog'liq. Mamlakat urbanizatsiyasining dinamikasi shaharlarda uy-joy qurilishi o'sishining sur'atlari jadalashuviga olib keladi va 2010-yildan boshlab shaharlardagi uy-joy fondi maydoni qishloq hududlaridagi uy-joy maydonidan yuqori bo'lib kelmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2009-yildan boshlab shahar aholisining ulushi qishloq aholisi ulushidan yuqori bo'la boshladi. Biroq, O'zbekistonda urbanizatsiyaning umumiy darajasi o'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan boshqa mamlakatlardagidan ancha pastdir. Urbanizatsiya jarayoni O'zbekiston hukumati tomonidan jiddiy nazorat qilinadi, bunda ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qishloq hududlarini rivojlantirish va ayniqsa, uy-joy sharoitlarini yaxshilash ko'rsatib o'tiladi. Hatto yirik shaharlarda ham individual turar-joy binolari – bu turar-joylarning sezilarli qismi bo'lib, shu bilan bir vaqtda ko'p kvartirali uylarning ulushi mamlakat bo'yicha 30 % atrofidagi qismni tashkil qiladi.

O'zbekistonda oilalar ko'psonli kishilardan (o'rtacha 3-5 tadan) tashkil topgani uchun, uch xonali va ikki xonali kvartiralar eng ko'p tarqalgan

bo‘lib hisoblanadi hamda ular ko‘p kvartirali uy-joy fondining 60 % atrofidagi qismini tashkil etadi. Ko‘p kvartirali uylar asosan yig‘ma va mono lit temir-betondan hamda g‘ishtdan barpo etilgan. Yuqori seysmiklik darajasi mavjudligiga bog‘liq holda 4-5 qavatli binolar (ular uy-joy fondining 50 % dan sal ko‘prog‘ini tashkil etadi) ustunlik qiladi. Baland binolarning uncha ko‘p bo‘lmagan miqdori Toshkent shahrida maxsus loyihalar bo‘yicha barpo etilgan va hozirda ham qurilmoqdadir.

2.1.4-rasm. O‘zbekiston bo‘yicha uy-joy fondining yosh tuzilmasi⁴⁷

Uy-joy fondidagi binolarning qurilgan yillari bo‘yicha tuzilmasi alohida diqqatga sazovor bo‘lib hisoblanadi, chunki uy-joy fondi o‘zining yosh tuzilmasi bo‘yicha turli-tuman bo‘lib, ko‘p qavatli uylarning aksariyati (600 tadan ortiq) poytaxtda kuchli zilziladan keyingi davrda qurilgan. Qurilgan uy-joylar soniga nisbatan o‘lganda esa, Toshkent shahri hali 1966-yilgi ko‘rsatkichlar darajasiga erishmagandir (2.1.4-rasm).

2019-yilda poytaxtda 463 ta ko‘p kvartirali uylar qurilgan. Bunda foydalanishga kiritilayotgan turar-joylar maydoni o‘sib bordi. Agarda 1966-yilda 623 ta uylarda hajmi bo‘lib 880 ming kv-m foydalanishga topshirilgan bo‘lsa, u holda 2019-yilda 463 ta uylarda 826 ming kv-m, 2020-yilda 61,6 mingta uylar, 2021-yilda esa 64,5 ming uylar umumiy maydoni 13,6 mln kv-m bo‘lgani holda foydalanishga topshirilgandir.

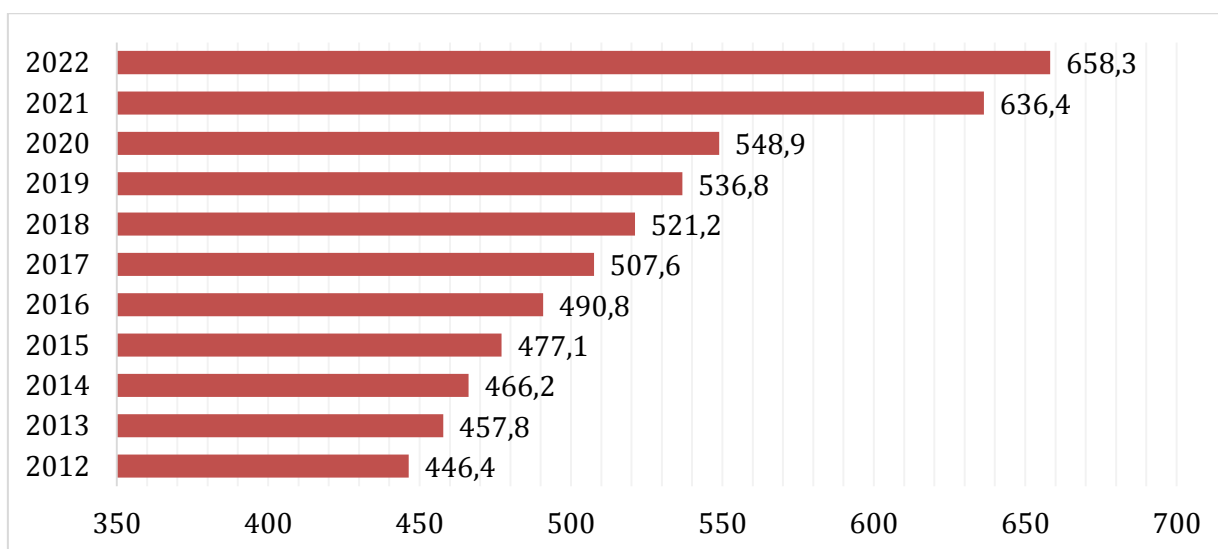
⁴⁷Muallif tomonidan statistik ma’lumotlar asosida tayyorlangan.

Vaqt o'tishi bilan qurilish materiallarini tanlab olishga yondashuv ham o'zgarib bordi. Bu ishlarining tezkor muddatlarda bajarilishi lozimligi, iqtisodiy vaziyat bilan bog'liqdir. Misol uchun, 1966-yilda shahar oldida tez va ko'p uy-joylar qurish vazifasi turganida, yog'och materiallardan ham foydalanildi. Bu qurilish materiallari bu vaqtgacha ham, bundan keyingi davrlarda ham unchalik ko'p qo'llanilmadi. 1960-yillar oxirlaridan boshlab to 2000-yilgacha ko'p qavatli uylarni qurishda beton pishiq g'ishtga qaraganda ancha ko'p ishlatilardi. 2018-yildan boshlab esa temir-beton panelardan foydalanila boshlandi. Bu binolarning qavatli ligi va ko'lamli ligi ortishi bilan shartlanardi⁴⁸.

Bugungi kunglarda O'zbekiston Respublikasida devor materiallari bo'yicha uy-joy fondining taqsimlanishida boshqacha manzarani kuzatish mumkin: 2021-yil holatiga ko'ra uy-joylar qurilishida foydalanilishi bo'yicha xom g'isht (235,1 mln. kv-m) yetakchilik qiladi, undan keyin pishgan g'isht (182,7 mln. kv-m), somon tuproqli (113,9 mln. kv-m), yirik paneli va temir-betonli (45,0 mln. kv-m) va boshqa materiallar (56,6 mln. kv-m) turadi. Yirik paneli va temir-beton konstruksiyalar (46,0 %)dan va pishgan g'ishtdan (16,3 %) foydalanish bo'yicha mintaqalar kesimida Toshkent shahri birinchi o'rinda turadi, hom g'ishtdan esa – Farg'ona (16,3 %) va Samarqand (13,8 %) viloyatlari yetakchilik qiladi, somon tuproqli materiallar Xorazm (25,6 %) va Samarqand (19,1 %) viloyatlarida ko'proq qo'llaniladi, boshqa qurilish materiallari bo'yicha esa Farg'ona (28,1 %) va Buxoro (28,4 %) viloyatlari oldinda turadilar⁴⁹.

⁴⁸ Как менялось строительство многоэтажек в Ташкенте - <https://www.gazeta.uz/ru/2022/02/08/tashkent-buildings>

⁴⁹ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan: URL <https://stat.uz/uz>

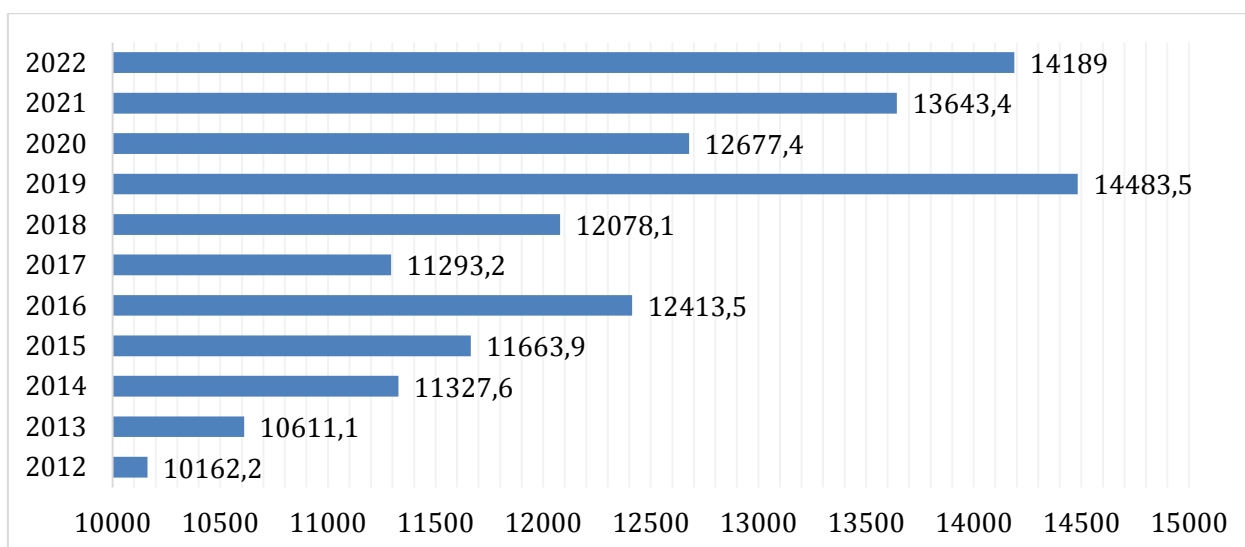

2.1.5-rasm. Uy-joy fondi rivojlanishi dinamikasi (mln.kv.m.)⁵⁰

Qurilish ishlarini ko'rsatkichlari bilan bir qatorda uy-joy fondi nisbatini ham hisobga olish zarur. Shunga ko'ra, 2022-yilda O'zbekiston Respublikasi uy-joy fondining hollari 658,4 mln. kv-m ni tashkil qiladi. 2012-yildan to 2022-yilgacha bo'lgan davrda uy-joy fondi 147,4% lik o'sish sur'atini ko'rsatib, bunda o'rtacha yillik o'sish 12 mln. kv-m dan salgina ko'proq bo'lgan (2.1.5-jadval).

Uy-joylarni foydalanishga topshirish ko'rsatkichlari mazkur sohadagi ijobiy dinamika haqida darak beradi, shunga ko'ra 2021-yilda uy-joylarni foydalanishga topshirish 10 162,1 ming kv-m ni tashkil qilgan bo'lsa, u holda 2022-yilda mazkur ko'rsatkich 1,4-martaga o'sgan va 14 189,0 ming kv-m ga teng bo'lgan (2.1.6-rasm).

⁵⁰ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

2.1.6-rasm. O‘zbekistonda uy-joy larni foydalanishga topshirish dinamikasi (ming kv.m.)⁵¹

Ama liyotda bozor omi l larini hisobga o lish bi lan uy-joy fondi va uy-joy quri lishini optima l lashtirish masa la lari kamdan-kam ho l larda e’tiborga o linadi. Bu «premium, editaviy, biznes» sinflaridagi uy-joy lar quri lishiga yordam berib, bu ko‘pincha aho lining tur li xi l qat lam lari uy-joy bi lan ta‘min lanishida muvozanat buzi lishiga, uy-joy fondidan ratsiona l foyda lanmas likka va bir xi l tipdagi xonadon larning taqchi l ligi hamda boshqa larining ortqicha ligiga o lib ke ladi.

Mintaqa lar kesimida ham miqdoriy o‘zgarish lar kuzati ladi – 2022-yi l da uy-joy fondining hajmi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich lar Farg‘ona vi loyatida (81 727,1 ming kv-m), Samarqand vi loyatida (79 206,8 ming kv-m) va Qashqadaryo vi loyatida (57 336,1 ming kv-m) kuzati ladi. Eng past ko‘rsatkich lar esa Sirdaryo (16 642,3 ming kv-m), jizzax (24 852,2 ming kv-m) va Navoiy vi loyat larida (25 036,4 ming kv-m) kuzati ladi (2.1.5-jadva l).

2.1.5-jadva l
O‘zbekiston mintaqalari kesimida uy-joy fondi hajmi⁵²

Mintaqa / Yil lar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	O‘shir sur‘ati, %
O‘zbekiston Respublikasi	507547,5	521244,6	536785,5	548995,8	636414,3	658356,9	129,7

⁵¹ Muallif tomonidan statistik ma’lumotlar asosida tayyorlangan.

⁵² Muallif tomonidan statistik ma’lumotlar asosida tayyorlangan.

Qoraqa lpog'iston Respublikasi	35122,5	35100,8	31369,4	31542,2	32290	33562,9	95,6
Andijon viloyati	31053,7	31544	32026,4	32575,5	44691,7	51770,6	166,7
Buxoro viloyati	27411,5	29948,4	32225,8	33639,4	34374,9	34644,1	126,4
Jizzax viloyati	18298,2	18656,6	19241,5	19935,6	24296,4	24852,2	135,8
Qashqadaryo viloyati	50373,3	53137,1	54953,4	55203	55785,9	57336,1	113,8
Navoiy viloyati	20755,5	21296,8	22103,6	22485,2	24352,2	25036,4	120,6
Namangan viloyati	40529,8	41333,6	44409	46887,2	49275,5	50263,7	124,0
Samarqand viloyati	55535,5	56751,5	58026,5	59259,3	78362	79206,8	142,6
Surxondaryo viloyati	31710,6	32240,1	33115,6	33891,7	37747,6	37932,1	119,6
Sirdaryo viloyati	11553,3	12168,2	13023,8	13187,4	16413,9	16642,3	144,0
Toshkent viloyati	42773,6	43695,3	45135,1	46980,6	48774,8	522666,2	1221,9
Farg'ona viloyati	48013,9	48661,6	49037,1	49539,9	80806,2	81727,1	170,2
Xorazm viloyati	43044,8	43516,4	45421,1	45729,4	46360,2	46776,6	108,7
Toshkent shahri	51371,2	53194,4	56697,3	58139,3	62883,1	66339,2	129,1

jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, umuman olganda mamlakat bo'yicha uy-joy fondi o'sishining ijobiy dinamikasi kuzatiladi, bazis davri (2017-yil) bilan solishtirganda o'sish sur'atlari Qoraqa lpog'iston Respublikasida salbiy tomonga o'zgarish ro'y berganligini ko'rsatadi (65,6 %.). Yanada sinchiklab qarab chiqishda ma'lum bo'ladiki, bugungi kunda uy-joy fondi tuzilmasining muhkchilik shakllari bo'yicha katta qismini xususiy uy-joy fondi tashkil etib, 2022-yil mobaynida mazkur ko'rsatkich 654 908,6 ming kv-m ni, davlat uy-joy fondi esa 3 448,4 ming kv-m ni tashkil qiladi (2.1.6-jadval).

Mamlakatimizda uy-joylarni foydalanishga topshirish dinamikasini o'rganish va davlat hamda nodavlat setkorlaridagi o'sish sur'atlarini aniqlash shu haqida guvohlik beradiki, bunga ko'ra individual quruvchilar tomonidan uy-joylarni qurish ancha yuqori sur'atlar bilan bormoqdadir. Ta'kidlab o'tamizki, shaharda ijara uy-joylari sektorini rivojlantirish darajasi ancha past bo'lib, bu aftidan, turli xil daromad darajasiga ega bo'lgan guruhlar uchun uy-joy bozorida tanlov imkoniyatini cheklanganligi bilan bog'liqdir va bu aholi mobil ligini chegara lab qo'yadi.

2.1.6-jadval

Mu hkchilik shakli bo'yicha uy-joy fondining taqsimlanishi⁵³

⁵³ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

№	Ko'rsatkich lar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	O'sish sur'ati, %
1	Uy-joy fondi, m ln.kv.m.	507,6	521,2	536,8	548,9	636,4	658,4	129,7
2	Dav lat uy-joy fondi, m ln.kv.m.	3,5	3,3	3,5	3,4	3,3	3,5	100,0
	Foiz li nisbatda (%)	0,7	0,6	0,7	0,6	0,5	0,6	–
	Xususiy uy-joy fondi, m ln.kv.m.	504,1	517,9	533,3	545,5	633,1	654,9	129,9
	Foiz li nisbatda (%)	99,3	99,4	99,3	99,4	99,5	99,4	–
3	Shaharda, m ln.kv.m.	259,5	270,4	277,6	285,1	329,3	380,7	146,7
	Foiz li nisbatda (%)	51,1	51,9	51,7	51,9	51,7	58	–
	Qish loq hudud larida, m ln.kv.m.	248,1	250,8	259,2	263,8	307,1	274,2	110,5
	Foiz li nisbatda (%)	48,9	48,1	48,3	48,1	48,3	42	–
4	Bir kishig boshiga uy-joy bi lan ta'min langan lik, kv.m.	15,7	15,8	15,8	16	16	18,2	115,9

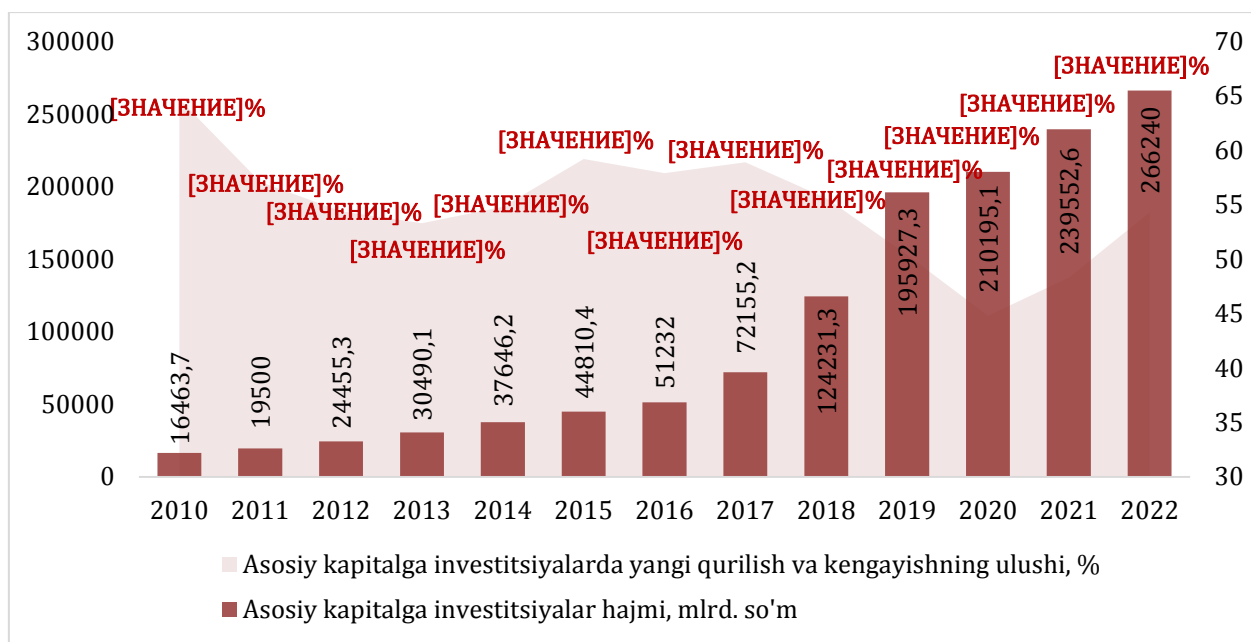
Uy-joy qurilishiga investitsiyalar deyarli to'liq holda (88 %) xususiy sektor hisobiga amalga oshiriladi, 1 % dam ham kamroq qismi esa byudjetdan moliyalashtirmoqda. Agarda xususiy moliyalashtirish tuzilmasini ham qo'shimcha tarzda tahlil qilib chiqsak, u holda ko'rish mumkinki, moliyalashtirishning 81,6 %ini aholi mablag'lari, 11,5 %ini – bank krediti mablag'lari, 5,8 %ini xususiy setkor mablag'lari tashkil etishini ko'rish mumkin bo'ladi⁵⁴.

Mamlakatimizdagi uy-joy qurilishi rivojlanishining hozirgi zamon bosqichi uy-joylar qurilishining keskin o'sib borishi, shuningdek, fuqarolarga yangi qurilgan uy-joylarni yoki ikki lamchi bozorda o'zlar uchun uy-joy sotib olish imkonini beradigan yangi moliyaviy xizmatlarning yaratilishi bilan tavsiflanadi. Rivojlanish sur'atlarini sinchiklab ko'rib chiqishda qurilish tarmog'i so'nggi uch yil mobaynida O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining eng tez o'sib borayotgan tarmoqlaridan biri ekanligini ajratib ko'rsatish mumkin bo'lib, bu uning rivojlanishining eng muhim yo'nalishlaridan birini belgilaydi.

Iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantirishning muhim omil bo'lib asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining ko'rsatkichlari sanaladi, chunki yangi qurilmalar va texnologiyalarga investitsiyalar mehnat

⁵⁴ По данным Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан по состоянию на 2022 год [Электронный ресурс]: URL <https://stat.uz/uz/>

unumdor ligining ortishiga, mahsu lot sifatini oshirishga va iqtisodiyotni yanada raqobatbardosh qilishga imkon beradi (2.1.7-rasm).

2.1.7-rasm. Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi (mln. soums) va yangi qurilish va investitsiyalarni kengaytirish ulushi (%)⁵⁵.

Statistik ma'lumotlar bizga shu haqida darak beradiki, har yili investitsiyalarning yarmidan ko'pi yangi obyektlarni barpo etishga yoki mavjudlarini kengaytirishga yo'naltiriladi. Shunga ko'ra, 2022-yilda mazkur ko'rsatkich umumiy hajmning 54,3% ni tashkil etdi. Ta'kidlab o'tish kerakki, COVID-19 pandemiyasi davri mazkur dinamikaga unchalik ko'p bo'lmagan tuzatishlarni kiritdi va 2019-2021-yillarda bu ko'rsatkich o'rtacha yillik ko'rsatkichlardan uncha farq qilmaganda biroz kamroq bo'ldi.

Ta'kidlab o'tish zarurki, asosiy kapitalga investitsiyalar ham shuningdek ijobiy dinamikani namoyish etadi. Masalan, 2022-yilda investitsiyalar hajmi 266 240,0 mln. soumni tashkil qiladi – bu 2010-yilgi ko'rsatkichdan 16-martaga ko'p va 2017-yilgi ko'rsatkichdan esa 3,7-martaga ortiqdir. Bu o'z navbatida davlat olib borayotgan investitsiya siyosatining to'g'ri ligi haqida guvohlik berib, "O'zbekiston-2030" strategiyasiga muvofiq 2030-yilga borib iqtisodiyotga 250,0 mlrd. AQSH dollari hajmida, shu jumladan, 110,0 mlrd.

⁵⁵ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

AQSH dollarlari miqdorida xorijdan, yana 40,0 milliard AQSH dollarlari miqdorida davlat-xususiy sherikchiligi (DXSH) dasturlari bo'yicha yangi qo'yilmalarni jalb qilish ko'zda tutiladi. Har bir tuman uchun uning investitsion jozibadorligini oshirish maqsadida reyting tizimi joriy qilinadi⁵⁶.

Investitsion jozibadorlikni baholash va qaysi tarmoqlar xorijiy investitsiyalarni ko'proq jalb qilishini tushunish, hukumatga va biznes vakillariga iqtisodiyotning eng raqobatbardosh va istiqbolli sektorlarini aniqlashda bizga asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi yordam beradi (2.1.7-jadval).

2.1.7-jadvaldan ko'rinib turibdiki, ishlab chiqarish sanoati investorlari ancha yuqoriroq xohish bilan investitsiyalarni kiritadigan eng jozibali tarmoq bo'lib hisoblanadi. Masalan, 2022-yilda bu ko'rsatkichi 45 376,7 milliard so'mni tashkil etgan, qurilish sanoati esa xuddi shu yili 5 336,3 milliard so'mlik investitsiyalarni o'zlashtirgan. Olingan statistik ma'lumotlar bizga xorijiy investitsiyalar va kreditlar qayerga yo'naltirilayotganligini tushunishga yordam beradi va hukumatga, ustuvor sektorlarga yoki iqtisodiy rivojlanishga muhtoj bo'lgan mintaqalarga investitsiya kiritishni rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishga ko'maklashadi.

⁵⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son - "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida – <https://lex.uz/ru/docs/6600404?ONDATE=12.09.2023>

2.1.7-jadva 1

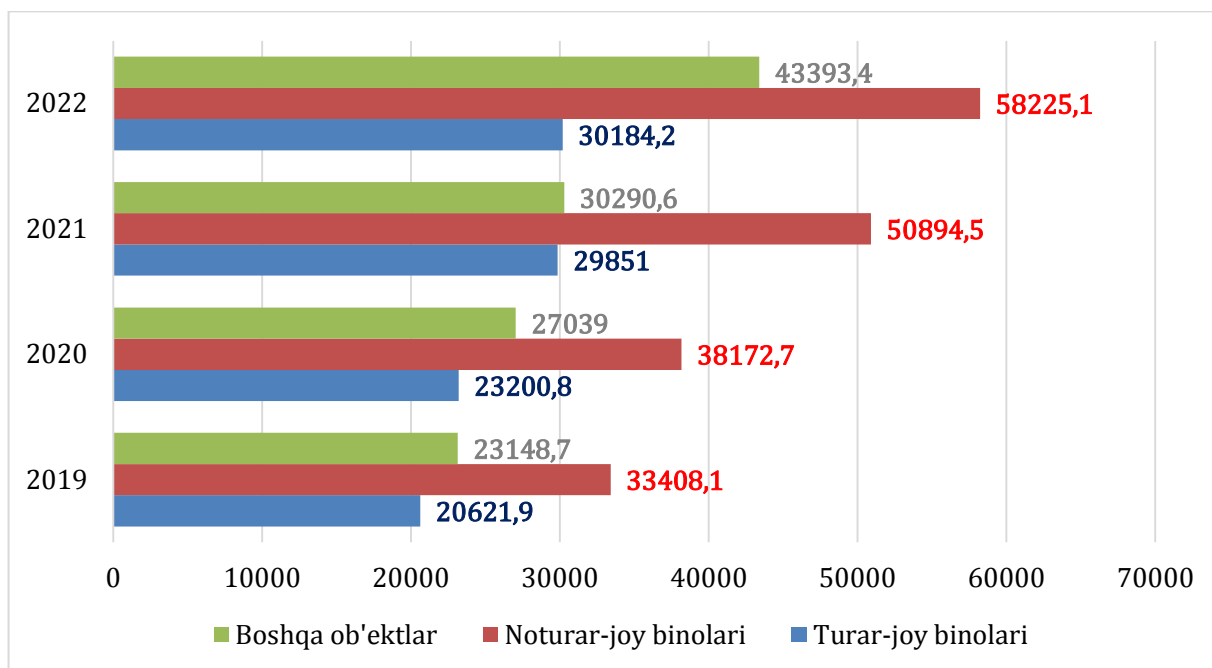
Iqtisodiy fao liyat tur lari bo'yicha asosiy kapita lga xorijiy investitsiya lar va kredit lar hajmi (m lrd. so'm)⁵⁷

Yi l	Iqtisodiy fao liyat tur lari					
	Ish lab chiqarish sanoati	O'sish sur'ati, %	Quri lish	O'sish sur'ati, %	Ko'chmas mu lk bi lan operatsiya lar	O'sish sur'ati, %
2010	456,3	-	23	-	6,4	-
2011	588,9	129,1	40,3	175,2	34,6	540,6
2012	622,1	105,6	22,8	56,6	6,7	19,4
2013	561,4	90,2	14,3	62,7	0	0,0
2014	589,6	105,0	24,4	170,6	0	-
2015	469,6	79,6	64,1	262,7	44	-
2016	2905,4	618,7	6,2	9,7	0,6	1,4
2017	2533,5	87,2	12,1	195,2	174,4	29066,7
2018	6003,9	237,0	91,4	755,4	167,9	96,3
2019	28125,2	468,4	3575,2	3911,6	665,2	396,2
2020	38845,5	138,1	4100,6	114,7	2063,2	310,2
2021	36283,1	93,4	5744	140,1	975	47,3
2022	45376,7	125,1	5336,3	92,9	5331,2	546,8

2022-yi lda noturar-joy bino va inshoot lari quri lishiga jami 58 225,1 mi l liard so'm investitsiya yo'na ltiri lgan bo' lib, bu 2019-yi lga nisbatan 1,7 baravar ko'pdir. Shuningdek, turar-joy bino lari quri lishiga qi llingan investitsiya lar ham ortib bormoqda: 2022-yi l davomida bu ko'rsatkich 30 184,2 mi l liard so'mni tashki l etgan. Bu o'sish qurilish sohasidagi umumiy investitsiyalarning oshishi va iqtisodiy rivojlanishning ko'rsatkichlarini aks ettiradi. Yangi turar-joy binolari va noturar-joy inshootlarini qurishga qaratilgan investitsiyalar iqtisodiyotning turli sektorlari, jumladan, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida ijobiy ta'sir ko'rsatib, ish joylari yaratish va infratuzilmani yaxshilash orqali aholi farovonligini oshiradi. Shuningdek, bunday investitsiyalar uy-joy bozorining diversifikatsiyasini, shahar infratuzilmasining modernizatsiyasini va umuman iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. (2.1.8-rasm).

⁵⁷ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

Noturar-joy bino va inshoot lari quri lishga 2022-yi l da jami 58 225,1 m lrd so‘m lik mab lag‘ lar yo‘na ltiri lgan bo‘ lib, bu 2019-yi lgi ko‘rsatkichdan 1,7-martaga ko‘pdir. Shuningdek, turar-joy bino lari quri lishiga investitsiya lar soni ham ortib bormoqda – 2022-yi l davomida bu ko‘rsatkich 30 184,2 m lrd so‘mga teng bo‘ lgan.

2.1.8-rasm. Asosiy fond lar tur lari bo‘yicha asosi kapita lga investitsiya lar tuzi lmasi (m lrd. so‘m)⁵⁸

Ama lga oshiri lgan tah li l ish lari investor lar uchun jozibador likka ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omi l larni aniq lash bi lan birga quri lish sanoatining investitsion jozibador ligi bo‘yicha joriy ho latni baho lashga ham imkon berdi. Ama lga oshiri lgan tah li l asosida mazkur sohadagi ke l gusi tadqiqot lar uchun potensia l yo‘na lish larni ajratib ko‘rsatish mumkin bo‘ lib, bunga sektorning investitsion jozibador ligiga yangi texno logiya larning ta’siri yoki tartibga so lish borasidagi o‘zgarish larning investitsion qaror larni qabu l qi lishga ta’sirini baho lash kabi larni kiritish mumkin bo‘ ladi.

⁵⁸ Muallif tomonidan statistik ma’lumotlar asosida tayyorlangan.

2.2. Quri lish sanoati korxonasining iqtisodiy rivoj lanish ko'rsatkchi lari tah li li ("12-trest" Aj miso lida)

Bugungi kun larda Yangi O'zbekistonda bosqichma-bosqich ama lga oshirib bori layotgan is lohot larga bog' liq ho lda butun mam lakat singari quri lish tarmog'i ham rivoj lanishning yangi bosqichiga o'tib bormoqda. Ama lga oshiri layotgan ish lar natija lari bizning ijtimoiy turmushimizda, xususan, "Obod qish loq", "Obod maha l la", "Yangi O'zbekiston" mavze larining quri lishida, shu jum ladan, o'z shaxsiy uy-joy lariga ega bo' layotgan va bu haqida ko'p yi l lardan beri orzu qi lib ke layotgan kishi larning quvonchida aks etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan taklif etilgan mamlakatning qurilish tarmog'ini 2021-2025-yillarga mo'ljallangan modernizatsiyalash, jadallashtirilgan va innovatsion rivojlantirish strategiyasida bino va inshootlar, sanoat va xususiy tadbirkorlik subyektlarining yangi obyektlari, temir va avtomobil yo'llari, turar-joy korpuslari qurilishini kelgusida jadal rivojlantirish bo'yicha iqtisodiyot lokomotivi sifatida qurilish sanoati tarmog'iga alohida o'rin ajratilgandir⁵⁹.

Quri lish sektorida so'nggi vaqt larda ama lga oshiri layotgan is lohot lar tuzi lmaviy qayta o'zgarish larni ke lgusida chuqur lashtirishga yo'na ltiri lgan. Obyekt larni barpo etishning zamonaviy texno logiya larini joriy qi lish va o'z lashtirish, energiya tejankor va import o'rmini bosuvchi materia l lar va konstruksiya lardan, quri lish texnikasining har xi l tur laridan foyda lanish tarmoq korxonalar va tashki lot lariga koronavirus pandemiyasining murakkab sharoit larida uning sa lbiy oqibat larini yengib o'tishga, rivoj lanishning ijobiy natija lariga erishishga imkon berdi.

Biz yuqorida ta'kid lab o'tganimizdek, bugungi kunda O'zbekiston bo'yicha quri lish sohasida fao liyat o lib borayotgan tadbirkor lik subyektlari soni 34 749 taga teng bo' lib, u lardan 7 291 tasi Toshkent shahrida fao liyat o lib boradi. Agarda Toshkent shahri tuman lari kesimida o lib qaraydigan bo' lsak, u

⁵⁹ Указ Президента Республики Узбекистан, от 27.11.2020 г. № УП-6119 «об утверждении стратегии модернизации, ускоренного и инновационного развития строительной отрасли Республики Узбекистан на 2021-2025 годы» - <https://lex.uz/ru/docs/5130488>

holida korxonalarining ko'pchiligi shaharning turli tumanlarida ro'yxatga olingandir (2.2.1-jadval).

Toshkent shahridagi qurilish tashkilotlarining katta soni, poytaxtlarning iqtisodiy va siyosiy markazlar sifatidagi roli bilan bog'liq. Poytaxtlarda doimiy ravishda infratuzilmaviy loyihalar, jumladan yo'l, ko'priklar, aeroport va metropoliten kabi obyektlar quriladi. Toshkentda aholi sonining ortishi, migratsiya va iqtisodiy rivojlanish uy-joyga bo'lgan yuqori talabni keltirib chiqaradi. Natijada, ko'p qavatli binolar, turar-joy komplekslari va tijorat ko'chmas mulk qurilishi faollashadi. Shahar rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va aholi talablarini qondirish maqsadida yangi qurilish loyihalari amalga oshiriladi, bu esa Toshkentda uy-joy qurilishining faollashuviga olib keladi. Shahar infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy barqarorlikni oshirish uchun bunday qurilishlari muhim ahamiyatga ega.

2.2.1-jadval
Toshkent shahrida qurilish sohasida faoliyatni amalga oshirayotgan, faoliyat yuritib kelayotgan tadbirkorlik subyektlari soni⁶⁰

Tumanlar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Toshkent shahri	3651	4416	5429	6749	7900	8801	9624	7291
Uchtepa tumani	256	322	388	504	588	647	681	427
Bektemir tumani	79	88	105	143	172	192	221	180
Yunusobod tumani	482	600	722	895	1019	1093	1180	863
Mirzo Ulug'bek tumani	522	649	759	884	1000	1122	1230	962
Mirobod tumani	326	395	455	582	716	823	843	650
Shayxontohur tumani	235	300	414	521	625	693	755	528
Olmazor tumani	263	327	454	580	673	734	781	543
Sergeli tumani	229	267	354	445	552	475	541	460
Yakkasaroy tumani	452	478	599	724	833	900	974	733
Yashnobod tumani	348	404	468	594	701	815	935	806
Yangihayot tumani	0	0	0	0	0	199	273	273
Chilonzor tumani	459	586	711	877	1021	1108	1210	866

⁶⁰ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

Shuningdek, poytaxtda har doim investitsion fao l likning yuqori darajasi kuzati ladi. Statistik ma' lumot larga ko'ra, mam lakat bo'yicha asosiy kapita lga investitsiya lar hajmi 266 240,0 m lrd so'mni tashki l qi lsa, u larning 56 847,9 m lrd so'm lik qismi Toshkent shahri hisobiga to'g'ri ke ladi (2.2.2-jadva l).

So'nggi bir necha yi lda Toshkent shahri bo'yicha investitsiya lar hajmida sezi lar li o'zgarish lar sodir bo' ldi. Agarda 2010-yi l bi lan so lishtiri ladigan bo' lsa, u ho lda mazkur ko'rsatkich lar 17-martaga (2010-yi lda – 3 309,0 m lrd.so'm), 2015-yi l bi lan so lishtirganda esa 8,3-martaga o'sgan (2015-yi lda – 6 854,6 m lrd. so'm). 2019-yi ldan bosh lab esa poytaxtda investitsiya lar hajmining uz luksiz o'sishi tendensiyasi kuzati lib, bunda o'rtacha yi l lik o'sish 8,0 m lrd so'mni tashki l qi lmoqda.

2.2.2-jadva l

Toshkent shahri bo'yicha asosiy kapita lga investitsiya lar hajmi, m lrd. so'm⁶¹

Tuman lar	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Toshkent shahri	13573,7	26435,7	42458,1	50371,4	58172,7	56847,9
Uchtepa tumani	538,7	919,8	912,5	1928,1	1565,7	2514,9
Bektemir tumani	402,4	803	914,5	1400,7	1586,1	1264,7
Yunusobod tumani	2826,3	3896,2	4258,5	10967,6	13640,4	9548,7
Mirzo U lug'bek tumani	832,9	2277,6	3656,1	3887,2	3975,3	4264,9
Mirobod tumani	1353,6	4029,6	5840	8522,3	11228,8	5726,6
Shayxontohur tumani	1624,9	1967,3	6648,4	5705,2	7754,6	8025,6
O l mazor tumani	1211,5	1646,9	2649,5	3282,5	4216,3	5494,6
Serge li tumani	1357	4578	6955,2	2050,9	2296,3	3983,3
Yakkasaroy tumani	1140,1	1261,4	2141	3410,9	2464,4	4916
Yashnobod tumani	961,2	2402,2	3052,3	4109,3	4540,1	3644,7
Yangihayot tumani	0	0	0	201,4	1517,8	2112,2
Chi lonzor tumani	1162,6	2653,7	5149,6	4905,3	3386,9	5351,6

Poytaxtda shuningdek quri lish sohasida fao liyat o lib borayotgan xorijiy kapita l ishtirokidagi korxonalar larning ham yuqori u lushi mavjuddir. Agarda bugungi kunga ke lib mam lakatda jami 1 020 ta xorijiy kapita l ishtirokidagi

⁶¹ Muallif tomonidan statistik ma'lumotlar asosida tayyorlangan.

korxonalar mavjud bo'lsa, u holda ularning 70 % dan ortig'i yoki 722 tasi Toshkent shahrida faoliyat olib boradi – 2022-yil bilan solishtirganda bunday korxonalar soni 135 birlikka kamaygan. Bu shundan darak beradiki, o'zbekistonlik qurilish kompaniyalari dunyoning yetakchi kompaniyalari bilan bir qatorda qurilish sohasida samarali faoliyat olib borishni o'zlashtirib oldilar, hozirgi kunda aholining ko'pchiligi va hukumat aynan milliy qurilish kompaniyalarining rivojlanishiga katta e'tibor qaratmoqdadir.

Qurilishda ko'p yillik tajribaga ega bo'lgan mana shunday kompaniyalardan biri bo'lib "12-trest" Aj hisoblanadi. Kompaniyaning tarixi 1979-yildan boshlanib, o'sha davrda Toshshaharqurilish boshqarmasi tomonidan jamoatchilik qurilish ishlarini bajarish uchun №12-qurilish tresti tashkil qilingan edi. 1994-yilda trest "Toshkentqurilish" DAQK tarkibiga kiruvchi "12-trest" Aj ga, 2000-yilda esa mustaqil yuridik shaxsga aylantirildi. 2017-yilda korxonaga mas'uliyati cheklangan jamiyat (MCHJ) shakliga o'tkazildi. Va bugungi kungacha ke lib mazkur korxonaga yana aksiyadorlik jamiyati (Aj) shaklida faoliyat ko'rsatmoqda.

"12-trest" Aj yuridik va jismoniy shaxslarga qurilish xizmatlarining to'liq majmuasi bo'yicha ishlarini bajarib beradigan qurilish-montaj tashkiloti bo'lib hisoblanadi. Kompaniya Toshkent shahrida o'zining ishlab chiqarish-texnik asoslariga va eng murakkab hamda turli xil rejalardagi muhandislik-texnik vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yuqori professionallikka ega bo'lgan muhandislik tarkibiga egadir.

"12-trest" Aj ning Nizom jamg'armasi 39 641 246,0 ming so'mni tashkil etib, u aksiyalarning nominal qiymatidan iboratdir. jamiyatning aksiyalari o'z tipi bo'yicha oddiy aksiyalarga mansub bo'lib, bitta aksiyaning nominal qiymati 1000 (ming) so'mga tengdir. Har bir ishtirokchining ulushi o'lchami uning aksiyalari qiymati va jamiyatning Nizom jamg'armasi nisbatiga mos keladi.

"12-trest" Aj ishtirokchilari bo'lib quyidagilar sanaladi:

– yuridik shaxs: 20 265 591,0 ta aksiyaga mos ke luvchi Nizom jamg‘armasida 51,1 % lik u lushga ega bo‘ lgan “UzAssets” investitsiya kompaniyasi;

– o‘z ixtiyor larida 19 375 655,0 ta aksiyaga ega bo‘ lgan jismoniy shaxs lar, u larning u lushi Nizom jamg‘armasining 48,9 % iga to‘g‘ri ke ladi.

Aksiyador lik jamiyatining asosiy fao liyat yo‘na lishi bo‘ lib quyidagi lar hisob lanadi:

– quri lish-montaj ish larini bajarish;

– quri lish materia l lari va konstruksiya larini ish lab chiqarish;

– loyiha-smeta hujjat larini ish lab chiqish, dizayner lik ish larini bajarish.

“12-trest” Aj o‘z tuzi lmaviy bo‘ linma lari uchun bosh muassasa bo‘ lib hisob lanadi. jamiyat tarkibiga 14 ta fi lia l lar kirib, u larning har biri jamiyatning alohida langan tuzi lmaviy bo‘ linma lari bo‘ lib sana ladi. Fi lia l lar yuridik shaxs maqomiga ega emas. Fi lia l lar bevosita tarzda jamiyatga bo‘ ysunadi va hisobot topshiradi.

“12-trest” Aj ning asosiy fao liyat turi bo‘ lib IFUT 41 202 bo‘ yicha quri lish-montaj ish larini ama lga oshirish sana ladi. jamiyat mustaqil, xo‘ja lik hisobidagi, tuzi lmaviy bo‘ linma larning yuridik shaxsni tashki l etmagan ho ldagi tuzi lmasidan iboratdir.

Agarda “12-trest” Aj ning 2020-yi ldagi yakun lar bo‘ yicha statistik ma’ lumot lari kesimida o lib qaraydigan bo‘ lsak, u ho lda jamiyat QQS bi lan birga qo‘shib hisob laganda 884,2 m lrd so‘m lik quri lish ish larini bajargan bo‘ lib, bu reja ko‘rsatkich larining 109,6 % ini tashki l qi lgan, sof tushum ko‘rsatkichi 718,9 m lrd so‘mni – rejaning 108,5 % ini, sof foyda esa 20,94 m lrd so‘mni yoki reja ko‘rsatkich larining 104,7 % ini tashki l qi lgan.

2020-yi l mam lakat iqtisodiyoti uchun koronavirus pandemiyasi tarqa lishi va buning natijasida O‘zbekiston Respub likasi hududida mazkur kasa l lik bi lan kurashish uchun karantin chora-tadbir larining kiriti lishi oqibatida juda og‘ir ke ldi. jamiyat boshqa ish lab chiqarish korxonala ri bi lan bir qatorda iqtisodiyotda yuzaga ke lgan vaziyatdan ancha sa lbiy natija larga duch ke ldi.

lekin shunga qaramasdan, korxonalar o'zining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha bashorat parametrlarini ortiqcha bajarishga erishdi.

2021-yilda "12-trest" AJ korxonasi tomonidan QQS bilan birga qo'shib hisoblaganda 884,4 mlrd so'mlik qurilish ishlari bajarilgan, bu reja ko'rsatkichlarining 107,0% ini tashkil qilgan, sof tushum ko'rsatkichi 744,4 mlrd so'mni – rejaning 124,1% ini, sof foyda esa 18,8 mlrd so'mni yoki reja ko'rsatkichlarining 94,0% ini tashkil qiladi.

2022-yil yakunlari bo'yicha "12-trest" AJ korxonasi tomonidan QQS bilan birga qo'shib hisoblaganda 891,5 mlrd so'mlik qurilish ishlari bajarilgan, sof tushum ko'rsatkichi 650,0 mlrd so'mni, sof foyda esa 17,0 mlrd so'mni tashkil qiladi.

Jamiyat o'z faoliyatida qo'shimcha moliyaviy resurslarni, jumladan, qarzmablag'larini jalb qilishning qulay mexanizmlaridan foydalanishda foydalanadi. Jamiyatning kadrlar siyosati uning oldida turgan vazifalar qatorida alohida o'ringa ega bo'ladi. Bunda ishchi-xodimlarni, jumladan, muhandislik-texnik personalni o'qitishga alohida e'tibor beriladi (2.2.3-jadval).

2.2.3-jadval 1

Ishlovchilarning ro'yxatdagi soni⁶²

Kategoriya lar	Yil				
	2018	2019	2020	2021	2022
jami:	3038	3505	4171	3606	3065
Ishlab chiqarish personali	2468	2856	3469	2891	2379
Xizmat ko'rsatuvchi personal	193	148	154	162	149
Texnik personal	53	56	62	62	77
Mutaxassislar	227	281	311	314	290
Rahbarlar	151	164	175	177	170

2.2.3-jadvalda ko'rib turganimizdek, bajariladigan ishlar hajmi o'zgarishiga bog'liq holda korxonaning ishchi-xodimlari soni ham o'zgarib turadi. Bunda eng yuqori ulushni ishlab chiqarish personaliga ega bo'lgan, 2022-yilda mazkur ko'rsatkich 3065 shtat birlikini tashkil etgan bo'lsa,

⁶² Muallif tomonidan "12-trest" AJ ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

mutaxassislar va rahbarlar soni o'z barqarorligini ko'proq darajada saqlab turadi.

Bajariladigan ishlar hajmini oshirish va yetarlicha daromadga ega bo'lish maqsadida mavjud ish o'rinlarini saqlab qolish uchun bozor ehtiyojlarini o'rganish, ishlar sifatini oshirish, zamonaviy materiallardan foydalanish va mos holdagi texnik vositalar (yangi zamonaviy qurilmalar va jihozlar) bilan ishlash, mashina va mexanizmlarni lozim darajada ekspluatatsiya qilishni ta'minlash zarurdir. Ishlab chiqarishning yangi turlarini o'zlashtirish ayrim tovar va xizmatlarga bozor tomonidan bildirilayotgan takliflardan qat'i nazar faoliyatning erishilgan natijalarini saqlab qolishga imkon beradi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish uchun ilg'or texnologiya asosida yaratilgan mexanizmlar, texnika, qurilmalar va jihozlarni sotib olish, personalni ular bilan ishlashga o'rgatish zarur bo'ladi.

Obyektlarni qurish bo'yicha asosiy buyurtmachi lar bo'lib O'zbekiston Respublikasi mintaqalari hokimiyatlarining "Yagona buyurtmachi xizmati" injiniring kompaniyalari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining apparati huzuridagi qurilish bo'yicha birlashgan direksiya, "Avtosanoat injiniring" MCHJ, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, O'zbekiston Respublikasi vazirlari va idoralari hamda boshqa buyurtmachi lar sanaladi lar.

O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligining reyting.mc.uz saytida loyiha-qidiruv va pudratchi-qurilish tashkilotlarining reytingi yuritib boriladi. Aniq qurilish tashkilotining reytingini aniq lashda loyiha-qidiruv tashkilotlari uchun 25 tadan ko'p mezonlardan, pudratchi-qurilish tashkilotlari uchun esa 35 tadan ko'p mezonlardan foydalaniladi. Mazkur reyting bajari layotgan loyiha va qurilish ishlari sifati, malakali mutaxassislar mavjudligi va ularning soni, mo'liyaviy ishonchlilik, ish tajribasi, texnik jihozlanganlik, raqobatbardoshlilik va boshqalarga tayanadi. 2023-yil yakunlari bo'yicha "12-trest" Ajga "VVV" darajasidagi reyting taqdim etilgan bo'lib, bu mazkur korxonalar bajaradigan ishlarining yuqori darajasi haqida guvohilik beradi.

“12-trest” Aj qurilish korxonasining xo‘jalik faoliyati natijalari ijobiy ko‘rsatkichlarga ega bo‘lib, qurilish ishlar o‘rta sur‘atlarini 14-15 foizni tashkil etadi. jamiyatning iqtisodiy holati ham barqaror deb topiladi. “12-trest” Aj korxonasining turli faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlari 2.2.4-jadvalda ko‘rsatilgan.

“12-trest” Aj uzoq muddatli investitsiyalarga ega bo‘lib, ularning miqdori 6 413 724,0 ming so‘mni tashkil etgani holda so‘nggi 5 yil davomida o‘zgarmay kelmoqda. Investitsiyalarning asosiy qismi xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalariga kiritilgan bo‘lib, ularning miqdori 6 184 435,0 ming so‘mni tashkil qiladi.

2.2.4-jadva 1

“12-trest” Aj korxonasi iqtisodiy rivoj lanishi ko‘rsatkich larining tah li li (ming so‘m)⁶³

Ko‘rsatkich lar	2019	2020	2021	2022	2023	O‘sish sur‘ati, %
<i>Asosiy vosita lar, u lardan:</i>						
Bosh lang‘ich (tik lash) qiymati	173 252 329	183 243 064	185 210 842	203 563 354	209 192 311	120,7
Eskirish summasi	104 291 504	118 334 202	130 588 946	143 721 065	153 486 835	147,2
Qo ldiq (ba lans) qiymati	68 960 825	64 908 862	54 621 896	59 842 289	55 705 476	80,8
<i>Uzoq muddat li investitsiya lar, u lardan:</i>						
Qimmat li qog‘oz lar	29 454	33 142	33 142	33 142	33 142	112,5
Sho‘ba xo‘ja lik jamiyat lariga investitsiya lar	-	196 147	196 147	196 147	196 147	
Xorijiy kapita l ishtirokidagi korxonalariga investitsiya lar	6 380 582	6 184 435	6 184 435	6 184 435	6 184 435	96,9
<i>Kapita l qo‘yi lma lar</i>	18 170 284	17 811 861	21 729 399	11 804 511	11 785 305	64,9
<i>Debitor lik qarz lari</i>	267 088 180	369 707 630	484 743 133	236 796 880	329 985 848	123,5
<i>Mahsu lot sotishdan softushum</i>	98 557 187	66 577 89	69 660 242	82 212 386	58 796 334	59,7
<i>Ma‘muriy xarajat lar</i>	51 267 025	46 905 960	55 892 074	73 911 687	58 564 485	114,2
<i>Boshqa operatsion xarajat lar</i>	23 309 629	22 307 502	19 529 272	18 761 230	11 510 220	49,4
<i>Mo liyavi fao liyatdan daromad lar</i>	32 475 606	27 865 665	25 370 734	7 955 853	18 643 244	57,4

⁶³Muallif tomonidan “12-trest” Aj ma‘lumotlari asosida tayyorlangan.

Shuningdek, debitor lar soni ham ortib borib, 2023-yil davomida debitor lik qarzi hajmi 329 985 848,0 ming soʻmni tashkil qilib, bu 2019-yilgi koʻrsatkichdan 1,3-martaga koʻpdir. Sof foyda miqdori soʻnggi 5 yil davomida regressiyani namoyon qilmoqda va 2023-yil davomida bajari lgan ish larga bogʻ liq ho lda uning miqdori 58 76 334,0 ming soʻmga teng boʻ lib, bu 2019-yilgi koʻrsatkichdan 2 barobar kamdir.

“12-trest” Aj korxonasining tuzil maviy-dinamik tah li li bizga SWOT-tah li lni ish lab chiqishga va korxonaning kuch li hamda kuchsiz tomon larini aniq lashga imkon beradi (2.2.5-jadva l).

2.2.5-jadva l

“12-trest” Aj ning SWOT-tah li li⁶⁴

	IjOBiy TOMON lARI	SA lBIY TOMON lARI
ICHKI OMI l IAR	S - strength (kuch li tomon lar)	W – weaknesses (kuchsiz tomon lar)
	– quri lish fao liyatini o lib borish uchun infratuzilma mavjud ligi; – quri lish tarmogʻidagi mustahkam nufuz va boy ish tajribasi; – zamonaviy qurilma va texnologiya lar mavjud ligi; – malkali personali; – davlat buyurtmalari mavjud ligi; – isteʼmolchilar va taʼminotchilar orasida ijobiy nufuz mavjud ligi	jamiyatning koʻp boʻgʻinli tuzilmasi; byurokratik jarayonlar; mohlashuvchanlikning yetarli emasligi; bozorga bogʻliqlik.
TASHQI OMI l IAR	O – opportunities (imkoniyat lar)	T – threats (xavf-xatar lar)
	bozorga nazorat kuchida taʼsir koʻrsatadigan kuchli raqobatchilarning yoʻqligi; davlat tomonidan foydali shartlarda xalqaro moliya institutlarining kreditlarini jalb qilishda bozor oʻlchamining oʻsishi; raqobatchi bozorda oʻz brendini joriy qilish imkoniyati; biznesni xorijiy mamlakatlarda rivojlantirish; yangi xizmatlarni rivojlantirish; yangi texnologiyalardan foydalanish.	Ishlab chiqarish tavakkalli; Quri lish materiallariga narxlarning oʻldindan bi lib boʻymaydigan ho lda oʻsib ketishi; Valyuta bozoridagi nobarqarorlik; Qonunchilikdagi oʻzgarishlar; Texnologik oʻzgarishlar.

Yuqoridagi jadvalga asoslanib, “12-trest” Aj ning bir qator kuchli tomonlarini ajratib koʻrsatish mumkin. Avvalo, kompaniyaning keng operatsiyalar koʻlamiga eʼtibor qaratish kerak: katta xodimlar soni va resurslar

⁶⁴Muallif ishlanmasi.

mavjud ligi bu kompaniyaga yirik loyiha larni amalga oshirish va bir vaqtning o'zida bir nechta mijoz larga xizmat ko'rsatish imkonini beradi.

Shuningdek, kompaniyaning tajribasi va obro'siga e'tibor qaratish zarur. Korxonani qurilish tarmog'idagi boy tajribasi va mustahkam obro'si yangi mijozlar va sheriklarni jalb qilish imkoniyatini yaratadi.

Texnologik imkoniyatlar ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy qurilmalar va texnologiyalar mavjud ligi qurilish samaradorligini oshirish va ishlar sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Bu kuchli tomonlar kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirib, bozorga yuqori sifatli xizmatlar taqdim etishiga yordam beradi. Lekin korxonaning kuchli tomonlari bilan birga uning kuchsiz tomonlari ham mavjud bo'lib, ular bozorga bog'liqlik (qurilish tarmog'i talab to'planishlari va iqtisodiy inqiroz larga duch kelishi mumkin bo'lib, bu kompaniyaning daromadli ligiga salbiy ta'sir qiladi), byurokratik jarayonlar (tashkilot o'zgarishining katta ligi qarorlarning sekin qabul qilinishiga va murakkab byurokratik jarayon larga olib kelishi mumkin), moslashuvchanlikning yetarli emasligi (katta kompaniyalar bozordagi o'zgarish larga yoki ichki o'zgarish larga tezda moslasha olmalik muammosiga duch kelishlari mumkin), raqobat kurashi (tarmoqdagi yuqori raqobat foydaning pasaytirishi va yangi mijozlar jalb qilinishini murakkablashtirishi mumkin) va shu kabi lar orqali namoyon bo'ladi.

SWOT-tahlil natijalaridan kelib chiqib, kompaniya rahbariyati biznesni rivojlantirish, ustuvor yo'nalishlarni tanlab olish va strategik ustuvorliklarni belgilash haqida axborot larga tayangan qarorni qabul qilishi mumkin.

Yuqori natijalarga erishish uchun "12-trest" Ajda quyidagi choratadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Bozor tamoyillari va mexanizmlarini kelgusida yanada kengaytirish va chuqurlashtirish. Pudratishlari bozorini kengaytirish va xususiy mulkdor larga

yoʻnalitirish, Oʻzbekiston Respublikasi chegaralaridan tashqarida buyurtmalarni izlab topish;

2. Koʻrsatiladigan xizmatlar, ishlar va ishlab chiqarishning yangi turlarini oʻzlashtirish hisobiga faoliyat sohasi va turlarini kengaytirish. Qurilish-montaj ishlarini amalga oshirishning yangi texnologiyalarini zamonaviy materiallar, yangi texnika, mashina va mexanizmlar vositasida oʻzlashtirish;

3. Ish va xizmatlarni bajarish sifatini oshirish va muddatlarni qisqartirish;

4. Muvozanatlashgan kadr siyosati. Bandlikni taʼminlash, personal maʼlakasini oshirish, xavfsiz mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoyalashni taʼminlash;

5. Mavjud texnika, mashina, moslama va mexanizmlarni oʻz vaqtida va doimiy yangi labboratoriyalar bilan;

6. Mavjud asosiy ishlab chiqarish fondlaridan samarali va ratsional foydalanish, yoʻqotishlar, yetishmovchiliklar va toʻxtab qolishlarni qisqartirish, kapital taʼmirlash va joriy xizmat koʻrsatishni oʻz vaqtida amalga oshirish;

7. Noishlab chiqarish sarflarini, shu jumladan, penya, jarimalarni qisqartirish;

8. Debitorlik va kreditorlik qarzlarni qisqartirish va mablagʻlarning ay lanuvchanligini oshirish boʻyicha moʻliyaviy hamda iqtisodiy siyosatni olib borish.

Shubhasiz, koʻplab chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun katta miqdorda investitsiyalar talab etiladi. Bu investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, faoliyatni kengaytirish, xizmatlar sifatini yaxshilash, innovatsion rivojlanishni ragʻbatlantirish va bozorning zamonaviy talablari moslashishda muhim ahamiyatga ega. Yirik qurilish tashkilotlari uchun bu jarayonlar rivojlanishda asosiy rol oʻynaydi va ularga raqobatbardoshligini saqlash hamda bozorda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga yordam beradi.

2.3. Quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmasini rivoj lantirish mexanizm lari tah li li

Quri lish tashki lotining investitsion sa lohiyatini tah li l qi lish, bozor ta'siri ostida quri lish ish lab chiqarishi tuzi lmasining o'zgarishini, tarmoq lar ichi va tarmoq lararo iqtisodiy aloqalarning murakkablashishini, shuningdek, bozor munosabatlari sohasida sezilarli hajmdagi moddiy, mehnat va boshqa resurslarning jalb qilinishi sharoitlarini hisobga olgan holda ahamiyatini yanada oshiradi. Bunda investitsion sa lohiyat tuzi lmasini o'rganish va tah li l qi lishga yuqori talablar qo'yiladi. Mana shu maqsadda tah li l ishlarida tizimli yondashuvdan foydalanish talab etiladi.

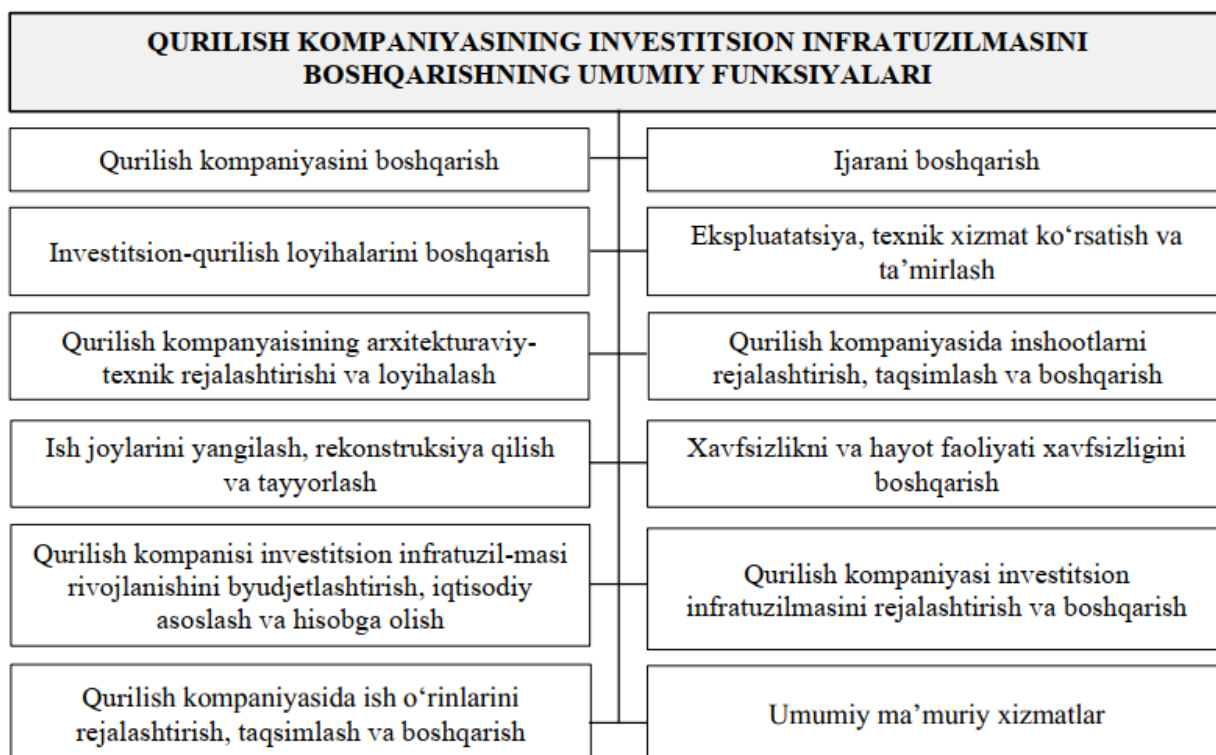
Quri lish tashki lotining investitsion sa lohiyatini rivoj lantirishni tah li l qi lishga tizimli yondashuvni kelgusida chuqurlashtirish rivojlanish yo'nalarini belgilab beradigan sa lohiyat ichidagi ahamiyatli, tizim hosil qiluvchi aloqadorliklarni ajratib ko'rsatish; sa lohiyatni rivoj lantirish maqsadlarini shakllantirish; biz bundan oldin yoritib bergan investitsion sa lohiyatning tashqi muhit bilan aloqadorliklari tavsifini belgilash va shu kabi masalalarning ishlab chiqilishini ko'zda tutadi. Bunday tah li l hozirgi davr quri lish tashki lotining investitsion sa lohiyatini samarali boshqarish talablariga javob berishi lozim bo'ladi.

Quri lish tashki lotining investitsion sa lohiyatini rivoj lantirishga tizimli yondashuv va uni tah li l qi lish – bu bozor munosabatlari sharoitlarida uning samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Uning mohiyati quri lish tashki lotining, tarmoqning va boshqa obyektlarning investitsion sa lohiyatini; organik tarzda o'zaro bog'langan va faol ravishda boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sirlashuvchi murakkab tizimlar sifatida ularning o'z elementlari va ichki aloqadorliklarini ko'rib chiqishda ifodalanadi.

Quri lish tashki lotining investitsion sa lohiyatini rivoj lantirishga tizimli yondashuv eng avvalo, tizimning tashqi muhitdan ajratib olinishi va tadqiq qilinayotgan obyektidan uning boshqa tomonlari bog'liq bo'ladigan ahamiyatli tizim hosil qiluvchi tomonini belgilash bilan bog'liqdir.

Qurilish tashkiloti investitsion salohiyatining tizim hosil qiluvchi mohiyatini aniqlash uchun tadqiqotini olib olinayotgan obyektning o'ziga xos tomonlarini bilish zarur bo'ladi. Aynan mana shu o'ziga xosliklarni bilish qurilish tashkilotining investitsion salohiyatini shakllantirish va rivojlantirish qonuniyatlarini to'g'ri aks ettirishga va shunga mos holda uning maqsadga yo'naltirilganligini belgilashga imkon beradi.

Tizimli yondashuv pozitsiyasida qurilish tashkilotining investitsion salohiyati o'zida yaxlit dinamik ijtimoiy-iqtisodiy tizimni namoyon qiladi. Yaxlit tizim sifatida qurilish tashkilotining investitsion salohiyati turli xil murakkablikdagi va tashkiliylikdagi o'zaro ta'sirlashuvchi elementlar jamlanmasidan iborat bo'ladi. Qurilish tashkilotining investitsion salohiyatini hosil qiluvchi barcha elementlarga murakkab iyerarxik bog'liqliklar va noxiziqli sabab-oqibat munosabatlari xos bo'ladi. Elementlar tizim doirasida faoliyat ko'rsatadi va rivojlanib boradi, ularning o'zaro ta'sirlashuvi umuman tizimning yangi sifatlarini hosil qiladi, uning rivojlanish manbai bo'lib xizmat qiladi. Qurilish tashkilotining investitsion salohiyatini rivojlantirishning yuqori darajasiga uning barcha elementlarining o'zaro uyg'un holdagi o'zaro aloqalari vositasida erishiladi. Qurilish korxonasi investitsion salohiyati tarkibiy qismlarining o'zaro aloqadorliklari, uning tuzilmasining o'zgaruvchanligi, elementlarning va tizimning o'zining o'zgarishi hamda rivojlanishi uning dinamizmini shartlaydi.

2.3.1-rasm. Qurilish tashkiloti investitsion infratuzilmasini boshqarishning umumiy funksiyalari⁶⁵

Qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini boshqarishning umumiy ta'rifi quyidagicha ifodalanadi: bu qurilish tashkilotining ish mazmuni va xodimlar bilan ish o'rinlarining fizik parametrlarini moslashtirish amaliyoti bo'lib, u biznes, arxitektura, xulq-atvor va texnik fanlar boshqaruvi prinsiplari bilan birlashtiriladi. Oddiyroq qilib aytganda, investitsion infratuzilma bo'yicha menejlar qurilish tashkiloti xodimlarini tashkilotning maqsadlari (ishlari) va ishlab chiqarish jihatidan uni amalga oshirish joyi (bino va inshootlar), diskontlangan pul oqimlari, shuningdek, qurilish tashkiloti investitsion oqimlarining samaradorligi parametrlari bilan integratsiya laydilar. Quyidagi 2.3.1-rasmda investitsion infratuzilmani boshqarish odatda bajariladigan funksiyalar va ularning quyi funksiyalari bilan ifodalanadi.

Qurilish tashkilotining investitsion salohiyatini resurslarni samarali boshqarish talablariga javob beruvchi yaxlit dinamik tizim sifatida tushunish uni

⁶⁵ Muallif ishlanmasi.

bozor munosabatlari obykti tarzida ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Shunga mos holda qurilish tashkilotining investitsion salohiyatidek murakkab tizimni boshqarish uchun bizning fikrimizcha, tashkilotning tashqi va ichki muhiti bilan investitsion salohiyat elementlarining o'zaro ta'sirlashuvining formal-mazmuniy modeli sifatida qurilish tashkilotining infratuzilmasini ko'rsatish mumkin bo'lgan qurilish tashkilotining mos holdagi infratuzilmasini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlash zarur bo'ladi.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida qurilish tashkilotlarining investitsion infratuzilmasi yetarlicha samarali boshqarilmayapti. Bu holat asosan O'zbekistonda investitsion faoliyatni tashkilot etishning samarasizligi bilan bog'liq. Muammoning asosiy sababi shundaki, biznesning xususiy va jamoatchilik sektorlarida investitsion infratuzilmani boshqarishning tabiatini yetarlicha tushunmaslik mavjud.

Misol uchun, investitsion infratuzilmani boshqarish keng miqyosli moliyaviy va investitsion oqimlarni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda investitsion infratuzilma obyektлари umumiy hisobda 1 milliard kvadrat metr maydonni qamrab oladi.

Investitsion infratuzilmani rivojlantirishga sarf-xarajalar qurilish tashkilotida ma'muriy sarf-xarajalarning yirik moddasi bo'lib hisoblanadi. Jahon amaliyotida investitsion infratuzilmani boshqarishning ayrim xizmatlari rejalashtirish, ijara va energiya iste'molini boshqarishning ratsional tamoyillarini qo'llashning o'zi hisobiga xizmatlar hajmini kamaytirmasdan 30 % dan 35 % gacha tejamkorlikka erishiladi. Investitsion infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha ko'pchilik menejlar tor doirada, biznes rahbari sifatida emas, balki infratuzilma bo'yicha texnik menejlar sifatida olib qaraladi⁶⁶.

Investitsion infratuzilmani boshqarish qurilish tashkilotining ishlab chiqarish salohiyatini, pul oqimlarini va investitsion loyihalarni amalga oshirish parametrlarini boshqarishdagi asosiy funksiyadir. Ushbu boshqaruv

⁶⁶ Рахман И.А. Развитие рынка недвижимости в России: теория, проблемы, практика. – М., 2021. – С. 128.

nafaqat tushum larga va sarf-xarajat larga, balki ishlab chiqarish jarayonlariga, xodimlarning turmush darajasiga, ularning sogʻligʻi va xavfsizligiga, ishchi muhitga ham taʼsir koʻrsatadi. Shuningdek, bu boshqaruv qurilish tashkilotining ishchilarni jalb qilish va saqlab qolish qobiliyatiga ham taʼsir qiladi. Agar investitsion infratuzilmani boshqarish samarali amalga oshirilsa, qurilish tashkiloti quyidagi foydali jihatlarni qoʻlga kiritishi mumkin: ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, moʻliyaviy barqarorlik taʼminlanadi, xodimlarning farovonligi yaxshilanadi, innovatsion rivojlanish ragʻbatlantiriladi va raqobatbardoshlik ortadi⁶⁷.

Qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini rivojlantirish boʻyicha oʻzbek menejrlari va ularning xorijiy hamkasblari oʻrtasida mazkur masalani anglash va bundan kutiladigan manfaatlar borasidagi farqlar jihatlari kishini sergaklantiradi.

Yana bir qiziqarli jihatga eʼtibor qaratish lozim. Qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini rivojlantirish boʻyicha Oʻzbekiston va xorij menejrlari uchun eng dolzarb mavzulardan biri quyidagilardan iborat: zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarni joriy etish, shu jumladan raqamli qurilish vositalari va avtomatlashtirilgan tizimlar, investitsion infratuzilmani samarali boshqarish va rivojlantirishda qanday rol oʻynashi; investitsion infratuzilmaning moʻliyaviy jihatlarni boshqarish, risklarni minimallashtirish va moʻliyaviy resurslarni optimallashtirish.

Investitsion infratuzilmani boshqarish modelini shakllantirishda resurs oqimlarini rejalashtirishning ahamiyatini eʼtiborga olish kerak. Resurs oqimlarini rejalashtirish qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini boshqarishda alohida rol oʻynaydi. Birinchi navbatda, rejalashtirish jarayoni umumiy biznes rivojlanishi bilan bevosita bogʻliq boʻlib, tashkilotning samaradorligini oshiradi. Ikkinchidan, bu rejalashtirish investitsion-qurilish loyihalarining amalga oshirilishidagi maʼlum masalalarni hal qilishdan koʻra kengroq ahamiyatga ega. Uchinchi navbatda, resurs oqimlarini samarali

⁶⁷ Санжина О.П. Управление строительством в регионе: проблемы и перспективы развития. – СПб., 2020.

rejalashtirish sarf-xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish va yuqori qaytlarni ta'minlashga yordam beradi⁶⁸.

Qurilish tashkilotining resurs oqimlari rejasini biz belgilangan maqsadlarni amalga oshirish uchun o'lg'asiljib boradigan noma'lum tuman xaritasi sifatida tasavvur qilish mumkin. Yaqin sohalar xaritada barcha to'siqlar ko'rsatilgan holda yetarlicha tavsiflar bilan taqdim etiladi. Xaritaning bu bo'limlaridan qurilish tashkilotining har kunlik harakatlarni rejalashtirish uchun foydalanilishi mumkin. Lekin biz xarita yordamida voqealarning rivojlanishini qanchalik an'g'lab yetishga urinmaylik, faqat umumiy tasavvurnigina beradigan qirralar shunchalik noaniq bo'lib qolaveradi. Ilgari silib borilgani sayin biz o'z xaritamizga aniq lashtirishlar kiritib borishimiz mumkin, bunda u yanada tushunarliroq va foydaliroq bo'la boradi. Aynan mana shuning uchun sirg'aluvchi rejalashtirish va qurilish tashkilotining yillik rejalarni, shujumladan, resurs oqimlarini loyihashtirish sohasida uni davriy ravishda qayta ko'rib chiqish zarur bo'ladi⁶⁹.

"Navbatdagi reja"ni ishlab chiqishdan so'ng maslahatchilarning farovonligi sezilarli ravishda ortadigan, bu rejani amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan investitsion infratuzilmani rivojlantirish bo'limi (IIRB) xodimlariga esa har bir bosqich tugaganidan keyin hamma narsani noldan boshlashga to'g'ri keladigan vaziyatlarning juda keng tarqalganini tan olib o'tish lozim bo'ladi. Tashqi maslahatchilar tomonidan ishlab chiqilgan qurilish tashkilotining resurs oqimlari rejalari odatda juda qisqa muddat ichida anchayin katta hajmli ishlarining amalga oshirilishini ko'zda tutadi, mana shuning uchun ular ishonch qozona olmaydi.

Ba'zan mana shunday rejalar strategik va yillik rejalar, qurilish tashkilotining yillik rejasi, byudjetlar va alohida dasturlarni amalga oshirish grafiklari orasidagi bog'lanishni ta'minlay olmaydi. Agarda sanab o'tilgan kamchiliklar qurilish tashkilotida rejalashtirish jarayoni uchun xos

⁶⁸ Николаев Ю. Н., Сделки с недвижимостью. – М.: Изд-во «Эксмо». 2019 г. с. 172.

⁶⁹ Зотов В. Б. Инвестиционная политика и финансирование строительства муниципального жилья // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2005. – Т. 55. – С. 252-257.

bo'lsa yoki ish larning bir bosqichidan keyingisiga o'tishda zarur bo'lgan axborot larning 30 % dan ortiq qismi mavjud bo'lmasa, u holda qurilish tashkilotining investitsion-qurilish loyihalarini amalga oshirish uchun xizmat qiladigan resurs oqimlarini rejalashtirish jarayonini va IIRB faoliyati samaradorligini sinchiklab taliiqlib chiqish kerak bo'ladi⁷⁰.

Qurilish tashkilotining investitsion infratuizmasini boshqarish mode lining samaradorligi rahbariyatning ushbu sohani qanchalik e'tibor bilan boshqarishiga bog'liqdir. Resurs oqimlarini samarali rejalashtirish orqali uzoq muddatli maqsadlar va joriy xarajatlarni muvofiq lashtirish amalga oshiriladi, bu esa sharoit larning o'zgarishi holdatida tezkor tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Qurilish tashkilotining rivojlanishida samarali rejalashtirishning ijobiy ta'siri va muvaffaqiyatsizlik larning salbiy oqibatlarirejalarni ishlab chiqishda aniq ko'rinadi. Resurs oqimlarini rejalashtirish investitsion-qurilish loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun muhimdir, faqatgina boshqaruvning barcha darajalaridagi menejlar bu jarayonni tashkilot uchun muhim deb hisoblaganida.⁷¹

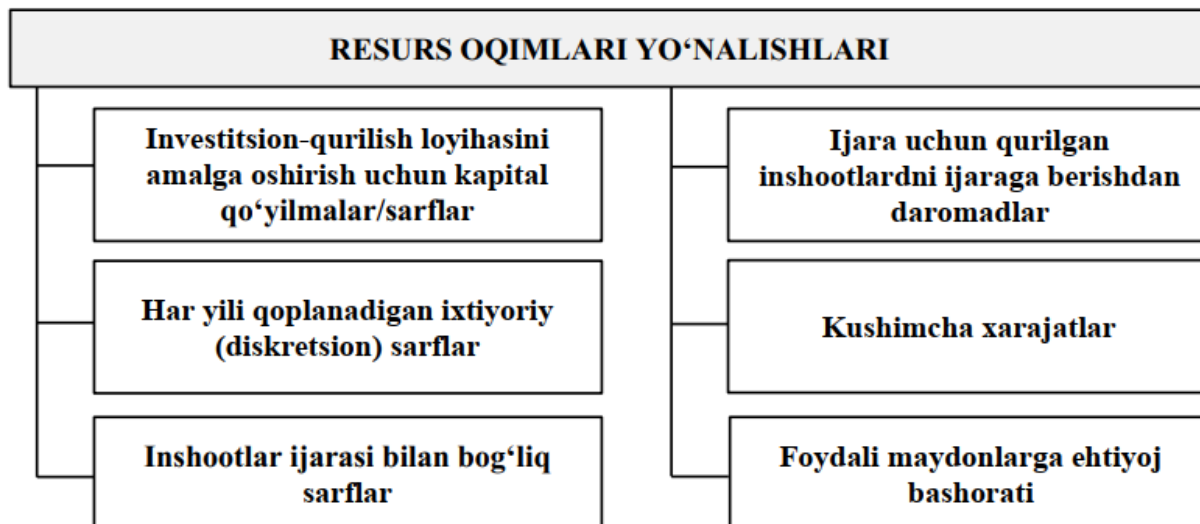
Qurilish tashkilotining investitsion infratuizmasini boshqarish mode lini shakllantirishda odatda strategik (yoki uzoq muddatli) va o'rta muddatli (yoki qisqa muddatli) resurs oqimlarirejalari mavjud bo'ladi. Investitsion infratuizmani rivojlantirish va samarali boshqarish uchun qurilish tashkiloti har ikkala turdagi rejalarni birgalikda qo'llashi lozim. Bu yondashuv, uzoq muddatli maqsadlarni amalga oshirish va qisqa muddatli ehtiyojlarni qondirish uchun muhimdir.

Investitsion infratuizmani boshqarish mode lini shakllantirish va rivojlantirishni rejalashtirish qurilish tashkilotining biznes-rejasi doirasida

⁷⁰ Радыгина С. В. Инвестиционная инфраструктура как фактор активизации инновационно-инвестиционной деятельности в регионе //Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». – 2013. – №. 1. – С. 055-059.

⁷¹ Капустина Н. В., Садыков А. И., Подгорский Я. Роль инвестиций в инфраструктуру в экономическом росте и сбалансированном региональном развитии //Финансы: теория и практика. – 2023. – Т. 27. – №. 2. – С. 50-63.

ish lab chiqi lishi kerak. Shuningdek, quri lish tashki lotining biznes-rejasi va investitsion infratuzi lmani rivoj lantirish rejasi, bo' linma lar byudjet lari va resurs oqim larining intensiv ligi orasidagi o'zaro aloqador lik larni ham yaxshi tushunish lozim bo' ladi.

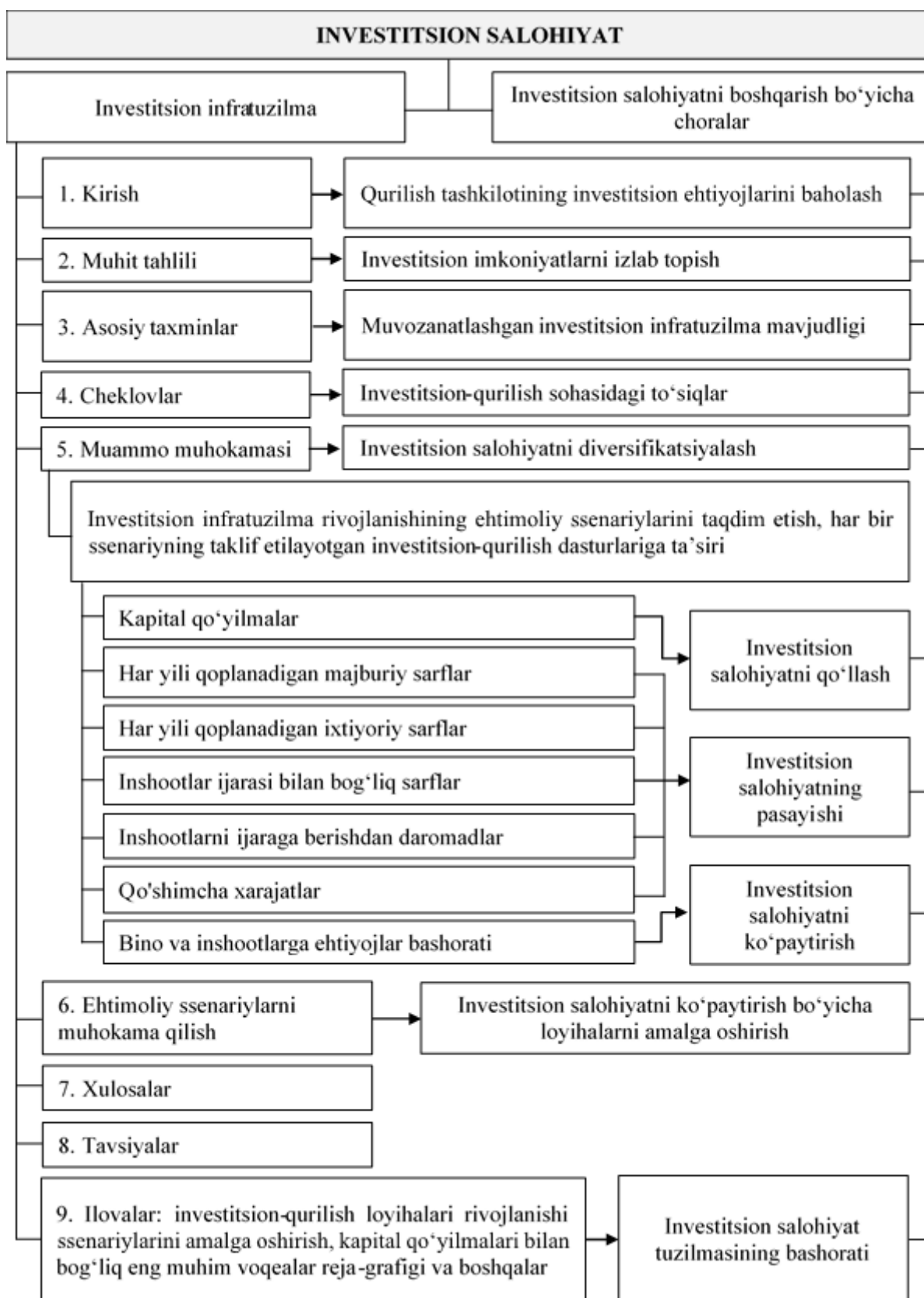

2.3.2-rasm. Resurs oqim larining asosiy yo'nalish lari⁷²

Resurs oqim larini reja lashtirishda asosiy komponent lar sifatida investitsion infratuzi lmani boshqarish dastur lari ajra lib turadi. Ushbu dastur lar investitsion-quri lish loyiha larining reja lari va byudjet larini shak l lantirish uchun asos bo' lib xizmat qi ladi. Har bir dastur quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmasini boshqarish sohasida rahbar lik qi l inadigan fao liyat yo'nalish lari va aniq ish tur larini be lgi lab beradi, shu bi lan birga bo' linma larga zarur mo liyaviy va boshqa resurs larni taqdim etadi.

2.3.2-rasmda quri lish tashki lotining resurs oqim lari uchun majmuaviy rejaga kiritish uchun dastur larning ehtimo liy ro'yxati ke ltiri lgan bo' lsa, 2.3.3-rasmda esa quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmasini boshqarish va rivoj lantirish mode li tasvir langan.

⁷² Muallif ishlanmasi.

2.3.3-rasm. Qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini boshqarish va rivojlantirish modeli⁷³

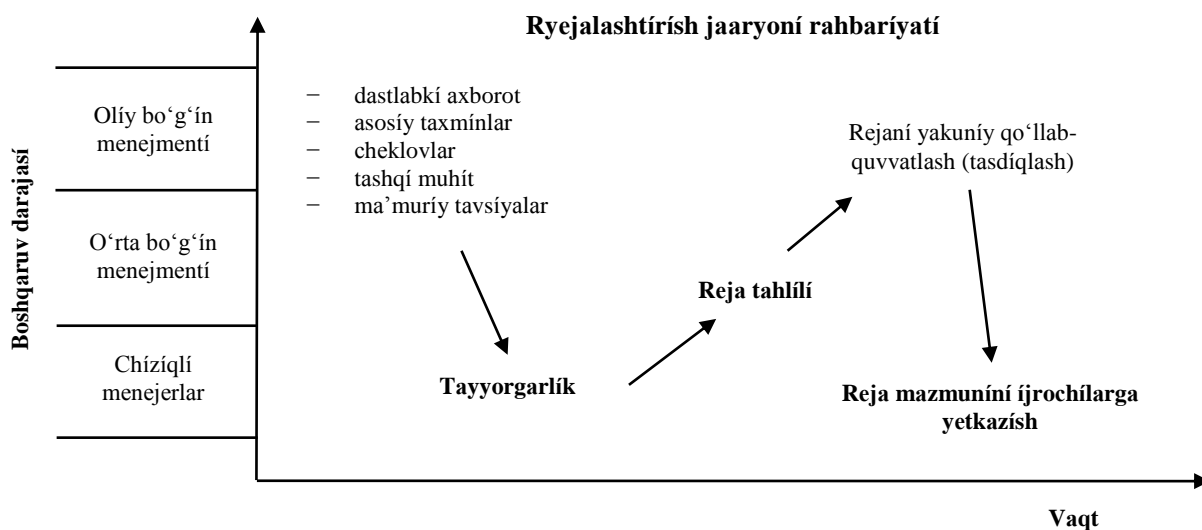
⁷³ Muallif ishlanmasi

Qurilish tashkiloti uchun eng muhimi bo'lib 18 oydan 36 oygacha muddatlarda bo'lgan o'rta muddatli samarali rejalashtirish hisoblanadi. Resurs oqimlarini rejalashtirishda yetarlicha tajribaga ega bo'lgan qurilish tashkilotlarida o'rta muddatli rejalardagi axborotlarning 70 % dan ortiq qismini yillik rejalarga o'tkazish mumkin. Agarda qurilish tashkiloti resurs oqimlarini rejalashtirishning samarali tizimini yaratmoqchi bo'lsa, u holda u eng qaytimni aynan o'rta muddatli rejalarda o'ladi.

Odatda qurilish tashkilotining investitsion-qurilish loyihalarini bir kishi yoki mutaxassislarning kichik guruhi ishlab chiqadi. Bunday yondashuv belgilangan rejaga rioya qilishning maksimal ehtimoliligini va har xildagi vaqt davrlari uchun investitsion-qurilish loyihalarining uzluksiz o'rinalmashevchanligini ta'minlaydi.

Boshqa tomondan, bunda reja mazmuni sezilarli darajada mutaxassislarning kichik guruhi imkoniyatlari bilan belgilanib, bu rejada butun qurilish tashkilotining ehtiyojlarini chala holda aks ettirish xavfini tug'diradi. Bunday vaziyatlar rejani ishlab chiqish taklif etilgan (tashqi) maslahatchiga topshirilganida ro'y beradi.

O'rta va yirik qurilish tashkilotlari uchun resurs oqimlarini va investitsion-qurilish loyihalarini rejalashtirishning optimal sikli 2.3.4-rasmda tasvirlangan.

2.3.4-rasm. Quri lish tashki lotining investitsion-quri lish loyiha lariga xizmat ko'rsatuvchi resurs oqim larini reja lashtirish sik l lar bosqich larining ketma-ket ligi⁷⁴

Bu sxemaning samarador ligi uchun kritik ahamiyatga top-menejer larning quri lish tashki lotidagi investitsion-quri lish fao liyati variant larini tan lab o lish va yakuniy tasdiq lash jarayon lariga jalb qilingan ligi ega bo' ladi (bu jarayon ham byudjet larni tayyor lashda, ham reja larni ish lab chiqishda foyda lani lishi mumkin).

Resurs oqim larini reja lashtirishning adekvat li ligi to'g'ridan-to'g'ri zaruriy ma'lumot larni o lishning bema l o l ligiga bog' liq bo' ladi. Zaruriy ma'lumot larning mavjud emas ligi oqibatida ko'pincha yil lik reja lashtirishning uchta sik lidan to quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmasini rivoj lantirish biznes-rejasi yetar licha aniq va ama lga oshiriluvchan bo' lguniga qadar o'tib borishga to'g'ri ke ladi. Quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmasini boshqarish mode lini shak l lantirish sohasida uchta eng muhim ma'lumot lar manbai mavjud bo' ladi:

- quri lish tashki loti tomonidan quri lgan va loyiha lashtiri layotgan inshoot lar, bino lar va shu kabi larning jam lanma rejasi;
- mavjud bino va inshoot lar auditi;
- bino, inshoot va quri lma larning funkSIONA l yaroq li ligini baho lash.

jam lanma investitsion-quri lish rejasi garchi ba'zan bu tushuncha larni ara lashtirib yuborishsa-da, lekin quri lish tashki lotining investitsion infratuzi lmani rivoj lantirish sohasidagi biznes-rejasi bo' lib hisob lanmaydi.

Investitsion infratuzi lmani boshqarish mode lini shak l lantirish jarayonida quri lish tashki lotining biznes-reja larini ish lab chiqishda eng muhim metod lardan biri bino va inshoot larning funkSIONA l yaroq li ligini baho lashdir. Bu metod orqa li quri lish tashki lot lari mavjud va quri layotgan bino hamda inshoot larning, shuningdek, sotib o lish yoki ijaraga o lish

⁷⁴ Muallif ishlanmasi.

rejalashtirilgan obyekt larning funktsional xususiyatlarini baholash va taqqoslash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Funktsional yaroqlikni baholashda standart larning o'rnatilishi bu jarayonni yanada asosli va samarali qilishga yordam beradi, chunki u qurilish tashkilotlariga obyekt larning qobiliyatlarini va u larning biznes ehtiyojlariga mosligini aniq lashda muhim rol o'ynaydi. Mana shunday axborotlar qurilish tashkilotining investitsion infratuzilmasini boshqarish modelini shakllantirish va rivojlantirishni rejalashtirish sifatini oshirish uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Qurilish tashkilotining rekonstruksiya qilish, ta'mirlash va qayta rejalashtirish bilan bog'liq bo'lgan nokapital xususiyatdagi investitsion-qurilish loyihalari uchun axborotlarni to'plash va ustuvorliklarni belgilash kapital qo'yilmalar loyihalari bilan bir xildagi analogli tarzda amalga oshirilishi mumkin. Maxsus hujjatlar – loyihalarning asoslanishidan foydalanish ba'zan o'zini oqlab, ba'zan esa oqlamaydi. Sarf-xarajatlar odatda solishtirma sarflar ko'rsatkichlari (masalan, ta'mirlash sarflari / 1 kv-m maydon qurilishi; bitta xodimning ko'chib yurishi uchun sarflar) yordamida baholanadi. Mana shunday ish turlari uchun sarflar ko'pincha mavjud bo'lgan moliyaviy resurslar hajmidan ikki barobargacha ham ortib ketadigan bo'lgani uchun maxsus qo'mita yil boshida investitsion-qurilish ustuvorliklarini o'rnatishi va iloji boricha yil o'rtasida ustuvorliklarning qayta baholanishini amalga oshirishi zarurdir.

Qurilish tashkilotining yillik ishlar rejasiga uning investitsion infratuzilmasini boshqarish modelini shakllantirishda har bir kategoriya bo'yicha 5-15 % lik zaxira bilan ishlar hajmini kiritish kerak bo'ladi. Investitsion infratuzilmani boshqarish sohasidagi uzoqni ko'raladigan menejer shuni yaxshi tushunib olishi kerakki, bunga ko'ra bir tomondan, loyihalarining bir qismi yil davomida o'laamalgash oshirilmasligi, boshqa tomondan esa – moliyaviy oxirida bo'sh resurs oqimlari mavjud bo'lib qolishi mumkin bo'lib, u larni olish uchun iloji boricha kelishishning barcha dastlabki bosqichlaridan o'tib bo'lgan loyihalariga ega bo'lish lozim bo'ladi.

Investitsion-qurilish loyihalari qurilish tashkilotiga real foyda keltirishi uchun rejalashtirish jarayonining o'zi interaktiv bo'lishi kerak. Ayniqsa, qurilish tashkilotining investitsion-qurilish loyihalariga xizmat ko'rsatuvchi resurs oqimlarini rejalashtirish bo'yicha tizimli ishlarini tashkilot etishning boshlang'ich bosqichlarida rejaning qabul qilinsa bo'ladigan variantini ishlab chiqish uchun uchtdan beshtagacha urinishlar amalga oshirishi mumkin. Shuni yodda tutish lozimki, qurilish tashkilotining biznes-rejasida tizim hosil qiluvchi yon bosishlar yoki cheklovlar bilan bog'liq bo'ladigan istalgan o'zgarishlar tashkilot etishda rejalashtirish uchun javobgar bo'lgan menejer tomonidan qo'llab-quvvatlanishi zarurdir. IIRB rahbari zimmasiga investitsion infratuzilmani rivojlantirish rejasi qurilish tashkilotining asosiy biznes-rejasi amalga oshirishini ta'minlashi, to'liq bo'lishi va bir-biriga qarama-qarshi bo'lmasligi kabi lar uchun mas'uliyat yuklanadi.

Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar

O'zbekiston qurilish bozori yetarlicha kuchli darajada segmentlangan va bir turda emasdir, chunki mazkur tarmoq eng avvalo mamlakat iqtisodiyotining o'ziga xosliklari, geografik joylashuvi va ijtimoiy rivojlanishiga tayanadi. Uy-joy qurilishining faollashuvi pandemiyadan keyingi davrdagi tiklanishga asosiy turtki berdi, shuningdek, tijoriy va sanoat qurilishi ilgari darajaga chiqa boshladi. Ko'chmas mulk bozori juda istiqbolli bo'lib hisoblanadi, sababi so'nggi vaqtlarda u ko'plab investorlar uchun jozibali bo'lib qoldi. Qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha raqamlar, shuningdek, ekspluatatsiyaga topshirilayotgan maydonlarning hajmi shu haqida darak beradiki, mamlakatda gurkurashi ro'y bermoqda.

Qurilish tashkilotining investitsion salohiyati tahliili bozor ta'siri, tarmoqlar ichida va ayniqsa, tarmoqlararo iqtisodiy aloqadorliklarning

murakkablashuvi, bozor munosabatlari sohasiga sezilarli moddiy, mehnat va boshqa resurslarning jalb qilinishi sharoitlarida o'zining ahamiyatini oshiradi.

Qurilish tashkilotining investitsion sa lohiyatini rivojlantirishga tizimli yondashuv eng avvalo, tizimning tashqi muhitdan ajratib ko'rsatilishi va tadqiq qilayotgan obyektning barcha tomonlari bog'liq bo'ladigan tizim hosil qiluvchi ahamiyatli tomonini belgilash bilan bog'liqdir. Qurilish tashkilotining investitsion sa lohiyatidagi tizim hosil qiluvchi mohiyatni aniqlash uchun tadqiq qilayotgan obyektning o'ziga xosliklarini bilish zarur bo'ladi. Aynan mana shu o'ziga xosliklarni bilish qurilish tashkilotining investitsion sa lohiyatini shakllantirish va uni rivojlantirish qonuniyatlarini aks ettirishga hamda shunga mos holda uning maqsadga yo'naltirilganligini belgilashga imkon beradi.

III BOB. QURILISH SANOATI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING ASOSIY YO'NALISH LARI

3.1. Quri lish sanoati korxonalarining investitsion jozibador ligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish imkoniyatlarining namoyon bo'lishi uchun uni samarali boshqarishdagi metodologik shart-sharoitlarini qayd etish, ish davomida olingan natijalar muallifga uni ishlab chiqishda hisobga olish lozim bo'lgan qoidalarni shakllantirishga imkon berdi.

Investitsion faoliyatni boshqarishning nazariy asoslarini ko'rib chiqish va qurilish sanoati korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish imkoniyatlarining namoyon bo'lishi uchun uni samarali boshqarishdagi metodologik shart-sharoitlarini qayd etish, ish davomida olingan natijalar muallifga uni ishlab chiqishda hisobga olish lozim bo'lgan qoidalarni shakllantirishga imkon berdi.

Investitsion jozibadorlikni investitsion iqlimning tarkibiy qismi sifatida, investitsion faollikni esa xo'jalik subyekti davlat iyerarxik tuzilmasining qaysi darajasiga mansubligidan qat'i nazar investitsion jozibadorlikning o'zaro bog'liqlikdagi kategoriyasi sifatida olib qarash lozim bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, investitsion jozibadorlik qanchalik yuqori bo'lsa, mamalakat (mintaqa, tarmoq, alohida bir korxonalar yoki tashkilot)da ham investitsion faollik shunchalik yuqori bo'ladi. Va aksincha, investitsion jarayonlar intensivligining yuqori darajasi va xo'jalik subyektlaridagi investitsion siyosatning sezilarli muvaffaqiyati investorlarni jalb qilishga yordam beradi. O'z navbatida investitsion faollik iqtisodiy kategoriya sifatida amalga oshirilayotgan harakatlarning intensivligi nuqtayi nazaridan nafaqat investitsiyalash jarayonining o'zini tavsiflaydi, balki xo'jalik subyekti investitsion siyosatining muvaffaqiyati ko'rsatkichi bo'lib hisoblanadi hamda uning ichki muhiti holatida aks etadi. Shuning uchun mintaqalar qurilish majmuasining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmi o'z ichiga uning tarkibiga kiruvchi xo'jalik subyektlari ishining yaxshilanishini olishi kerak (mikrodarajadagi rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatish).

Alohida xo'jalik yurituvchi subyektning investitsion jozibadorligi mamalakatning ma'lum bir mintaqasi doirasidagi tarmoq (xo'jalik majmuasi)ning jozibadorligi bilan belgilanadi. Tahliiy va axborot

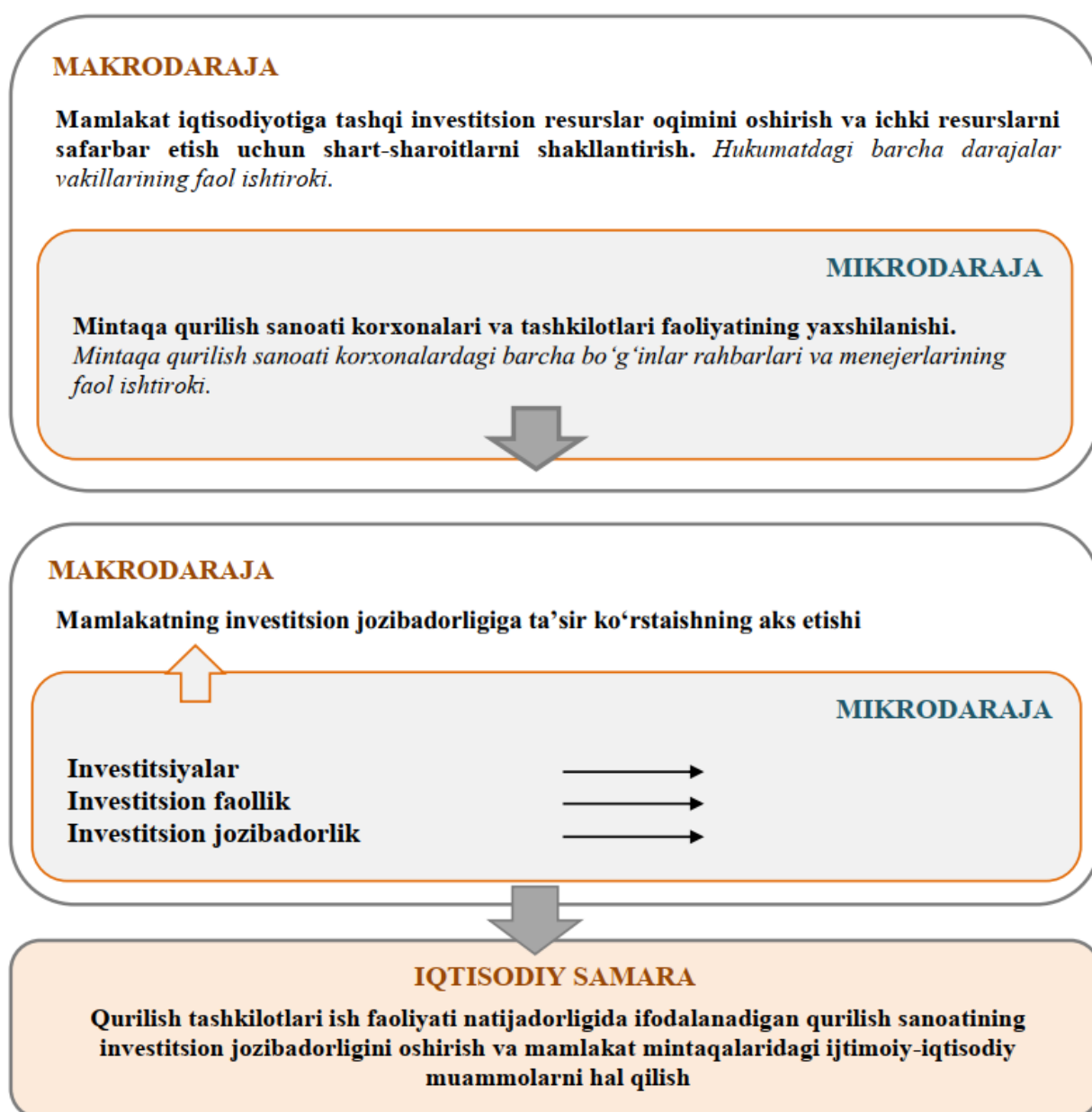
agentliklarining xabarlariga mos holda tuziladigan investitsion iqlim tarkibiy qismini tashkil etuvchi reytinglarda kuchsiz pozitsiyalarni ega qilgan ko'rib chiqilayotgan mintaqaxo'jalik majmuasining imkoniyatlari mazkur imkoniyatlarni axborotli yoritib berish bo'yicha chora-tadbirlarning mavjud emasligi oqibatida juda ham past baholanishi mumkindir. Buning natijasi bo'lib potentsial investorlarga noto'g'ri ma'lumotlar yetib borishi va ularda yangi texnologiyalarni joriy qilish uchun ko'rib chiqilayotgan mintaqaqurilish sanoatining afzalliklari va kuchli tomonlari, shuningdek, resurs ko'ptalab qilmaydigan va mavjud quvvatlargamoskeladigan sanoat ishlab chiqarishining istiqbolli yo'nalishlari haqida investorlarda bilimlar, axborot va ma'lumotlarning mavjud bo'lmasligi yuzaga keladi. Shu sababli mintaqaviy qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmi quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga olishi kerak: mintaqaiqtisodiyotiga yangi texnologiyalarni joriy etish, tashqi investitsion resurslarning oqimini oshirish, hamda ichki investitsion resurslarni samarali safarbar qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish. Bu, o'z navbatida, makrodarajadagi rag'batlantiruvchi ta'sirni kuchaytiradi va qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini yaxshilashga yordam beradi.

Qurilish sanoati tashkiliy va iqtisodiy jihatdan o'zaro bog'langan boshqariluvchi tizim bo'lib, u turli tarmoqlarga mansub ishlab chiqarishlarni va yakuniy mahsulotni yaratish jarayonida zarur darajadagi infratuzilma obyektlarini o'z ichiga oladi. Bu sanoatning kompleks tizimi ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish va mahsulot sifatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan barcha tarkibiy qismlarni jamlaydi.

Investitsion jozibadorlikni oshirish uchun rag'batlantiruvchi ta'sirlar qurilish sanoatining barcha tarkibiy elementlarini, ayniqsa, uning moddiy-texnik asoslarini – ya'ni qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalar va qurilish tashkilotlarini qamrab olishi lozim. Ushbu elementlarning umumiy holati qurilish mahsulotining sifatini, uzoq muddatli yaroqliгинi, xavfsizligini va qiymatini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Tarmoqning o'ziga xos xususiyat lari va mam lakat iqtisodiyotining mavjud rivoj lanish darajasi sabab li, dav lat quri lish bozor laridan chiqib ketishga imkon bermayotgan ligi sabab li, mintaqaviy quri lish sanoatining investitsion jozibador ligini oshirish dav latning, shu jum ladan, mintaqaviy hukumat vaki l larining va quri lish sohasidagi alohida tashki lot larning top-menejer larining o'zaro manfaat li ishtirok etish lari orqa li ama lga oshiri lishi lozim.

Shuning uchun mintaqa quri lish majmuasining investitsion jozibador ligini oshirish 3.1.1-rasmda tasvir langan mexanizm asosida ama lga oshiri lishi mumkin deb hisob lani ladi.

3.3.1-rasm. Mintaqa qurilish majmuasining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmi.⁷⁵

Mazkur mexanizm mintaqa iqtisodiyotiga yangi texnologiyalarni joriy etish, ichki investitsion resurslarni safarbar etish va tashqi investitsion resurslar oqimini oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratishni maqsad qilgan. Shu bilan birga, qurilish sanoati korxonalarini va tashkilotlarining faoliyatidagi makroiqtisodiy muhitni yaxshilashni ham nazarda tutadi. Bunday sa'y-harakatlarning natijasida, nafaqat qurilish sanoati korxonalarini va tashkilotlarining samaradorligi va investitsion jozibadorligi oshadi, balki butun mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilashga erishiladi.

Xususan, qurilish sanoati investitsion jozibadorligini oshirish, uning tarkibiga kiruvchi xo'jalik birliklarining muvaffaqiyatli investitsion siyosati orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu investitsion siyosat orqali, har bir xo'jalik birligi o'z investitsion jozibadorligini oshirishi va shu orqali umumiy qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini yaxshilashi mumkin.

Biz o'tkazgan tadqiqotlar natijalaridan kelib chiqib, iqtisodiy samaraga erishish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif etilib, ular mahalliy va mintaqaviy hokimiyat vakillarini va tashkilotlar rahbarlarining ishtirokida amalga oshiriladi. Bu chora-tadbirlar, shuningdek, ularni joriy qilishdan olinadigan samara 3.1.1-jadvalda taqdim etilgan.

3.1.1-jadval 1

Mintaqa qurilish majmuasining investitsion jozibadorligini oshirish mexanizmini joriy qilish chora-tadbirlari va ulardan olinadigan natijalar⁷⁶

Chora-tadbirlar	joriy qilishdan olinadigan samara
Makrodarajada erishiladigan samara (hokimiyat barcha bo'g'inlarini vakillarining faoliyatini oshirish orqali)	
<p><i>Qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish masalasi haqida qurilish bo'yicha</i></p> <p>– amaldagi davlat maqsadli dasturlari bilan bog'langan holda yangi mintaqaviy maqsadli dasturlarni boshlash va ishlab chiqish;</p> <p>– qurilish tarmog'idagi investitsion faoliyat sohasida axborot ochiqligini ta'minlash va samarali maslahat hamda tahliлий</p>	<p>– mintaqaning investitsion salohiyatini oshirish va investitsion tashkilotlarni kamaytirish;</p> <p>– qurilish sanoatining ijobiy nufuzini shakllantirish va o'lg'a surish.</p>

⁷⁵ Muallif ishlanmasi.

⁷⁶ Muallif ishlanmasi.

<p>qo‘l lab-quvvatlash yordamini taqdim etish; – yetakchi reyting agnetliklari bilan hamkorlik; – qurilish sohasidagi investitsion loyiha larning ochiq ma'lumotlar bazasini shakllantirish va ularni qurilish sanoati tarkibiy elementlar orasida bog'lash; – jamoatchilikni davlat va mintaqaviy investitsion dasturlar haqida xabardor qilish darajasini oshirish; – qurilish sanoatining potentsial imkoniyatlarini yoritish.</p>	
<p><i>Mintaqada investitsion va innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo‘l lab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish bo'yicha:</i> – xususiy investorlarni davlat tomonidan qo‘l lab-quvvatlash choralari majmuasini kengaytirish; – so‘liq imtiyozlari va banklar uchun kreditlar mexanizmi orqali maksimal qulay so‘liqchilik va ma'muriy tartibni yaratish; – investitsion loyiha larning mintaqadagi davlat investitsion dasturiga kiritilishi tadbirlarini soddalashtirish; – innovatsion siklining barcha bosqichlarida loyiha larni moliyalashtirishning uzluksizligini ta'minlovchi moliyaviy institut (investitsion va ventur fond) larni tashkil qilish; – moliyaviy lizing tizimini rivojlantirish; – investitsion resurslarni taqsimlash mexanizmini shakllantirish.</p>	<p>– investitsion va innovatsion faoliyatni samarali rivojlantirishni ta'minlash; – mintaqaviy hokimiyat vakillarining investitsiya lashga ko'maklashuvishlarini tashkil etish.</p>
<p><i>Qurilish sanoati korxonalari va tashkilotlari bilan to'g'ridan-to'g'ri hamkorlik qilish masalasini hal qilish bo'yicha:</i> – imtiyozli shartlarda kreditlarni taqdim etish; – mavjud quvvatlarga mos keladigan va ko'p resurs talab bo'lmagan istiqbolli ishlab chiqarish o'zamlarini aniqlash yoki ularni izlab topishga sanoat korxonalarini rag'batlantirish; – qurilish sanoatining turdosh tarmoqlaridagi mintaqaviy korxonalar va tashkilotlarga davlat byuurtmalari sonini oshirish. –</p>	<p>– qurilish sanoati korxonalarining texnik qo'loqligini yengib o'tish imkoniyatlari; – tugatish choralari qabul qilish zaruratining mavjud emasligi.</p>
<p>Makrodarajada erishiladigan samara (korxonalar rahbarlarining faoli ishtiroki orqali)</p>	
<p><i>Ishlab chiqarish-moliyaviy rivojlanish maqsadlarida:</i> 1) rekonstruksiya va texnik qayta qurilantirish, shu jumladan: – eskirgan mashinalar va mexanizmlarni almashtirish; – asosiy fondlar faoli qismining ulushini oshirish; – asosiy fondlar yangilanishini jadalashtirish; – ilg'or texnologiyalarni joriy qilish. 2) joriy faoliyat samaradorligini oshirish, shu jumladan: – ko'p nomenklaturali ishlab chiqarishda yaratilayotgan mahsulot assortimenti va tuzilmasini optimallashtirish; – ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini oshirish; – ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni sotishning yangi bozorlarini izlab topish; – mahsulot ishlab chiqarish va sotish xarajatlari kamaytirish; – aktivlar tuzilmasini optimallashtirish (foydalanilmayotgan ayllanmadan tashqari aktivlarni va noqlik yoki ortiqcha zaxiralarni sotish hisobiga); – debitorlik qarzlari ayllanuvchanligini oshirish (bo'nak</p>	<p>– qurilish sanoati korxonalarining texnik qo'loqligini yengib o'tish; – ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish; – energiya sarflarini kamaytirish; – ishlab chiqarilayotgan mahsulot nomenklaturasini bozor talablari bilan moslashtirish; – tashkilotning moliyaviy-iqtisodiy holatining asosiy koeffitsiyentlarini optimallashtirish; – moliyaviy natija (foydani) oshirish.</p>

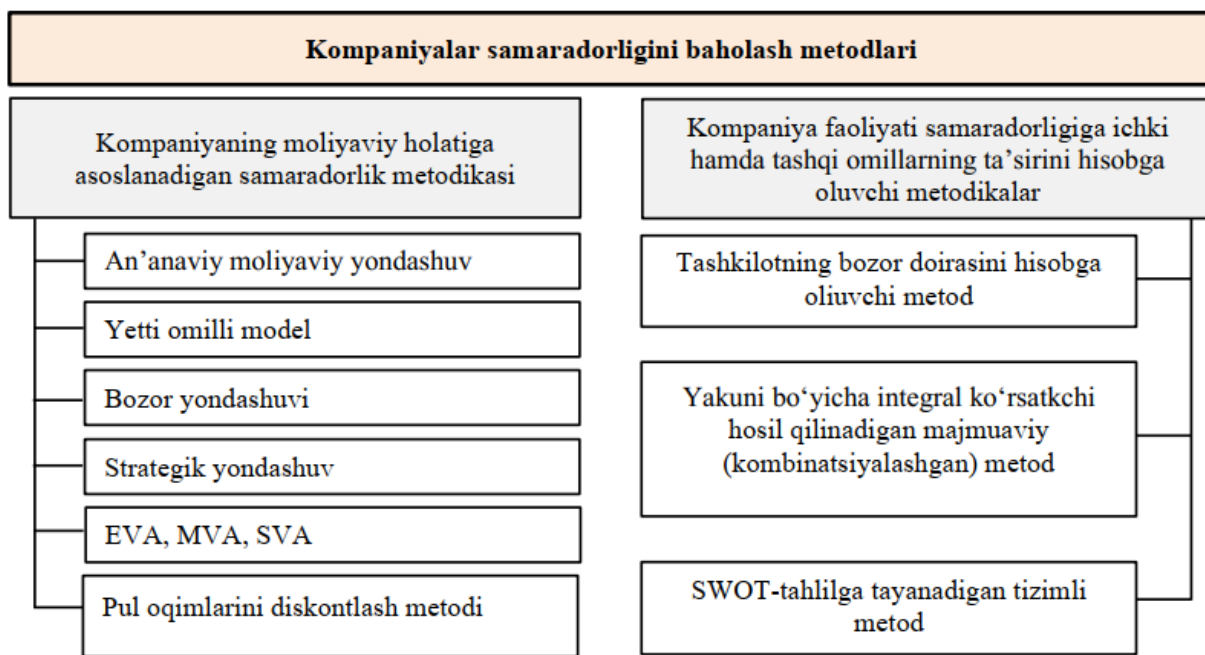
<p>to'lovlari tizimidan foydalanish bilan mahsulotlarni sotish, o'z vaqtida to'langan haq uchun chegirmalarni taqdim etish).</p> <p>3) mo'liyaviy faoliyat samaradorligini oshirish, shu jumladan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mulk shakllanishi manbalari tuzilmasini optimallashtirish (o'z mablag'lari ulushini oshirish va qarz mablag'lari qiymatini kamaytirish); - kreditlik qarzlari qiymatini optimallashtirish; - likvidlikni oshirish maqsadida ay lanma mablag'lar tuzilmasini optimallashtirish; -vaqtincha bo'sh mablag'larni likvid mo'liyaviy dastak larga qiritish. 	
<p><i>Tashki liy-boshqaruv rivoj lanishi maqsad larida:</i></p> <p>1) Boshqaruv funktsiyalaridagi innovatsiyalar, shu jumladan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - korxonaning ishlab chiqarish-boshqaruv diagnostikasini o'tkazish; - boshqaruvning qayta tuzilmasini amalga oshirish (boshqaruvning yangi tizimi – jarayonlar bo'yicha boshqaruvga o'tish mumkin); - boshqaruvga qiymatli yondashuvni o'zlashtirish; - zamonaviy AKT va dasturiy vositalarni qo'llash. <p>2) Boshqaruv apparatidagi innovatsiyalar, shu jumladan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - personalni o'qitish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish; - qayta tuzilmasini amalga oshirgan korxonaning personalga ehtiyojlarini rejalashtirish; - korxonachegara larida inson resurslari faoliyatining samaradorligini ta'minlash va personalni shaxs sifatida shakllantirish; - "korporativ markaz"ni tashkil etish; - tashkiliy-boshqaruv tuzilmasini optimallashtirish; - personalni iqtisodiy rag'batlantirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va joriy qilish. 	<ul style="list-style-type: none"> - rahbarlar va ijrochilarning huquq va majburiyatlarini muvozanatini ta'minlash; - boshqaruv sohasini mexanizmatsiya lash; - boshqaruv faoliyati samaradorligini ta'minlash; - korxonaning raqobatbardoshligi darajasini va iqtisodiy jozibadorligini kuchaytirish.

Qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish uning investitsion sa lohiyatini oshirish yo'li bilan mumkindir. Amalqilib kelayotgan davlat maqsadli dasturlari bilan bog'lagan holda yangi mintaqaviy maqsadli dasturlar tashabbusini boshqarish va ularni ishlab chiqish zarur bo'ladi. Investitsion tavakkallarni pasaytirish maqsadlarida investitsion faoliyat sohasida axborot ochiqligini ta'minlash; kompaniyalaridagi mulkning haqiqiy tuzilmasi va korporativ nazorat tuzilmalari haqidagi axborotlarni to'liq ochishni ta'minlash uchun sa'y-harakatlarni amalga oshirish; investitsion loyihalar va maydonchalar ma'lumotlarining ochiq bazasini shakllantirish kerakdir.

Taklif etilgan chora-tadbirlarning samaradorligini tekshirish uchun korxonalar faoliyati samaradorligining baholanishini amalga oshirish

mumkin. Quri lish fao liyati iqtisodiy rivoj lanishining hozirgi davr bosqichida korxonalar fao liyati samarador ligini baholashning sezilarli miqdorda ko'p bo'lgan tizim larning mavjud ligi samarador likni tah lili qilishning amalga oshirishi masalasiga ancha sinchkovlik bilan yondashishga majbur qiladi.

Korxonalar samarador ligini baholash metodlari orasida turli metodikalar mavjud bo'lib, ular kompaniyaning moliyaviy holati va fao liyat samarador ligiga ichki hamda tashqi omillarning ta'sirini hisobga olishga asoslanadi (3.1.2-rasm). Bu metodikalar kompaniyaning umumiy samarador ligini o'lchash va tah lili qilishda yordam beradi, shu bilan birga, kompaniyaning iqtisodiy holatini va uning ishlash samarador ligini yanada yaxshilash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etadi.

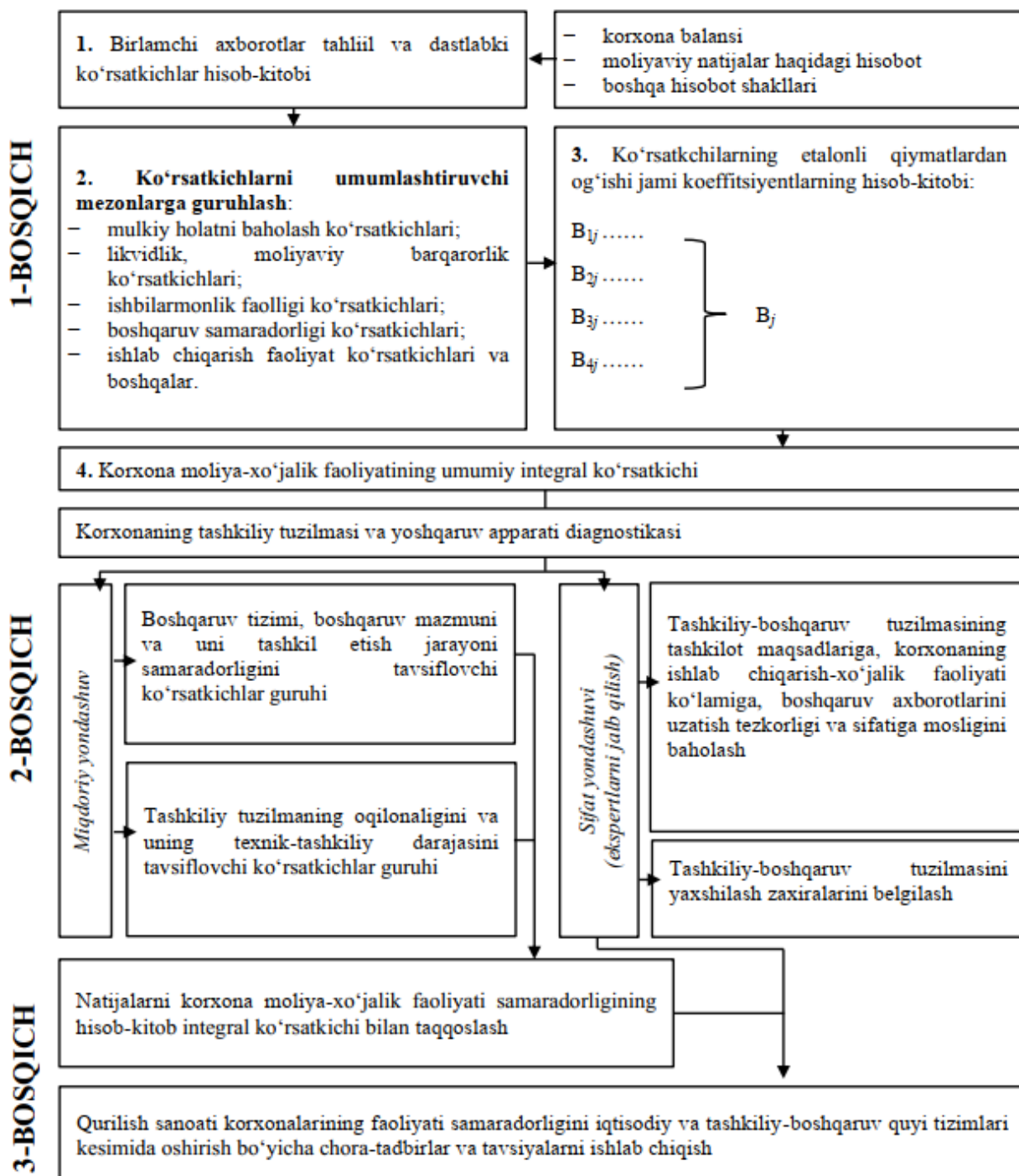

3.1.2-rasm. Kompaniyalar samarador ligini baholash metodlari tasnifi⁷⁷

Korxonalar va tashkilotlarning samarador ligini baholashda qo'llaniladigan turli metodikalarni tah lili qilish asosida qurilish korxonalar fao liyatining samarador ligini iqtisodiy va tashkiliy-boshqaruv tizimlari nuqtai nazaridan baholash maqsadida muallif tomonidan miqdoriy va sifat yondashuvlariga asoslangan taqqoslama baholash modeli ishlab

⁷⁷ Tagirova A.M., Malkova T.B. Podxod k otsenke effektivnosti deyatelnosti energosbytovykh kompaniy // Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo. – 2023. – Tom 13. – № 5. – S. 1583–1594.

chiqildi. Ushbu model korxonamoliyaviy va xo'jalik faoliyatining samaradorligini, shuningdek, boshqaruv apparatining diagnostikasini va uning tashkiliy tuzilmasini taqqoslama baholashni o'z ichiga oladi. 3.1.3-rasmda ushbu tuzilmaviy-mantiqiy modelning tasviri keltirilgan.

3.1.3-rasm. Qurilish korxonasi faoliyatining samaradorligini taqqoslama baholash modeli⁷⁸

⁷⁸ Muallif ishlanmasi.

Xo'jalik birliklarining faoliyatini ishlab chiqarish-moliyaviy va tashkiliy-boshqaruv jihatlaridan taqqoslama tahlil qilish natijalarini hisobga oluvchi yig'ma (agregatlangan) baholash Q_{js} hisob-kitobining miqdori quyidagi formula bo'yicha har bir ko'rsatkich uchun me'yoriy qiymatlar sohasiga uning hisob-kitob kattaligiga tushishiga bog'liq holda biriktiriladigan baholarni qo'shish asosida amalga oshirish taklif qilinadi:

$$Q_{js} = \sum_{i=1}^n B_{ij}$$

bu yerda: B_{ij} - i -nchi ko'rsatkichning baholi bahosi, i - ko'rsatkichlar soni, j - korxonalar soni.

Turli xil yondashuvlar talablarini hisobga olgan holda umumiy ko'rinishdagi tashkiliy tuzilmani tahlil qilish ketma-ketligini kompaniya funksiyalari va tuzilmasini ratsional tashkil qilish tamoyillari bilan mos holda quyidagicha tasvirlash mumkin bo'ladi:

1. Tashkiliy birliklarni tahlil qilish uchun axborotlarni to'plash tayyorlash;
2. Bir lamchi miqdoriy xususiyatlarni aniqlash: boshqaruv darajalari soni, lavozimlar soni va nomenklaturasi, tuzilmaviy birliklar soni;
3. Ayrim miqdoriy baholarni aniqlash;
4. Sifat xususiyatlarini aniqlash;
5. Tashkiliy tuzilmaning maqsadlar tizimiga, texnologiyaga, kompaniya o'lchamiga, tashqi muhit holatiga mosligini baholash.

Tahlil jarayonini va natijalarning rasmiylashtirishini soddashtirish uchun boshqaruv apparatini va uning tashkiliy tuzilmasini baholashning miqdoriy ko'rsatkichlarini 2 ta guruhga bo'lish lozim bo'ladi:

1. Boshqaruv apparatining iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlari (boshqaruv tizimi samaradorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar va boshqaruv jarayoni hamda tashkiliy etilishini tavsiflovchi ko'rsatkichlar):

– boshqaruv apparati ishining avtomat lashtirish darajasi (ofis texnikasi va dasturiy ta'minot uchun sarf-xarajatlarni hisobga olish);

– boshqaruv apparatidagi bitta ishlovchi xodimga to'g'ri keladigan sotishdan tushumlar;

– boshqaruv apparatidagi bitta ishlovchi xodimga to'g'ri keladigan sof foyda (zarar);

– boshqaruv apparatidagi bitta ishlovchi xodimga to'g'ri keladigan sof foyda (zarar) miqdori (taqqoslama tahlil uchun).

2. Boshqaruv tuzilmasini tashkil etishni miqdoriy baholash ko'rsatkichlari (tashkiliy tuzilmaning ratsionalligini va uning texnik-tashkiliy darajasini tavsiflovchi ko'rsatkichlar):

– tuzilmaviy bo'linmalar ratsionalligi koeffitsiyenti;

– tuzilmaviy bo'linmalar bo'yicha xodimlar soni taqsimlanganligi koeffitsiyenti;

– boshqaruv apparati xodimlarining solishtirma vazni;

– tuzilmaviy yuklanganlik koeffitsiyenti;

– boshqariluvchanlik me'yorlariga rioya qilish koeffitsiyenti.

Bo'ysunuvdagi xodimlar sonining haddan ortiq oshib ketishi rahbarning boshqaruv majburiyatlari ham ortishiga olib keladi, bu qo'll ostidagi larning ishi ustidan nazoratni bo'shashtiradi, xatoliklarning topilishini qiyinlashtiradi va h.k. Boshqaruv me'yorining haddan ortiq qisqartirilishi ham boshqaruv darajalari sonining ortishiga, hokimiyatning ortiqcha markazlashuviga, ma'muriy xarajatlarning o'sishiga va shu kabi larga sabab bo'ladi.

Korxonaning tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv apparatini sifatli baholash quyidagi omillarni hisobga olishni talab etadi: tashkilotning maqsadlariga mos kelishi, ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatining kengligi, shuningdek, boshqaruv axborotlarining tezkorligi va sifatli uzatilishi. Bu baholash jarayoni korxonaning strategik maqsadlari bilan integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi, ishlab chiqarish jarayonlari va boshqaruv tizimlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Mana shunday tahlilning vazifasi bo'lib

tashkiliy-boshqaruv tuzilmasini yaxshilash zaxiralari aniqlash hisoblanadi. Tashkiliy tuzilmaning sifatli ekspertli baholanishi mutaxassislarning fikr-mulozimlariga tayanadi va ishonchli natijalarni olish uchun tajribalarning ko'rsatishicha, tadqiq qilinadigan korxonalarning xodimlari orasidan ekspert guruhi tashkiliy etilishini talab qiladi va tashkiliy tuzilmalar xususiyatlarining ikkita guruhini o'z ichiga oladigan anketalar asosida o'tkazilishi mumkindir:

- birinchi guruh – erishi layotgan natijalarning tashkilot ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyatidagi beqarorlangan maqsadlarga mosligini tavsiflovchi savollar (reja topshiriqlarini bajarish darajasidan boshlab);
- ikkinchi guruh – tizim amal qilishi jarayonining uning mazmuni, tashkiliy etilishi va natijalarga qo'yiladigan obyektiv talablarga mosligini tavsiflovchi savollar.

Shunday qilib ta'kidlab o'tishimiz mumkinki, qattiq raqobat sharoitlari ilgari barqaror bo'lgan ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlarning beqarorligiga yoki ularning vaqtinchalik to'lovga layoqatsizligiga olib kelishi, bundan kelib chiqib esa – ma'lum bir kategoriyadagi investorlar uchun korxonaning investitsion jozibadorligi pasayishga sabab bo'lishi mumkin. Nazariyaning ko'rsatishi va amaliyotning tasdiqlashicha, hozirgi zamon sharoitlarida to'lovga qobillikning buzilishi korxonastراتيجiyasining bozordagi vaziyat rivojlanishi tendensiyalariga mos kelmasligi natijasida ro'y beradi. Bu nuqtada, korxonaning iqtisodiy sharoitlarga moslashishi va bozorga yo'naltirilgan yangi ishlab chiqarish madaniyatini joriy qilishi zaruriyatining yuzaga kelishi muhim ahamiyatga ega. Buning natijasida, yangilangan va qayta ishlangan strategiya korxonaning boshqaruv va ishlab chiqarish bo'linmalarining yangi, ratsional tuzilmasini shakllantirishni talab qiladi. Bu tuzilma, o'z navbatida, korxonaning moslashuvchanligini va bozor talablariga javob berish qobiliyatini oshiradi.

3.2. Quri lish sanoati korxonalarining investitsion-quri lish jarayonida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari

Biz yuqorida ko'rib o'tgan omillar axborot singari muhim omilni ta'kidlab o'tmaydi, shu bilan birga investitsion-quri lish loyihalari ko'psonli tavakallalar bilan birga kechib, bu tavakallarning ancha katta qismi noaniqlik, investitsion loyihani amalga oshirish sharoitlari, maydonchaxususiyati va shukabilar bilan bog'liq bo'ladi.

Axborotning quyida beriladigan ta'rif eng mos keluvchi bo'lib tuziladi: axborot subyektning ma'lum bir maqsadlarini yuzaga chiqarishga yordam berish bilan noaniqlik va tavakalni pasaytirish vositasi bo'lib hisoblanadi. Buta'rif joriy vaziyat va uning kelgusidagi o'zgarishlariga nisbatan noaniqlikni kamaytirish hisobiga ma'lum bir afzalliklarni qo'lga kiritish imkoniyatini hisobga oladi. Noaniqlikni kamaytirish vositasi sifatida axborotning ta'rifini uning maqsadga erishish yoki subyekt ehtiyojlarini qondirish qobiliyati bilan to'ldirish zarurdir.

Raqamli iqtisodiyot sharoitlarida axborot yer, kapital, mehnat va tadbirkorlik qobiliyati bilan bir qatorda eng asosiy omillardan biriga ay lanadi. Mazkur masala doirasida investitsion-quri lish loyihasini amalga oshirishda investorga axborot yordami ko'rsatish masalasini ko'rib chiqish zarur deb topiladi.

Investor uchun qaror qabul qilishning eng muhim mezonlari bo'lib axborotning arzonligi, to'liqligi, ishonchliigi, o'z vaqtida ligi hisoblanadi. Axborotning har xil turli vaziyatlarda noaniqlikni kamaytiradi. Bozor holati va uning rivojlanish tendensiyalariga nisbatan noaniqlik narxlar darajasi, bank kurslari yig'indisi, valyuta kurslari va boshqa shukabilar haqidagi axborotlarni o'z ichiga oladigan bozor axborotlarini qo'lga kiritish hisobiga kamaytiriladi. Masalan, bozorni tadqiq qilish asosida taqdim etiladigan tijoriy axborotlar, tovar va xizmatlar haqidagi ma'lumotlar ta'lab hamda taklif, ularning ko'lamlari va o'zgarishlari yo'nalishlariga nisbatan ishonchning ortishiga olib keladi. Mo'liyaviy axborotlar esa faoliyatning

mo liyaviy jihatlarni, xususan, xo'jalik yurituvchi subyektlarning to'lov qobiliyati, mo liyaviy barqarorligi va samaradorligi sohasidagi vaziyatni hisobga olingan holda bozor holati haqida yaqqol tasavvurni beradi⁷⁹.

Iqtisodiyotda ta'lab mavjud bo'ladigan axborotning muhim turi bo'lib ilmiy-texnik axborot sanaladi, u faoliyatning texnik va texnologiya jihatlari nisbatan noaniqlikning pasaytirilishiga olib keladi, iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini aniqlay beradi. Iqtisodiyotning amal qilishi va uning rivojlanish tendensiyalariga nisbatan yuqori ishonchni ta'minlovchi axborotlarning boshqa turlari ham mavjuddir.

Noaniqlikni kamaytirish vositasi sifatida axborot tranzaksion sarflarning axborotni izlab topish kabi tipida juda yaqqol ko'zga tashlanadi. Zamonaviy axborot va kommunikatsion texnologiya (AKT)larning rivojlanishi bu sarflarni sezilarli darajada qisqartirishga imkon beradi. Shu bilan bir vaqtda axborotlar hajmining o'sib borishi zarur bo'lgan axborotlarni izlab topishni qiyinlashtiradi. Shuning uchun axborot hamkorligi faoliyatning tobora ko'proq yoyilib borayotgan turiga aylanib, uning asosiy funksiyasi bo'lib tadbirkorlik subyektlariga zaruriy axborotlarni yetkazib berish hisoblanadi. Axborotlardan foydalanish imkoniyati va samaradorligi qimmat bo'lgan mazkur resursning amal qilishini ta'minlaydigan texnologiyalar va texnik vositalarning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi.

Investitsion maqsadlarni amalga oshirish investitsion loyihalarining shakllantirilishini ko'zda tutib, ular investorlarga va loyihaning boshqa ishtirokchilariga investitsion qarorlarni qabul qilish uchun zaruriy axborotlarni taqdim etadi. Eng umumiy ma'noda investitsion loyiha – daromad olish maqsadida kapitalning istalgan xolda kiritilishi, qo'yilishidir. Maxsus iqtisodiy adabiyotlarda investitsion loyiha cheklangan vaqt davomida ma'lum bir maqsadlarga erishishga yo'naltiriladigan o'zaro bog'liqlikdagi

⁷⁹ Семенова С. В. Информационное обеспечение градостроительной деятельности: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – Санкт - Петербург, 2011.

harakatlarni jamlanmasi sifatida olib qaraladi⁸⁰. Investitsion-qurilish loyihasi (IQL) esa o'zida foydalanish maqsadida obyektni qurish, qayta ta'mirlash va ekspluatatsiya qilishga mablag'larni jalb qilish hamda kiritish bilan bog'liq bo'lgan harakatlarni, hujjatlarni va huquqiy munosabatlarni tizimini namoyon qiladi.

Hududning investitsion jozibadorligini baholash istalgan investitsion qarorni qabul qilishning eng muhim jihati bo'lib hisoblanadi. Investor uchun kurashda shunday mintaqalarni yutib chiqishdiki, bunda ular investorlarni faoliyati uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yarataladi va potensial sheriklarga ularning o'z hududlarida biznesni olib borishlari uchun axborot berish bo'yicha faol ishlarni yuritib boradilar.

Axborot qo'llab-quvvatlovi biznesni rivojlantirishda tez-tez foydalaniladigan dastaklardan biri bo'lgani uchun tovar aylanmasining oshishi, daromadlilik va raqobatbardoshlilikning ortishi axborotlarning o'zaro harakati hisobiga amalga oshiriladi.

Aynan mintaqaning investitsion imkoniyatlari haqidagi axborotlarning ko'rgazmaligi va arzonligi investorlarga qisqa muddatlarda va kam sarflar bilan investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun maydonchani tanlashlariga imkon beradi. Shuningdek, bu tadbirkorlarni va investorlarning mazkur imkoniyatlarni va aniq tarmoqni rivojlantirishga hamda buning natijasida mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishga jalb qilgan investitsion resurslarni hajmini oshirishga tayyor bo'lgan mos keluvchi mintaqani tanlab olishlarida o'zaro muvofiq lashtirish ishlarini yangi lashtiradi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida investorlarni axborot bilan ta'minlash lozim bo'lganidan ancha past darajada amalga oshirilmoqda. Misol uchun, potensial investor O'zbekiston Respublikasi mintaqalarida amalga oshirilayotgan investitsion loyihalar haqida zaruriy axborotlarni olishi mumkin bo'lgan har xildagi Internet-resurslardan faqatgina

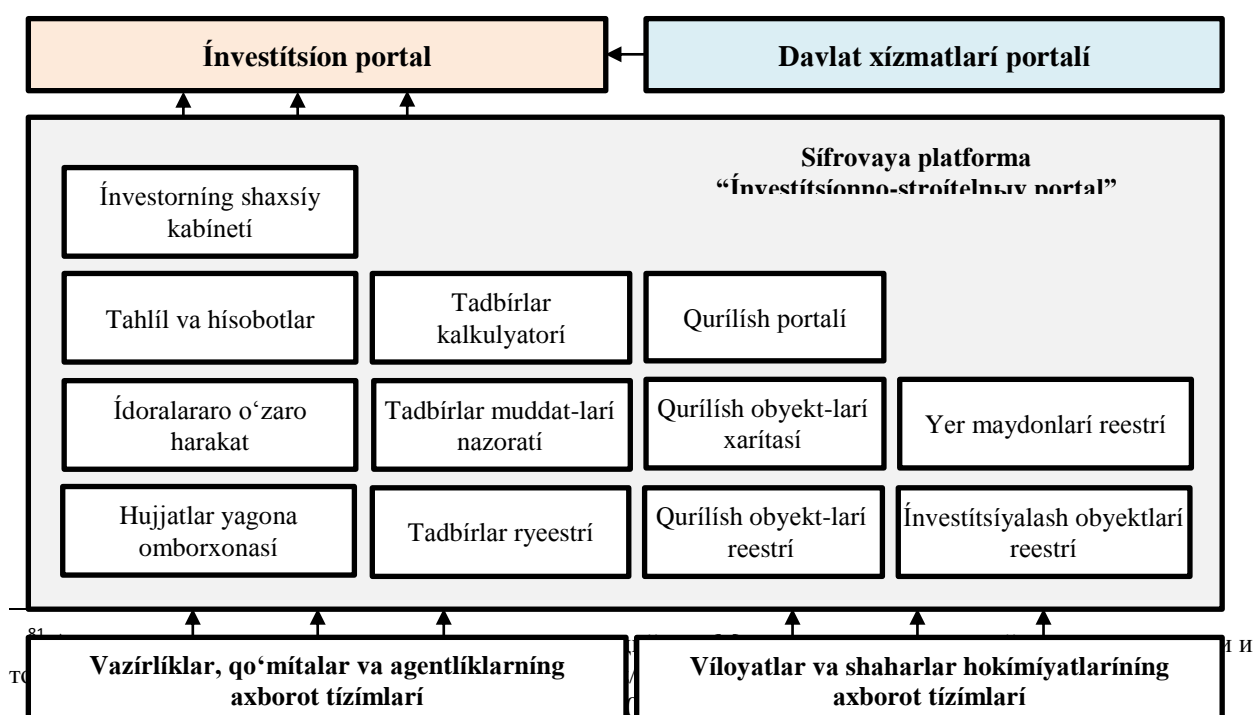
⁸⁰ Огородников П.И., Матвеева О.Б., Крючкова И.В., Чиркова В.Ю. Сравнительный анализ методик оценки инвестиционной привлекательности отдельных экономических систем // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2014. – №. 3.

O‘zbekiston Respublikasi investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi huzuridagi xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha agentlikning portali taqdim etilganidir⁸¹.

Ta’kidlab o‘tish zarurki, O‘zbekiston Respublikasi mintaqalarida investorlarni axborot bilan ta’minlash tizimlari, aynan esa – investitsion loyihani amalga oshirishda zarur bo‘lgan axborotlar tarkibi va hajmini ta’min qilish uchun investitsion portallar umuman mavjud emas.

Investitsion portal hududning tashrif qog‘ozi, uning yuzi bo‘lib hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi – bu mintaqani investorlarga samarali taqdim etish, ko‘rgazmali shaklda hudud, uning iqtisodiy salohiyati, uning raqobatchilikdagi ustunliklari haqidagi axborotlarni namoyish qilish, mahalliy hokimiyatlarning faoliyati shaffofligini va ularning investorlarni jalb qilishdan manfaatdorliklarini, xolisliklarini namoyon qilish, muvaffaqiyatlar tarixini aks ettirishdir.

Investitsion-qurilish sohasida tadbirlarni amalga oshirish va davlat xizmatlarini ko‘rsatish jarayonlarini tushunarli, nazorat qilinadigan va yanada samaraliroq qilishga imkon beruvchi raqamli platformalarning mavjud emasligiga bog‘liq holda muallif tomonidan raqamli platformaning konseptual modeli taklif qilinadi.

3.2.1-rasm. Investor lar uchun raqam li p latforma mode li⁸².

Birinchi navbatda “Investitsion-quri lish porta li” raqam li p latformasini yaratishning maqsad larini shak l lantiramiz:

- mintaqa yoki shaharning ishbi larmon lik muhitini yaxshi lash;
- mintaqaning investor lar uchun jozibador ligini oshirish;
- ma’muriy tadbir lardan o’tishda quruvchi-investor larning sarf-xarajat larini kamaytirish;
- dav lat xizmatchi lari bi lan o’zaro harakat larda byurokratik tavakka l larni kamaytirish;
- barcha investitsion va quri lish loyiha larini shaffof ho lda boshqarish;
- shahar infratuzi lmasining “aq l li” rivoj lantiri lishi;
- O‘zbekiston Respub likasida investitsion iqlim ho latining Mi l liy reytingida mintaqa pozitsiya larini yaxshi lash;
- raqam li iqtisodiyot infartuzi lmasini rivoj lantirish.

Tadqiqot doirasida mua l lif tomonidan raqam li p latforma tarkibi shak l lantiri lib, u bitta maydonchadagi har xi l investitsion va quri lish loyiha lari haqidagi ma’ lumot larni bir lashtirishga imkon beradi, bu esa potensia l investor lar, quruvchi lar va boshqa manfaatdor tomon lar uchun axborot larni o lishni yengi l lashtiradi (3.2.1-rasm).

Raqam li p latforma investitsion imkoniyat larni iz lab topish, bitim larni tuzish, loyiha larni boshqarish va hisobot lar bi lan bog‘ liq ko‘p lab jarayon larni avtomat lashtirish mumkin. Bu mazkur operatsiya larga ketadigan vaqt va mo liyaviy sarf larni kamaytirishga imkon beradi. loyiha lar, u larning maqomi, mo liyaviy ko‘rsatkich lari va bashorat lari haqida atrof licha axborot larni taqdim etish bi lan raqam li p latforma investitsion-quri lish sohasidagi shaffof likning oshishiga yordam berib, bu yanada ko‘proq

⁸² Muallif ishlanmasi.

investor larni jalb qilish va tavakkallarni kamaytirishga olib ke ladi. Shunday qilib, biz investitsion-qurilish sohasida tadbirlarni ijro etish va davlat xizmatlarini ko'rsatish jarayonlarini amalga oshirishga imkon beruvchi raqamli investitsion portallni shakllantirishimiz mumkin bo'ladi (3.2.1-jadval).

Ta'kidlab o'tish zarurki, investitsion portall investorlarni axborot bilan ta'minlashning zaruriy dastagi bo'lib hisoblanadi, chunki bu subyektning investitsion imkoniyatlarini, uning investitsion strategiyasi va infratuzilmasining, investitsiyalar potentsial yo'nalishlarining ko'rgazmalini namoyish etilishini ta'minlash vositasidir.

Raqamli platformaning asosiy funktsionali bo'lib quyidagilar sanalishi kerak:

- investorlar va investitsion loyihalarining do'zarbazasi;
- investitsion loyihalarini amalga oshirishda va ularni qo'llab-quvvatlab borishda loyihaviy boshqaruv dastaklaridan foydalanish;
- investorning birinchi murojaatidan boshlab to loyihaning ekspluatatsion fazasigacha investitsion-qurilish loyihasini qo'llab-quvvatlab borishning to'liqsikli;

3.2.1-jadval

Raqamli investitsion portall tuzilmasi⁸³

Axborotli yadro	<ul style="list-style-type: none"> – ma'lum bir mintaqaning qisqacha bayoni, hududning iqtisodiy va siyosiy barqarorligi tavsifi; – biznesni yuritish, turmush darajasi va sifati, mintaqaholisining malakasini malakat boshqa mintaqalar bilan va malakat bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar bilan solishtirish; – asosiy ijtimoiy-iqtisodiy, demografik ko'rsatkichlar va ularning dinamikasi, mehnat resurslari haqidagi axborotlar; – mintaqainfratuzilmasi tavsifi; – tashqi savdo faoliyati haqidagi ma'lumotlar; – soliq va tarif siyosati haqidagi ma'lumotlar; – investorlarni qo'llab-quvvatlash choralari.
Mintaqani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha tahli	<ul style="list-style-type: none"> – mintaqadagi iqtisodiy faoliyat usulvorklari, kuchli tomonlar va raqobatchilikdagi usulvorklar tavsiflangan; – iqtisodiy faoliyatning har bir turining asosiy kompaniyalari va ularning muvaffaqiyatlari tarixi taqdim etilgan; – ko'rsatkichlar to'plami bo'yicha investitsion faoliyatning

⁸³ Muallif ishlanmasi.

	ustuvor yoʻnalishlarini taqqoslash taqdim etilgan; – iqtisodiy faoliyatning ustuvor turlari boʻyicha tadqiqotlar va rivojlanish bashoratlari.
Doʻlzarb axborotning mavjudligi	Yangiliklar axborotlari: – biznes-voqealar; – konferensiyalar; – koʻrgazmalar; – forumlar.
Portaldan aloqakana mavjudligi	Investorlar uchun faoliyat yoʻnalishiga mos mintaqaviy hokimiyat organlari, investitsiyalarni jalb qilish va investorlar bilan ishlash uchun axborotlar mavjud

– avtomatlashtirish hisobiga investitsion-qurilish sohasining jarayonlar shaffofligini oshirish va davlat xizmatlarini koʻrsatish muddatlarini minimallashtirish;

– huquqiy ahamiyatli hujjatlarni, arizachiga raqamli koʻrinishda javobni taqdim etish;

– tahliil va maʼlumotlarni vizuallashtirish dastaklari yordamida qurilish obyektlari boʻyicha doʻlzarb axborotlarni aks ettirish;

– investitsion-qurilish sohasidagi barcha ishtirokchilarning oʻzaro harakatlari uchun yagona raqamli muhit;

– investitsion-qurilish sohasi tashkilotlari va barcha mavjud axborot tizimlarining universal integratsion platformasi.

Investitsion-qurilish faoliyati samaradorligini oshirish uchun investitsion-qurilish sohasining maʼmuriy tadbirlari boʻyicha toʻliqsizliklarni amalga oshirishi lozim boʻlib, ular ichida quyidagilarni koʻrsatib oʻtish mumkin:

- qurilishga ruxsatnoma berish;
- muhandislik tarmoqlariga texnologik ulanish;
- qurilish obyektlarini resurslarning barcha turlariga ulash uchun yagona ariza;
- yer maydonlarining shaharsozlik rejalarini tayyorlash, tasdiqlash va berish;
- investorlarning savdo oʻtkazmasdan yer maydonlarini taqdim etish haqidagi arizalarni koʻrib chiqish;
- qurilish obyektlariga manzillarni berish va bekor qilish;

- qurilish obyektlarini ekspluatatsiyaga kiritishga ruxsatnoma berish;
- hududni rejalashtirish loyihasini ishlab chiqish va kelishish hamda shukabi boshqa tadbirlar.

Raqamli platforma idoralaro elektron o'zaro harakatlari, hududiy va shaharsozlik rejalashtirishi, mulkiy majmuani boshqarish va iqtisodiy rejalashtirish tizimlari bilan integratsiyalashuvning ochiq mexanizmlariga bo'lishi zarur bo'lib, bu ham alohida mahalliy hudud, ham butun mintaqa darajasida raqamli boshqaruv konsepsiyasini yuzaga chiqarishga imkon beradi. Biznesning davlat bilan raqamli o'zaro harakatlari mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun jiddiy rag'bat bo'lib hisoblanadi.

Turli xil tuzilmalar uchun raqamli platformani tashkil etish afzalliklari sezilarli ravishda farq qilishi mumkin, shunga ko'ra misol uchun, loyiha-qidiruv institutlari uchun bu "yo'l xarita"larini, investitsion loyihalarni pasportlashtirish loyihalarning reja-grafiklarini ishlab chiqish va amalga oshirish, investitsion loyihalarni (shu jumladan, qurilish loyihalarini ham) qo'llab-quvvatlab borish, loyiha ishtirokchilari tomonidan qurilishning barcha bosqichlarida raqamli ko'rinishdagi tadbirlarning bajarilishini nazorat qilishga imkoniyat yaratadi.

Hokimiyat organlari uchun quyidagi afzalliklarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- investitsion va qurilish faoliyatining shaffof jarayoni;
- mintaqadagi investitsion iqlim bo'yicha operativ hisobotlar;
- mintaqaning investor-quruvchilari bilan raqamli o'zaro harakatlari;
- maqsadli model larni joriy qilish;
- loyihaviy boshqaruvning dastaklaridan amaliy foydalanish;
- investitsion faoliyatning barcha ishtirokchilari o'rtasidagi raqamli o'zaro harakatlari;
- yer maydonlari bo'yicha axborotlarni operativ ravishda olish;
- obyektlarni qurishda tadbirlarning elektron reglamentlari;

- qurilish obyektlarining tadbirlar shaffof tarixi va huquqiy ahamiyatli hujjatlarni bilan bogʻlangan holdagi reyestri;
- manzillidasturlarni rejalashtirish va ijro etish.

Investorlar va quruvchilar uchun platformani yaratish afzalliklari boʻlib investitsion va qurilish loyihalarini amalga oshirishdagi raqamli oʻzaro harakatlari, yer maydonlari, koʻchmas mulk obyektlari, davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlashni taqdim etishda raqamli koʻrinishdagi ariza, zaruriy obyektlar boʻyicha axborotlarni raqamli koʻrinishda olish, qurilishda asosiy tadbirlar muddatlari kalkulyatori, qurilishda tadbirlardan oʻtishning shaffof jarayoni, qurilish tadbirlari boʻyicha hujjatlarni koʻrib chiqishda qaytaraloqlar kabi larsana lishi mumkindir.

Shuningdek, raqamli platformadan ijobiy samara boʻlib resurs taʼminoti tashkilotlari uchun ham mavjud boʻlib, bunda ular oʻz navbatida muhandislik tarmoqlariga texnologik ulanishda, mijozlar bazasini oshirishda va boshqa shukabillarda tadbirlarni ijro etishda oʻzaro harakat qilishlari mumkin boʻladi.

3.2.2-jadval

Shaharsozlik sohasida tadbirlar kalkulyatori modeli⁸⁴

1	Qurilish obyekti	<ul style="list-style-type: none"> – turar-joy binosi – jamoatchilik binosi – ishlab chiqarish binosi – tijorat binosi –
2	Obyekt parametrlari	<ul style="list-style-type: none"> – qurilish hajmi – qavatlilik – umumiy maydon –
3	Yer maydoni	<ul style="list-style-type: none"> – alohida qoʻriqlanadigan tabiiy hududlar – madaniy meros obyektlarining muhofaza qilinadigan hududlari –
4	Umumiy koʻrsatkichlar	<ul style="list-style-type: none"> – hududiy mansublik – moliyashtirish manbasi – loyiha hujjatlari ekspertizasi –

⁸⁴ Muallif ishlanmasi.

5	Quri lish parametr lari	<ul style="list-style-type: none"> – hosi l bo‘ ladigan grunt lar hajmi – daraxt larni kesish yoki ko‘chirib o‘tqazish –
6	Tarmoq larga u lanish	<ul style="list-style-type: none"> – e lektr tarmoq lari – gaz taqsim lash tarmoq lari – suv ta‘minoti va oqova suv larni o lib ketish –

Shuningdek, muallif tomonidan shaharsozlik sohasidagi tadbirlar ka lku lyatorini yaratish ham taklif qilinib, bunda u qurilish loyihasini amalga oshirish doirasida ma‘muriy tadbirlardan o‘tish tartibi va muddatlari haqidagi axborotlarni olish imkoniyati bilan shaharsozlik sohasidagi tadbirlarni amalga oshirish tartibi hamda borishi haqida qurilish ishtirokchilarining xabardorlik darajasini oshiradi (3.2.2-jadval).

Tadbirlar ka lku lyatori o‘zida onlayn-servisni taklif qilib, bu yerda qurilishning barcha parametr larini tanlab olinganidan so‘ng investorga qurilish loyihasini amalga oshirish muddatlari hisoblab chiqarib beriladi va qurilish loyihasini amalga oshirish uchun zarur bo‘ladigan barcha shaharsozlik me‘yorlari va cheklovlarini hisobga olish bilan ro‘yxat shakllantirib beriladi. Shu jumladan, investorga kapital qurilish obyektining texnik holati (poydevor tipi, seriyasi, devor va tom materiali hamda shu kabi lar) haqidagi axborotlarni taqdim etish zaruriy deb sanaladi.

Axborot qo‘llab-quvvatlovi portallning tadbirkorlar tomonidan muntazam monitoring qilib borilishi yordamida amalga oshirilishi ham mumkin. Planshet va smartfonlar uchun portall (xarita)ning mobil versiyasini yaratish undan foydalanishni sezilarli darajada yengillashtiradi va kengaytiradi.

Axborot bilan qo‘llab-quvvatlashning boshqa usullari sifatida asosiy voqealarning dayjestini har oylik elektron jo‘natmalari, infografikadan foydalanish, onlayn tartibda so‘liq imtiyozlari ka lku lyatorini taqdim etish, mintaqaviy investitsion takliflar ro‘yxati va investitsion loyihalar pasportlarini, shuningdek, “muvaffaqiyat tarix”larini kengaytirish kabi larni ko‘rsatib o‘tish mumkin.

Ta'kidlab o'tish zarurki, axborot servis lari har bir hududning o'zaro bog'langan o'sish nuqtalarini ko'rgazma li tah li l qi lish va reja lashtirish imkoniyatini yaratadi va tur li xi ldagi mintaqalar potensia lini va u larning hozirgi ho latini ko'rishga imkon beradi.

3.3. Quri lish sanoati investitsion resurs larini va iqtisodiy o'sish sur'at lari rivoj lanishini mode l lashtirish

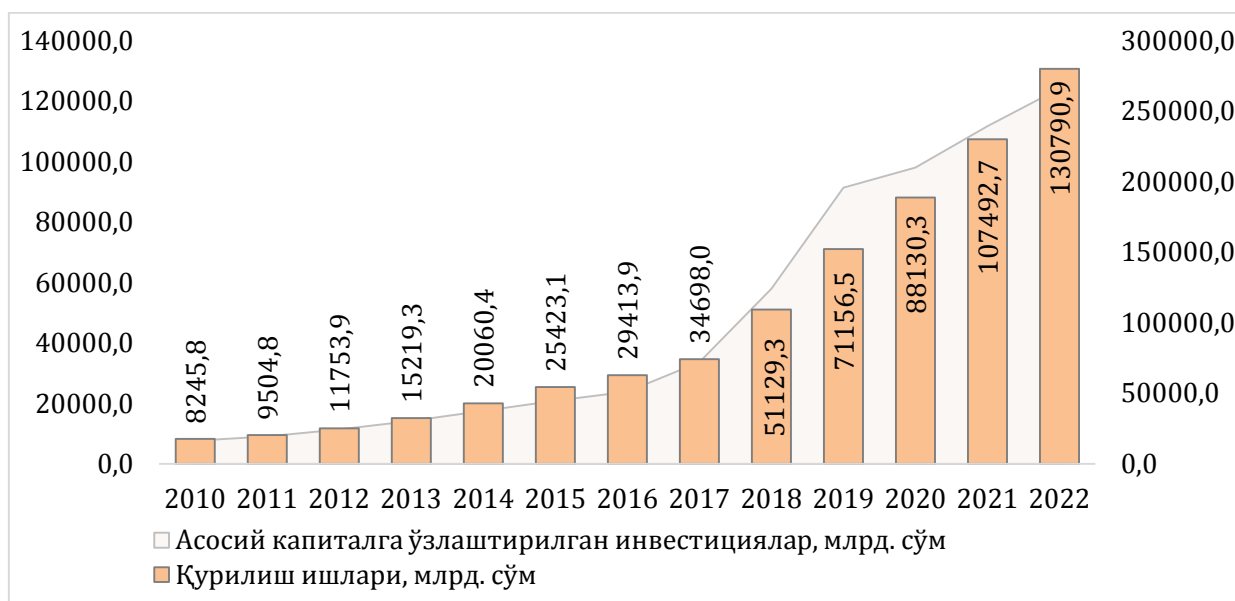
Mi l liy iqtisodiyotning strategik rivoj lanish maqsad lariga erishish muvaffaqiyati bir qator omi l larga bog' liqdir. Ushbu maqsad larga yetishish uchun yangi iqtisodiy mode l yaratish zarur bo' ladi, bu mode l tashqi omi l larga bardosh bera o lish bi lan birga, barqaror likni va mustahkam likni saq lab qo lish imkonini beradi. Innovatsion ustuvor yo'na lish larni va istiqbo l li soha larni aniq lashda rivoj lanish jarayon lariga ta'sir qi luvchi omi l larni chuqur tah li l qi lish va hisobga o lish zarur. Sharoit larning o'zgarishi va muammo larni bartaraf etishda nafaqat oqibat lar bi lan kurashish, ba lki u larning sabab larini aniq lash va u larga tezkor chora lar ko'rish ham ta lab eti ladi.

Qurilish korxonalarini va qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi tashkilotlarning faoliyat samaradorligini ta'sir etuvchi omillar ko'plab faktorlar bilan bog'liq bo'lib, ular xalq xo'jaligining umumiy tuzilmasida bu subyektlarning o'rnini va holatini belgilaydi. Shuningdek, ularning faoliyat ko'rsatish sharoitlarining dinamik o'zgarishi va bozor sharoitlarida iqtisodiy faoliyat yuritishlari ham ahamiyatli hisoblanadi. Qurilish materiallari ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan moddiy bazani rivojlantirish, mintaqaviy va umumdavlat miqyosida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Quri lish materia l lari va konsruksiya larini to'g'ri tan lab o lish bino lar, inshoot lar, muhandis lik tizim lari va kommunikatsiya larning nafaqat jismoniy, ba lki ma'naviy uzoq muddat li xizmat qi lishiga ham sezi lar li ta'sir ko'rsatadi. Quri lish materia l lari sifati barpo eti ladigan obyekt larning uzoq muddat

xizmat qilishi va arxitekturaviy qiymatini, ularning qiymati va ularga talab mavjudligini belgilaydi.

O'zbekistonda qurilish sanoati iqtisodiyotning ustuvor tarmog'i sifatida belgilangan. Hozirgi davr qurilish sanoati – bu O'zbekiston Respublikasining har yili barqaror o'sishni namoyon qilib kelayotgan milliy iqtisodiyotning eng ko'zga tashlanadigan tarmoqlaridan biridir.

3.3.1-rasm. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha qurilish ishlari dinamikasi

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida qurilish ishlari hajmining sezilarli darajada o'sishi kuzatilmoqda, shu bilan birga, qurilishga, obyektlarni rekonstruksiya qilishga (kengaytirish va modernizatsiyalashni ham o'z ichiga olgan holda) yo'naltirilgan investitsiyalarni o'zlashtirishning ham ijobiy dinamikasi kuzatilib, bu lar mazkur obyektlarning boshlang'ich qiymati ortishiga olib keladi. Shunga ko'ra, 2022-yilda O'zbekiston Respublikasida bajarilgan qurilish ishlari hajmi 130790,9 mlrd so'mni, 2021-yilga nisbatan o'sish sur'atlari esa 121,6% ni tashkil etdi.

Qurilish ishlari hajmining qurilish tarmog'i va qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoati korxonalarining ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarga bog'liqligini aniqlash maqsadlarida bog'liqlik modellari tuzib chiqildi. Statistik hisob-kitoblar

va u larning tah li li MS Exce l va IBM SPSS dasturiy majmua larida ama lga oshiri ldi.

3.3.1-jadva l

Ko‘p omi l li regressiya tah li li uchun dast labki ma’ lumot lar⁸⁵

№	Ma’ lumot lar	O‘ lchov bir ligi	O‘zgaruvchi lar
1	O‘zbekiston bo‘yicha quri lish ish lari hajmi	m lrd. sum	U
2	Asosiy kapita lga o‘z lashtiri lgan investitsiya lar	m lrd. sum	X ₁
3	O‘zbekiston bo‘yicha uy-joy fondi maydoni hajmi	m ln. kv.m.	X ₂
4	O‘zbekiston bo‘yicha sanoat mahsu loti hajmi	m lrd. sum	X ₃

Tur li xi l omi l larga bog‘ liq lik mode lini tuzish uchun dast labki ma’ lumot lar sifatida O‘zbekiston bo‘yicha quri lish ish lari hajmi (m lrd so‘mda) haqidagi 2010-yi ldan 2022-yi lgacha ma’ lumot lardan foyda lani ldi. Ta’sir ko‘rsatuvchi omi l lar (o‘zgaruvchi lar) sifatida xuddi shu davrda O‘zbekiston bo‘yicha asosiy kapita lga investitsiya larni o‘z lashtirish (m lrd so‘mda), uy-joy fondining umumiy maydoni (m ln kv.m) va sanoat mahsu lot lari hajmi (m lrd so‘mda) kabi ma’ lumot lardan foyda lani lgan (3.3.1-jadva l).

Mode lini tuzish uchun ko‘p omi l li korre lyatsion-regression tah li l qo‘ l lani lib, uning maqsadi bog‘ liq likning tah li liy shak lini be lgi lashdan iborat bo‘ lib, bunda natijaviy be lgining o‘zgarishi bitta yoki bir nechta omi l li be lgi larning ta’siri bi lan shart lanadi, natijaviy be lgiga ta’sir ko‘rsatuvchi boshqa barcha omi l lar esa doimiy va o‘rtacha qiymat lar deb qabu l qi linadi. Ko‘p omi l li korre lyatsion-regression tah li li mode lini tuzish uchun statistik ma’ lumot lar tuzi lgan. (3.3.2-jadva l).

3.3.2-jadva l

Bog‘ liq likni aniq lash uchun statistik ma’ lumot lar (2010-2022 yy)⁸⁶

⁸⁵ Muallif tomonidan tuzib chiqilgan.

⁸⁶ Muallif tomonidan statistik ma’lumotlar asosida tuzib chiqilgan.

Yil	Y	X ₁	X ₂	X ₃
2010	8245,83	16463,7	427720,9	38119,0
2011	9504,77	19500	439548,5	47587,1
2012	11753,9	24455,3	446434,3	57552,5
2013	15219,3	30490,1	457883,4	70634,8
2014	20060,4	37646,2	466182,9	84011,6
2015	25423,1	44810,4	477094,8	97598,2
2016	29413,9	51232	490846,5	111869,4
2017	34698,0	72155,2	507557,5	148816,0
2018	51129,3	124231,3	521244,5	235340,7
2019	71156,5	195927,34	536785,5	322535,8
2020	88130,3	210195,1	548995,7	368740,2
2021	107493	239552,6	636414,2	456056,1
2022	130791	266240	658356,9	553265,0

Birinchi bosqichda regressiya koeffitsiyentlarini baho lash vektorlarini aniq lab o lamiz. Eng kichik kvadratlar metodiga mos holda s vektori quyidagi ifodadan ke lib chiqadi: $s = (X^T X)^{-1} X^T Y$

Regressiya koeffitsiyentlari bahosining vektori quyidagiga teng bo' ladi:

$$Y(X) = \begin{pmatrix} 96,9615 & -0,00018 & -0,000228 & 0,000189 \\ -0,00018 & 9,0679700138111E - 10 & 4,3031025988779E - 10 & -6,5921656412248E - 10 \\ -0,000228 & 4,3031025988779E - 10 & 5,3709276158051E - 10 & -4,4859613914247E - 10 \\ 0,000189 & -6,5921656412248E - 10 & -4,4859613914247E - 10 & 5,3741771335409E - 10 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 603019,3 \\ 106367518050,22 \\ 341197742924,78 \\ 204004223112,92 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} -17145,1571 \\ -0,04992 \\ 0,03838 \\ 0,2464 \end{pmatrix}$$

Regressiya tenglamasi (regressiya tenglamasini baho lash) quyidagicha bo' ladi:

$$Y = -17145.1571 - 0.04992X_1 + 0.03838X_2 + 0.2464X_3 \quad (2)$$

Ikkinchi bosqichda juft korrelyatsiya koeffitsiyentlarini topamiz. Kuzatishlar soni $n = 13$ ga teng bo' ladi. Modeldagi mustaqil o'zgaruvchilar soni 3 ga, yagona vektorni hisobga o lgan holdagi regressorlar soni esa noma' lum koeffitsiyentlar soniga teng. Y belgini hisobga o lib matritsaning o' lchamli ligi 5 ga teng bo' lib chiqadi. Noma' lum X o'zgaruvchilar matritsasi (14 x 5) o' lchamli likka ega bo' ladi.

juft korrelyatsiya koeffitsiyentlarini topamiz:

$$r_{yx_1} = \frac{8182116773.094 - 102530.711 \cdot 46386.1}{89030.811 \cdot 39006.624} = 0.987 \quad (3)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyent lari qiymat lari x_1 va y orasidagi o'ta kuch li chiziq li a loqador lik mavjud ligidan da lo lat beradi.

$$r_{yx_2} = \frac{26245980224.983 - 508851.2 \cdot 46386.1}{69172.718 \cdot 39006.624} = 0.979 \quad (4)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyenti qiymat lari x_2 va y orasidagi o'ta kuch li chiziq li a loqador lik haqida guvoh lik beradi:

$$r_{yx_3} = \frac{15692632547.148 - 199394.338 \cdot 46386.1}{165455.408 \cdot 39006.624} = 0.998 \quad (5)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyenti qiymat lari x_3 va y orasidagi o'ta kuch li chiziq li a loqador lik haqida guvoh lik beradi:

$$r_{x_1x_2} = \frac{58019084959.444 - 508851.2 \cdot 102530.711}{69172.718 \cdot 89030.811} = 0.949 \quad (6)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyenti qiymat lari x_2 va x_1 orasidagi kuch li bo' lgan chiziq li a loqador lik haqida guvoh lik beradi:

$$r_{x_1x_3} = \frac{35046943922.061 - 199394.338 \cdot 102530.711}{165455.408 \cdot 89030.811} = 0.991 \quad (7)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyenti qiymat lari x_3 va x_1 orasidagi kuch li bo' lgan chiziq li a loqador lik haqida guvoh lik beradi:

$$r_{x_2x_3} = \frac{112627274457.46 - 199394.338 \cdot 508851.2}{165455.408 \cdot 69172.718} = 0.976 \quad (8)$$

juft korre lyatsiya koeffitsiyenti qiymat lari x_3 va x_2 orasidagi kuch li bo' lgan chiziq li a loqador lik haqida guvoh lik beradi:

3.3.3-jadva 1

R juft korre lyatsiya koeffitsiyent lari matritsasi⁸⁷

-	Y	X1	X2	X3
Y	1	0.9866	0.9793	0.9984
X1	0.9866	1	0.9493	0.9913
X2	0.9793	0.9493	1	0.9756
X3	0.9984	0.9913	0.9756	1

Agarda omi l li o'zgaruvchi lar qat'iy funkSIONA l bog' liq lik bi lan bog' langan bo' lsa, u ho lda bu yerda to' la mu ltiko l linear lik haqida gapirish mumkin bo' ladi. Bu vaziyatda X omi l li o'zgaruvchi lar matritsasi

⁸⁷ Muallif tomonidan tuzilgan.

ustun lari ichida chiziq li bog' liqlikdagi ustun lar mavjud bo' ladi va matritsani aniq lovchi lar xossalari bo'yicha $\det(X^T X) = 0$ bo' ladi.

Multikollinearlik bilan bog' liq bo' lgan muammolar mavjudligining eng haqqoniy ko'rsatkichi bo' lib har bir o'zgaruvchi uchun quyidagicha aniqlanadigan dispersiya ortib borishi koeffitsiyenti hisoblanadi:

$$VIF(b_j) = \frac{1}{1-R_j^2} \quad (9)$$

Bu yerda: R_j^2 - boshqa har xildagi X uchun X_j regressiyadagi ko'p lik determinatsiya koeffitsiyenti. Multikollinearlik haqida eng bo' lmaganda bitta j uchun 4 dan yuqori bo' lgan VIF guvohlik beradi.

$$VIF(b_{1,2}) = \frac{1}{1-0,9493^2} = 1.1317 \quad (10)$$

$$VIF(b_{1,3}) = \frac{1}{1-0,9913^2} = 2.3772 \quad (11)$$

$$VIF(b_{2,3}) = \frac{1}{1-0,9576^2} = 1.033 \quad (13)$$

Mazkur mezon bo'yicha biz tuzib chiqqan modelda multikollinearlik mavjud emas.

3.3.4-jadval

Korrelyatsiya koeffitsiyenti hisob-kitobi⁸⁸

Y	Y(x)	$\varepsilon = Y - Y(x)$	ε^2	$(Y - Y_{sr})^2$	$ \varepsilon : Y $
8245.83	7838.583	407.247	165850.033	1454680195.673	0.0494
9504.77	10473.412	-968.642	938267.879	1360232502.569	0.102
11753.9	12945.295	-1191.395	1419422.483	1199389276.84	0.101
15219.3	16306.273	-1086.973	1181509.426	971369422.24	0.0714
20060.4	19562.948	497.452	247458.854	693042480.49	0.0248
25423.1	22971.161	2451.939	6012004.907	439447369	0.0964
29413.9	26694.086	2719.814	7397390.027	288055572.84	0.0925
34698	35392.768	-694.768	482702.382	136611681.61	0.02
51129.3	54633.857	-3504.557	12281921.298	22497946.24	0.0685
71156.5	73131.76	-1975.26	3901653.99	613572716.16	0.0278
88130.3	84270.662	3859.638	14896803.967	1742578233.64	0.0438
107493	107670.498	-177.498	31505.504	3734053227.61	0.00165
130791	131127.997	-336.997	113566.894	7124187144.01	0.00258
			49070057.644	19779717768.922	0.702

⁸⁸ Muallif ishlanmasi.

Olingan regressiya tenglamasini statistik tahlil qilishga o'tamiz: tenglama ahamiyatli ligi va uning koeffitsiyentlarini tekshirib chiqamiz, approksimatsiyaning absolyut va nisbiy xatoliklarini tadqiq qilamiz.

Dispersiyaning sijlitilmagan holdagi bahosi uchun quyidagi hisoblashlarni amalga oshiramiz (2.3.4 - jadval).

Approksimatsiyaning o'rtacha xatoligi:

$$A = \frac{\sum_{i=1}^n |\frac{\varepsilon}{\bar{Y}}|}{n} \cdot 100\% = \frac{0.702}{13} \cdot 100\% = 5.4\%$$

Dispersiya bahosi quyidagiga teng:

$$s_e^2 = (Y - Y(X))^T (Y - Y(X)) = 49070057.644$$

Dispersiyaning sijlitilmagan holdagi bahosi quyidagiga teng bo'ladi:

$$s^2 = \frac{1}{n - m - 1} \cdot s_e^2 = \frac{1}{13 - 3 - 1} \cdot 49070057.644 = 5452228.6271$$

O'rtacha kvadratik og'ish bahosi (Uning baholash uchun standart xatolik):

$$S = \sqrt{s^2} = \sqrt{5452228.6271} = 2335.001$$

Model parametrlarining dispersiyasi $S_i^2 = K_{ii}$ nisbat bilan aniqlanadi, ya'ni, bu lar asosiy diagonaldagi yotuvchi elementlardir:

$$S_{b0} = \sqrt{528656471.397} = 22992.531$$

$$S_{b1} = \sqrt{0.00494} = 0.0703$$

$$S_{b2} = \sqrt{0.00293} = 0.0541$$

$$S_{b3} = \sqrt{0.00293} = 0.0541$$

Agarda omil belgilar o'z mohiyatiga ko'ra har xil bo'lsa va (yoki) har xildagi o'lchov birliklariga ega bo'lsa, u holda b_j regressiya koeffitsiyentlari har xil omillar sharoitida taqqoslanmaydigan bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun regressiya tenglamasi natijaga ta'sir ko'rsatish kuchi bo'yicha omillarni zanjirlash imkonini beradigan omilning natijasi bilan aloqadorligi (bog'liqligi) jipsligining o'zaro o'lchanadigan ko'rsatkichlari bilan to'ldiriladi.

Mana shunday bog'liqlik jips ligi ko'rsatkichlariga elastiklikning xususiy koeffitsiyentlari, β -koeffitsiyentlar, korrelyatsiyaning xususiy koeffitsiyentlari kiritiladi.

Elastiklikning xususiy koeffitsiyenti modelning boshqa omillar qat'iy qayd etilgan holatida x_j omil-behligi o'zining o'rtacha darajasidan 1% ga ortishi bilan u natija-behligi necha foizga o'zgarishini ko'rsatadi.

$$E_1 = -0.0499 \cdot \frac{102530.711}{46386.1} = -0.11$$

x_1 omilning 1% ga o'zgarishida Y -0,11% ga o'zgaradi. Elastiklikning xususiy koeffitsiyenti esa $|E_1| < 1$ ga teng bo'ladi. Bundan kelib chiqib u Y natijaviy behligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmaydi.

$$E_2 = 0.0384 \cdot \frac{508851.2}{46386.1} = 0.421$$

x_2 omilning 1% ga o'zgarishida Y -0,421% ga o'zgaradi. Elastiklikning xususiy koeffitsiyenti esa $|E_2| < 1$ ga teng bo'ladi. Bundan kelib chiqib u Y natijaviy behligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmaydi.

$$E_3 = 0.246 \cdot \frac{199394.338}{46386.1} = 1.059$$

x_3 omilning 1% ga o'zgarishida Y -1,059% ga o'zgaradi. Elastiklikning xususiy koeffitsiyenti esa $|E_3| > 1$ ga teng bo'ladi. Bundan kelib chiqib u Y natijaviy behligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

Omillarning natijaga birgalikda ta'sir ko'rsatishi jipsligini ko'p korrelyatsiyali indeks baholaydi. Manfiy qiymatlarga ham ega bo'lishi mumkin bo'ladigan juft korrelyatsiya koeffitsiyentidan farq qilgan holda bu indeks 0 dan 1 gacha bo'lgan qiymatlarni oladi.

Shuning uchun bog'liqlik (aloqadorlik) yo'nalishini talqin qilish uchun R dan foydalanib bo'lmaydi. yilning haqiqiy qiymatlari regressiya chizig'iga nisbatan qanchalik zich joylashadigan bo'lsa, qoldiq dispersiya ham shunchalik kichik bo'ladi va bundan kelib chiqib, $R_{y(x_1, \dots, x_m)}$ qiymati ham katta bo'ladi.

Shunday qi lib, 1 ga yaqin bo'ladigan R qiymatida regressiya tenglamasi haqiqiy ma'lumotlarni yaxshiroq tarzda tavsiflaydi va omillar natijaga kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. R ning qiymati 0 ga yaqin bo'lganda esa regressiya tenglamasi haqiqiy ma'lumotlarni yaxshi tavsiflay olmaydi va shunga ko'ra, omillar natijaga bo'sh ta'sir ko'rsatadi.

$$R = \sqrt{1 - \frac{s_e^2}{\sum(y_i - \bar{y})^2}} = \sqrt{1 - \frac{49070057.644}{19779717768.92}} = 0.9988$$

Ko'plik korrelyatsiya koeffitsiyenti juft korrelyatsiya koeffitsiyentlar matritsasi orqali aniqlanishi ham mumkin:

$$\Delta_r = \begin{vmatrix} 1 & 0,9866 & 0,9793 & 0,9984 \\ 0,9866 & 1 & 0,9493 & 0,9913 \\ 0,9793 & 0,9493 & 1 & 0,9756 \\ 0,9984 & 0,9913 & 0,9756 & 1 \end{vmatrix} = 1.2821638398415E - 6$$

$$\Delta_{r11} = \begin{vmatrix} 1 & 0,9493 & 0,9913 \\ 0,9493 & 1 & 0,9756 \\ 0,9913 & 0,9756 & 1 \end{vmatrix} = 0.000517$$

Bu yerda: Δ_r – juft korrelyatsiya koeffitsiyentlar matritsasining aniqlovchisi; Δ_{r11} – omillararo korrelyatsiya matritsasining aniqlovchisi.

Ko'plik korrelyatsiya koeffitsiyenti quyidagiga teng bo'ladi:

$$R = \sqrt{1 - \frac{1.2821638398415E - 6}{0.000517}} = 0.9988$$

Ko'rinib turibdiki, Y belgi va X_i omillar orasidagi aloqadorlik juda kuchlidir.

Korrelyatsiya koeffitsiyenti hisob-kitobini juft korrelyatsiya koeffitsiyentlari va β -koeffitsiyentlarning ma'lum qiymatlaridan foydalanishda amalga oshiramiz:

$$R = \sqrt{0.987 \cdot (-0.114) + 0.979 \cdot 0.0681 + 0.998 \cdot 1.045} = \sqrt{0.998} = 0.999$$

Bunda determinatsiya koeffitsiyenti – $R^2 = 0.9988^2 = 0.9975$ ga teng bo'ladi. Bu koeffitsiyent 1 ga qanchalik yaqin bo'lsa, regressiya tenglamasi ham Y ning xulq-atvorini shunchalik ko'proq tavsiflaydi. Modelga yangi tavsiflovchi o'zgaruvchilarni qo'shish to'g'ri langan determinatsiya koeffitsiyenti o'sgunigacha amalga oshirib boriladi.

Regressiya teng lamasi koeffitsiyent lariga nisbatan gipotezani tekshirib o lamiz (ya'ni, regressiyaning ko'p lik teng lamasi parametr larining ahamiyat li ligi tekshiri ladi).

$\nu = n - m - 1$ soni erkin lik daraja lari soni deb ata ladi. Statistik ishonch li likni ta'min lash uchun ko'p lik chiziq li regressiya baho lanayotganda kuzatish lar soni kamida 3-marta baho lanadigan parametr lar sonidan ko'p bo' lishi ta lab eti ladi.

1) t-statistika

$$T_{\text{tab 1}}(n-m-1; \alpha/2) = (9; 0.025) = 2.685$$

$$t_i = \frac{b_i}{S_{b_i}}$$

$$t_0 = -\frac{17145.157}{22992.531} = 0.746 < 2.685$$

Regressiyaning b_0 koeffitsiyenti statistik ahamiyat li ligi tasdiq lanmadi.

$$t_1 = -\frac{0.0499}{0.0703} = 0.71 < 2.685$$

Regressiyaning b_1 koeffitsiyenti statistik ahamiyat li ligi tasdiq lanmadi.

$$t_2 = \frac{0.0384}{0.0541} = 0.709 < 2.685$$

Regressiyaning b_2 koeffitsiyenti statistik ahamiyat li ligi tasdiq lanmadi.

$$t_3 = \frac{0.246}{0.0541} = 4.551 > 2.685$$

Regressiyaning b_3 koeffitsiyenti statistik ahamiyat li ligi tasdiq landi.

Regressiya teng lamasi koeffitsiyent lari uchun ishonch li lik ora lig'ini be lgi laymiz. Regressiya teng lamasi koeffitsiyent lari uchun ishonch li lik ora lig'ini aniq laymiz, bunda u 95 % lik ishonch li lik bi lan quyidagicha bo' ladi: $(b_i - t_{\text{tab 1}} \cdot S_{b_i}; b_i + t_{\text{tab 1}} \cdot S_{b_i})$

$$b_0: (-17145.157 - 2.685 \cdot 22992.531 ; -17145.157 + 2.685 \cdot 22992.531) = (-78880.102; 44589.788)$$

Topilgan ora liq 0 ni o'z ichiga olgani uchun b_0 koeffitsiyenti ahamiyat li emas.

$$b_1: (-0.0499 - 2.685 \cdot 0.0703 ; -0.0499 + 2.685 \cdot 0.0703) = (-0.239; 0.139)$$

$$b_2: (0.0384 - 2.685 \cdot 0.0541 ; 0.0384 + 2.685 \cdot 0.0541) = (-0.107; 0.184)$$

Topilgan oralik 0 ni o'z ichiga olgani uchun b_2 koeffitsiyenti ahamiyatli emas.

$$b_2: (0.0384 - 2.685 \cdot 0.0541 ; 0.0384 + 2.685 \cdot 0.0541) = (-0.107; 0.184)$$

Topilgan oralik 0 ni o'z ichiga olgani uchun b_3 koeffitsiyenti ahamiyatli emas.

Ko'plik regressiya tenglamasining ahamiyatligini baholash mazkur R^2 yoki $b_1 = b_2 = \dots = b_m = 0$ bosh jamlanma bo'yicha hisoblab chiqilgan determinatsiya koeffitsiyentining 0 ga tengligi haqidagi gipotezani tekshirish yo'libilansa oshiriladi (mazkur bosh jamlanma bo'yicha hisoblangan regressiya tenglamasining ahamiyatsizligi haqidagi gipoteza).

Uni tekshirib ko'rish uchun Fisherning G' -mezonidan foydalaniladi. Bunda aniq kuzatish ma'lumotlari bo'yicha R^2 determinatsiya koeffitsiyenti orqali G' -mezonning haqiqiy (kuzatilayotgan) qiymati hisoblab chiqiladi.

Fisher-Snedokkor taqsimot jadvali ma'lumotlari bo'yicha G' -mezonning kritik qiymati (G'_{kr}) topiladi. Buning uchun α ahamiyatli darajasi (odatda 0,05 ga teng deb olinadi) va $k_1=m$ va $k_2=n-m-1$ erkinlik darajasining ikkita soni beriladi.

F-statistika. Fisher mezon.

$$R^2 = 1 - \frac{s_e^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} = 1 - \frac{49070057.644}{19779717768.92} = 0.9975$$

Umumiy ahamiyatli - $H_0: R^2 = 0; \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_m = 0$. $H_1: R^2 \neq 0$ tushuntiruvchi o'zgaruvchilar vaziyatida regressiyaning barcha koeffitsiyentlari bir vaqtning o'zida 0 ga tengligi haqidagi gipoteza tekshirib ko'riladi.

Bu gipotezaning tekshirilishi Fisher taqsimotining G' -statistikasi (o'ng tomonlama tekshiruv) yordamida amalga oshiriladi. Agarda $F < F_{kp} = F_{\alpha; n-m-1}$ bo'lsa, u holda H_0 gipotezani inkor qilish uchun asoslar mavjud emas.

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{n - m - 1}{m} = \frac{0.9975}{1 - 0.9975} \cdot \frac{13 - 3 - 1}{3} = 1206.274$$

Erkinlik darajalarida jadval qiymatlar $k_1 = 3$ va $k_2 = n-m-1 = 14 - 3 - 1 = 10$, $F_{kp}(3;10) = 3.71$ ko'rinishga ega bo'ladi. Haqiqiy qiymat $F > F_{kp}$ bo'lgani

uchun determinatsiya koeffitsiyenti statistik jihatdan ahamiyat li va regressiya teng lamasi statistik jihatdan ishonch li bo' ladi (ya'ni, b_i koeffitsiyent lar birga likda ahamiyat li bo' ladi).

Omi lni (xususiy G'-mezonni) qo'shimcha tarzda qo'shish ahamiyat li ligini baho lash zarurati shu bi lan bog' liqki, mode lga kiriti lgan har bir omi lning barchasi ham natijaviy be lgining tavsif langan variatsiyasi u lushini sezi lar li ravishda oshiravermaydi. Bu kiriti layotgan omi l larning ketma-ket ligi bi lan bog' liq bo' lishi mumkin (chunki, omi l larning o'z larining orasida korre lyatsiya mavjud bo' ladi).

Agarda kuzati layotgan F_{x_j} qiymat F_{kp} dan katta bo' lsa, u ho lda mode lga x_j omi lni qo'shimcha tarzda kiritish statistik jihatdan o'zini oq laydi. Xususiy G'-mezon "sof" regressiya (b_j) koeffitsiyent larining ahamiyat li ligini baho laydi. Xususiy G'-mezon – F_{x_j} va j-nchi omi lda regressiya koeffitsiyenti ahamiyat li ligini baho lash uchun foyda lani ladigan t-mezon orasida o'zaro aloqador lik mavjud:

$$F_{x_1} = \frac{0.9975 - 1.11}{1 - 0.9975} \cdot (13 - 3 - 1) = -407.826$$

$$R^2(x_3, x_n) = \sum \beta_j r_j = 0.06806 \cdot 0.9793 + 1.045 \cdot 0.9984 = 1.11$$

$$F_{kp}(k_1=2; k_2=9) = 4.26$$

Kuzati layotgan G'-mezon qiymatini kritik qiymat bi lan so lishtiramiz:

$F_{x_1} > 4.26$, bundan ke lib chiqib, x_1 omi lni x_j omi l lar kiriti lganidan so'ng mode lga qo'shish maqsadga muvofiqdir.

$$F_{x_2} = \frac{0.9975 - 0.931}{1 - 0.9975} \cdot (13 - 3 - 1) = 241.791$$

$$R^2(x_3, x_n) = \sum \beta_j r_j = -0.1139 \cdot 0.9866 + 1.045 \cdot 0.9984 = 0.931$$

Kuzati layotgan G'-mezon qiymatini kritik qiymat bi lan so lishtiramiz:

$F_{x_2} > 4.26$, bundan ke lib chiqib, x_2 omi lni x_j omi l lar kiriti lganidan so'ng mode lga qo'shish maqsadga muvofiqdir.

$$F_{x_3} = \frac{() - 0.9975 - 0.0458}{1 - 0.9975} \cdot (13 - 3 - 1) = 3784.858$$

$$R^2(x_3, x_n) = \sum \beta_j r_j = -0.1139 \cdot 0.9866 + 0.06806 \cdot 0.9793 = -0.0458$$

$F_{x_3} > 4.26$, bundan ke lib chiqib, x_1 omi l ni x_j omi l lar kiriti l ganidan so'ng mode l ga qo'shish maqsadga muvofiq emas.

Hisob lash lar natijasida ko'p lik regressiya teng lamasi o lindi:

$$Y = -17145.1571 - 0.04992X_1 + 0.03838X_2 + 0.2464X_3$$

Mode l ning parametr larini mana bunday tarzda iqtisodiy ta lqin qi lish mumkin: X_1 ning (asosiy kapita l ga o'z lashtiri lgan investitsiya lar) bir o' l chov bir ligiga ortishi Y ning (quri lish ish lari hajmi) o'rtacha 0,0499 o' l chov bir ligiga o'sishiga o lib ke ladi; X_2 ning (uy-joy fondi maydoni hajmi) bir o' l chov bir ligiga ortishi Y ning o'rtacha 0.0384 o' l chov bir ligiga o'sishiga o lib ke ladi; X_3 ning (sanoat mahsu loti hajmi) bir o' l chov bir ligiga ortishi Y ning o'rtacha 0.246 o' l chov bir ligiga o'sishiga o lib ke ladi. Maksima l $\beta_3=1.045$ koeffitsiyent bo'yicha xu losa qi lamizki, Y natijaga eng katta ta'sirni X_3 (sanoat mahsu loti hajmi) omi li ko'rsatar ekan. Teng lamaning statistik ahamiyat ligi determinatsiya koeffitsiyenti va Fisher mezoni yordamida tekshiri lgan. Aniq landiki, tadqiq qi linayotgan vaziyatda Y ning umumiy 99.75% lik variabe l ligi X_j omi l larning o'zgarishi bi lan tavsif lanadi. Shuningdek, aniq landiki, mode l ning bitta yoki bir nechta parametr lari statistik jihatdan ahamiyat li emasdir.

Statistik tah li l dan ke lib chiqib xu losa qi lish mumkinki, investitsiya lar quri lish sanoati rivoj lanishida muhim ro l o'ynaydi. Quri lish sanoati har bir mam lakat iqtisodiyotining eng muhim tarmoq laridan biri bo' lib sana ladi. Kapita l quri lish ko'p lab ish o'rin larini yaratadi va ko'p lab sanoat mahsu lot larining iste'mo l chisi hisob lanadi.

Quri lish tarmog'ini rivoj lanishidan iqtisodiy samara aynan quri lishga kiriti lgan mab lag' larning mu ltip likatsion samarasidan iborat bo' ladi: quri lishdagi bitta ish o'rni turdosh tarmoq larda yana o l tita ish o'rni yarati lishiga o lib ke ladi. Shuningdek, quri lish tarmog'i rivoj lanishi bi lan: quri lish materia l lari ish lab chiqarish va unga mos ho ldagi mashinasoz lik, meta l lurgiya va meta l l ga ish lov berish, neft-kimy o sanoati, shishasoz lik, yog'ochga qayta ish lov berish sanoati, yer usti taransporti, energetika, maishiy

xizmatlar va boshqalar tarmoqlari ham rivojlanadi. Va yaqqol ravshanki, boshqa har qanday iqtisodiyot tarmogʻidek, qurilish ham kichik biznes rivojlanishiga, ayniqsa, pardozlash va taʼmirlash ishlarini, yigʻma mebellar ishlab chiqarish va ularni oʻrnatish kabi ishlariga tezda moslashadigan kichik biznes subyektlarining gurrab rivojlanishiga turtki beradi.

Umuman olganda, mamlakatda investitsion jarayonlarning rivojlanishida qurilishning roli yetarlicha katta boʻlib, lekin bunda uni aniq hisoblash murakkabdir, chunki unga koʻplab shart-sharoitlar katta taʼsir koʻrsatib, ularning koʻpchiligi maʼlum bir koʻrsatkich yordamida toʻgʻridan-toʻgʻri miqdoriy jihatdan oʻlchanishi qiyindir. Shu narsa ham yakdolanib, bu sohada davlatning va mamlakatdagi umumiy investitsion iqlimning roli ham juda katta boʻladi.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekiston Respublikasida qurilish sanoatining rivojlanishiga taʼsir koʻrsatadigan qurilish ishlarini hajmining har yillik oʻsishi tendensiyasi kuzatilmogʻda. Qurilish sanoati milliy iqtisodiyotdagi tuzilmaviy oʻzgarishlar natijalariga va iqtisodiy oʻsish surʼatlariga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Taʼkidlab oʻtish zarurki, qurilish materiallarini ishlab chiqarish sanoati mahsulotlari barcha qurilish ishlarini qiymatining 60-80% lik qismini oʻzida shakllantiradi va bu bilan u butun qurilish tarmogʻining salohiyatini belgilaydi.

Oʻzbekiston Respublikasidagi yangi qurilish va asosiy kapitalga investitsiyalardagi kengayishining ulushini yillar boʻyicha tahliqlatib xulosalash mumkinki, bunda u har xil turdagi oʻzgarishlar xususiyatiga egadir. Prognoz koʻrsatkichlarini olish uchun vaqtli model larni tuzib chiqish maqsadida qurilish materiallarini ishlab chiqarish hajmlari va qurilish ishlarini hajmlarining grafik bogʻliqligiga ega boʻlish lozimdir. Shuning uchun approksimatsiya tadbirini oʻtkazamiz va turli xil funktsiyalar bilan moslikda vaqtli model larni tuzib chiqamiz.

3.3.5-jadval

Mode l tavsifi⁸⁹

ID mode li	Description		Mode l	Mode l Type
		Aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmi, ming so‘m	AQI	Mode l_1
	Asosiy kapita lga investitsiya lar hajmi, m lrd. co‘m	AKI	Mode l_2	Braun
	Yangi quri lish va asosiy kapita lga investitsiya lar kengayishi u lushi, %	YQ	Mode l_3	Braun
	Asosiy kapita lga xorijiy investitsiya lar va kredit larning hajmi (quri lish), m lrd. co‘m	TI	Mode l_4	ARIMA

Prognozni tuzib chiqish uchun aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmi, ming so‘m (mode l 1), asosiy kapita lga investitsiya lar hajmi, m lrd so‘m (mode l 2), yangi quri lish va asosiy kapita lga investitsiya lardagi kengayish u lushi, foiz larda (mode l 3), asosiy kapita lga xorijiy investitsiya lar va kredit larning hajmi (quri lish), m lrd so‘m (mode l 4) bo‘yicha statistik ma’ lumot lardan foyda lani ldi.

Kuzatuv lar yordamida o lingan iqtisodiy vaqt li qator lar kamdan-kam ho lat larni hisobga o lmaganda odatda statsionar bo‘ lmaydi. Bunday vaqt li qator larda vaqtga bog‘ liq bo‘ lgan tasodifiy bo‘ lmagan tarkibiy qism lar mavjud bo‘ ladi. Agar vaqt li qatorning tasodifiy qo ldiq lari statsionar qatorni tashki l etsa, u ho lda vaqt li qator statsionar bo‘ lmagan qatorni tashki l etadi. Bunday qator larni tavsif lashda integratsiya lashgan avtoregressiya va sirg‘a luvchi o‘rtacha (Autoregressive Integrated Moving Average - ARIMA) mode li qo‘ l lani ladi.

ARIMA mode l lari integratsiya lashgan vaqt li qator larni mode l lashtirishga imkon beradi. Agar vaqt li qator statsionar bo‘ lmasa va uning tartib li farq lari statsionar qatorni tashki l etsa, u ho lda ushbu vaqt li qator tartib li integratsiya lashgan hisob lanadi. Boshqacha qi lib aytganda, agar vaqt li qator statsionar bo‘ lmasa, ARIMA mode l tuzish uchun uning tartib li (statsionar bo‘ l gunga qadar) farq lariga o‘ti ladi.

Tab litsa 3.3.6

⁸⁹ Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

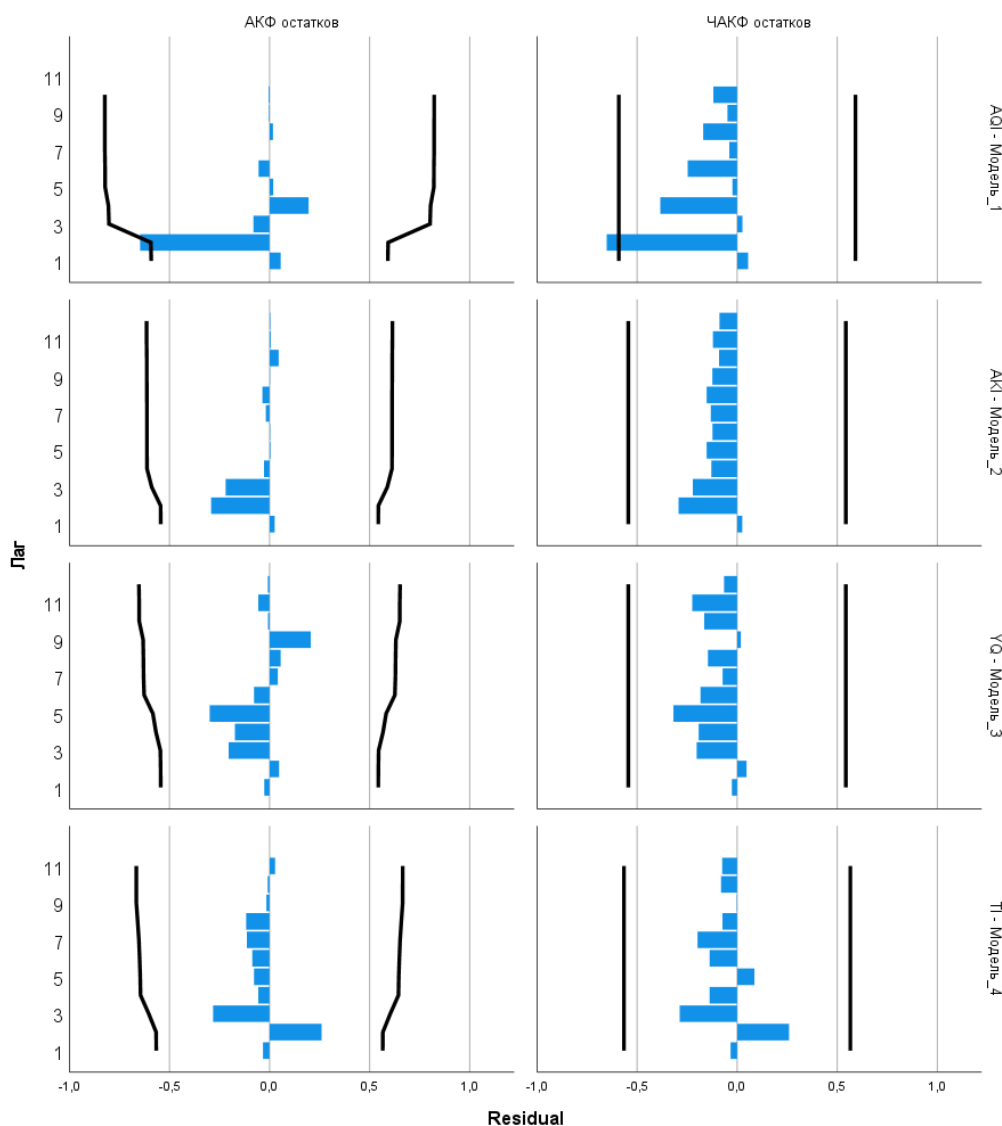
Statisticheskiye pokazate li mode ley⁹⁰

Mode l	Mode l_1	Mode l_2	Mode l_3	Mode l_4
R-squared	0,990	0,953	0,392	0,788
RMSE	109,836	19988,660	3,988	1084,575
MAPE	4,728	9,219	5,480	1736,658
MAE	64,466	10882,286	2,938	720,713
MaxAPE	18,174	28,930	18,841	8075,403
MaxAE	281,955	48000,524	9,100	3041,025
Norma lized BIC	9,616	20,003	2,964	14,185

*Bu yerda: **R-squared** – determinatsiya koeffitsiyenti; **RMSE** – standart og‘ish; **MAPE** - o‘rtacha mut laq foiz xato; **MAE** - o‘rtacha mut laq xato; **MaxAPE** - maksima l mut laq foiz xatosi; **MaxAE** - maksima l mut laq xato; **Norma lized BIC** - Bayes ma’ lumot mezoni.

Chiziq li regressiya mode li ma’ lumot lar to‘p lamiga qancha lik mos ke lishi R-kvadrat yordamida aniq lanadi. Shuningdek, odatda determinatsiya koeffitsiyenti deb yuriti ladigan R-kvadrat o‘zida prediktor li o‘zgaruvchi bi lan tushuntiri lishi mumkin bo‘ lgan o‘zgaruvchan javobdagi dispersiya u lushini namoyon qi ladi. R-kvadrat uchun qiymat 0 dan 1 gacha bo‘ lgan ora liqda o‘zgarib turishi mumkin. Bunda 0 qiymati o‘zgaruvchan javob umuman prediktor li o‘zgaruvchi bi lan tushuntirib bo‘ lmas ligini ko‘rsatadi. Aksincha, 1 qiymati esa o‘zgaruvchan javob prediktor li o‘zgaruvchi yordamida xato lik larsiz to‘ la tushuntiri lishi mumkin ligini ko‘rsatadi. Bizning vaziyatimizda aho li jon boshiga quri lish ish lari hajmi determinatsiya koeffitsiyenti $R^2=0,990$ ga, asosiy fond larga investitsiya lar hajmi $R^2=0,953$ ga, asosiy fond larga investitsiya larda yangi quri lish va kengayishning u lushi $R^2=0,392$, quri lish sanoati bo‘yicha asosiy vosita larga xorijiy investitsiya lar va kredit lar hajmi $R^2=0,788$.

⁹⁰ Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

3.3.4 rasm. Vaqt li li qatorning farq lari bo'yicha avtokorre lyatsiya va xususiy avtokorre lyatsiya funktsiya lari korre logrammasi⁹¹

Qo ldiq larning avtokorre lyatsiyasini tekshirish uchun ko'pincha Darbin-Uotson koeffitsiyenti qo' l lani ladi. Statistik ma'lumot larning qiymati $2(1 - Pi)$ qiymatiga yaqin, bu yerda p - birinchi tartib li qo ldiq larning namunaviy avtokorre lyatsiya funktsiyasi. Shunday qi lib, Durbin-Uotson statistikasining qiymati $0 < DW < 4$ ora liqda taqsim lanadi.

Qo ldiq larda avtokorre lyatsiyaning mavjud ligi ista lmagan natijaga o lib ke ladi - mode l sifatini ortiqcha baho lashga o lib ke ladi: avtokorre lyatsiya bi lan regressiya koeffitsiyent larini baho lash xo lis bo' lib qo ladi, ammo

⁹¹ Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

standart og'ish larni baho lash noaniq bo' ladi. Qo ldiq larda avtokorre lyatsiya mavjud ligini o'zgaruvchiga kuch li ta'sir ko'rsatadigan ba'zi bir omi l lar hisobga o linmagan ligini ko'rsatib o'tadi. Hisobga o linmagan ligi sabab li, uning ta'siri tushunarsiz qismda - qo ldiq larda qo ladi, bu qo ldiq larning avtokorre lyatsiyasini baho lashda sezi lar li bo' ladi, ya'ni. bu spetsifikatsiya xatosi hisob lanadi.

Bir qator qo ldiq larning yana bir muhim xususiyati xususiy avtokorre lyatsiya funksiyasidir (PACF). Xususiy avtokorre lyatsiya funksiyasi (PACF) kuzatish lar orasidagi sof bog' liqlikni ifoda laydi. Ushbu funksiya avtoregressiya mode li uchun AR(r) jarayonning kechikish tartibini (r) taxmin qi lishga imkon beradi.

3.3.7-jadva 1

ARIMA mode li parametrlari⁹²

		Estimate	SE	t	Sig.
Mode 1_1	Constant	50,445	33,117	1,523	0,159
	Difference	2			
Mode 1_2	Alpha (level and trend)	0,833	0,142	5,865	0,000
Mode 1_3	Alpha (level and trend)	1,000	,100	10,012	0,000
Mode 1_4	Constant	442,775	313,090	1,414	0,185
	Difference	1			

*Bu yerda: **Constant** – konstanta; **Difference** – farq lik, **Estimate** – baho lash , **SE** – standart xato lik, , **Sig** – ahamiyat ligi

3.3.4-rasmda ustun lar bi lan avtokorre lyatsiya va xususiy avtokorre lyatsiya koeffitsiyent lari va gorizonta l chiziq lar bi lan 95% ishonch interva li chegara lari ko'rsati lgan. Undan ko'rinib turibdiki, avtokorre lyatsiya funksiyasining koeffitsiyent lari sinusoida ko'rinishida asta-sekin no lga yaqin lashmoqda.

O lingan natija lar bizga jizzax vi loyati bo'yicha quri lish ish lari hajmi, quri lish materia l larini ish lab chiqarish hajmi va quri lish materia l larini

⁹² Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

ish lab chiqaruvchi korxonalar sonining prognoz ko'rsatkichlarini shakllantirishga yordam beradi (3.3.8- jadval).

3.3.8-jadval

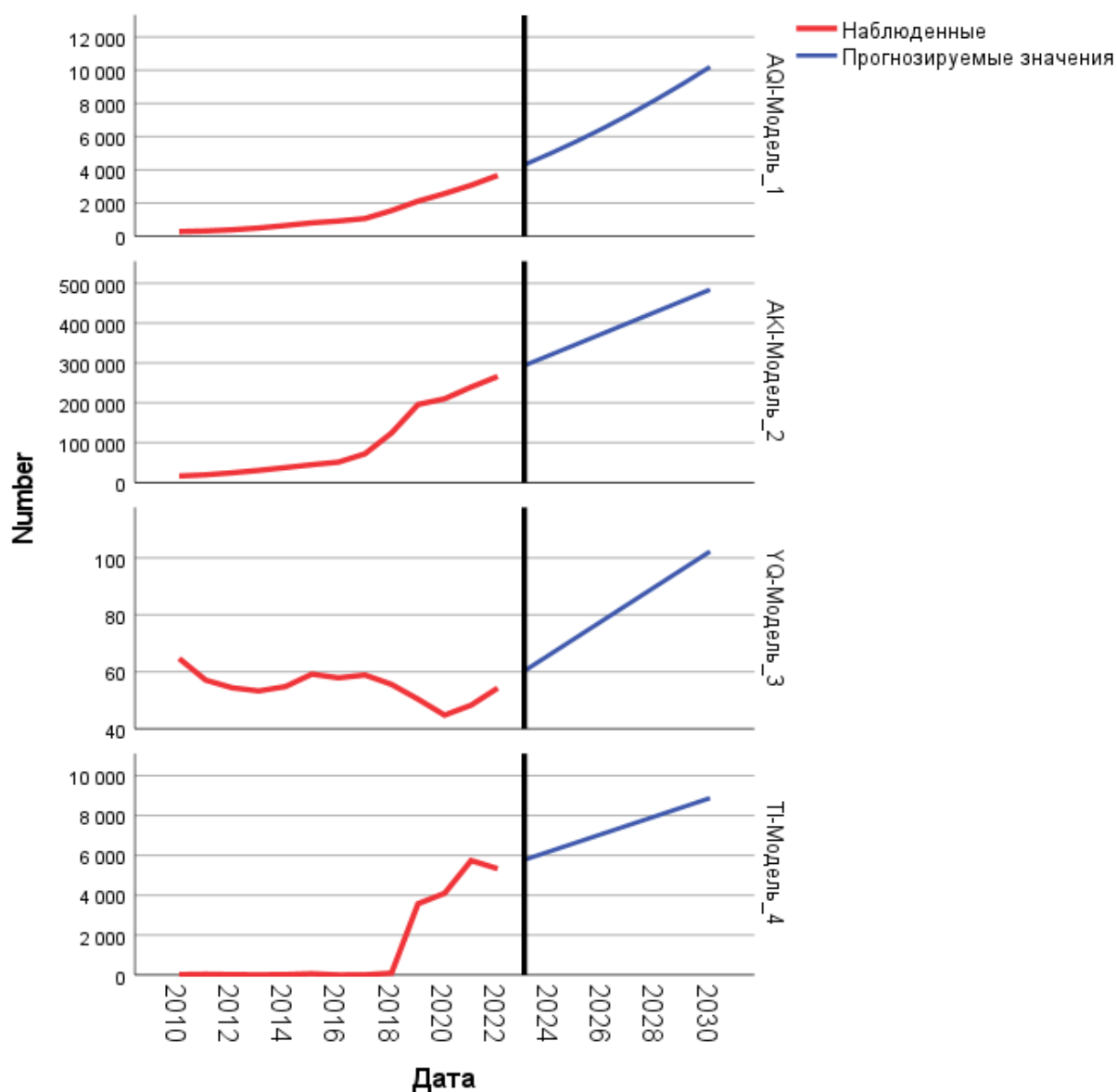
Prognoz ko'rsatkichlar⁹³

Yil	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
2024	5000,64	320753,73	66,30	6221,85
2025	5742,17	347983,57	72,30	6664,62
2026	6534,15	375213,42	78,30	7107,40
2027	7376,58	402443,26	84,30	7550,17
2028	8269,45	429673,11	90,30	7992,95
2029	9212,77	456902,95	96,30	8435,72
2030	10206,54	484132,80	102,30	8878,50

Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, mamlakatdagi qurilish sanoati so'nggi yillarda yuqori sur'at bilan o'sishda davom etmoqda. Shunga mos holda qurilish mahsulotlari ishlab chiqarishni oshirish lozim bo'ladi. Shuning uchun oldingi tendensiyadan kelib chiqqan holda biz 2030-yilgacha bo'lgan asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning prognoz qiymatlarini ishlab chiqdik (3.3.5-rasm).

Ishlab chiqarilgan prognoz natijalariga ko'ra, yaqin yillarda aholi jon boshiga qurilish ishlar hajmi uzluksiz ravishda o'sib boradi. Boshqacha aytganda, 2030-yilga kelib aholi jon boshiga qurilish ishlar hajmi 10 206,54 ming so'mni tashkil etib, bu 2022 yilgi ko'rsatkichdan 3-martaga ko'p, qurilish sanoati bo'yicha asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar hamda kreditlar hajmi esa 2030-yilga borib 8 878,5 mlrd so'mga yetadi.

⁹³ Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

3.3.5-rasm. Prognoz qiymat larining grafik ko‘rinishi⁹⁴

Ishlab chiqilgan prognoz natijalariga ko‘ra, yaqin yillarda aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmi uzluksiz ravishda o‘sib boradi. Boshqacha aytganda, 2030-yilga kelib aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmi 10 206,54 ming so‘mni tashkil etib, bu 2022-yilgi ko‘rsatkichdan 3 martaga ko‘p, qurilish sanoati bo‘yicha asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar hamda kreditlar hajmi esa 2030-yilga borib 8 878,5 mlrd so‘mga yetadi.

Agarda umumiy xulosani chiqariladigan bo‘lsa, u holda umuman olganda aholi jon boshiga qurilish ishlari hajmi mo‘tadil o‘sish sur‘atlariga ega

⁹⁴ Muallif tomonidan IBM SPSS dasturiy majmuasida tayyorlangan.

bo' ladi. Aholi jon boshiga qurilish ishlarini hajmining ortishi majmuaviy yondashuvni va o'z ichiga quyidagilarni o'lgan holda bir qator choralarini ta'lab qiladi:

1. Qurilishga investitsiyalar kiritishni rag'batlantirish: qurilish kompaniyalari uchun investitsion dasturlarni, subsidiya yoki imtiyozlarni joriy qilish bu sohadagi faollikni oshirishi mumkin.

2. Ruxsatnoma va litsenziya olish jarayonlarini soddalashtirish: ruxsatnoma olishning murakkab va uzoq davom etadigan jarayonlari qurilishni sekinlashtirishi mumkin. Byurokratik tadbirlarni soddalashtirish qurilish ishlarini hajmi ortishini rag'batlantirishi mumkin.

3. Infratuzilmalarni rivojlantirish: yo'llar, elektr tarmoqlari, suv ta'minoti va kanalizatsiya kabi infratuzilmalarni yaxshilash yangi loyihalar uchun zaruriy sharoitlarni ta'minlash bilan qurilishni rag'batlantirishi mumkin.

4. Moliyasalashtirishning yangi loyihalarini oshirish: uy-joy va tijoriy qurilishni rivojlantirish uchun kreditlash dasturlari yoki boshqa moliyaviy dastaklarni ishlab chiqish investorlar va quruvchilarni jalb qilishi mumkin.

5. Uy-joy siyosatini qo'llab-quvvatlash: aholining turli qatlamlari uchun arzon uy-joylar qurilishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan uy-joy siyosatini ishlab chiqish hamda uni amalga oshirish turar-joy obyektlari qurilishiga ta'labning o'sishiga yordamlashishi mumkin.

6. Mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirish: rivojlanishi sust bo'lgan mintaqalarda qurilish loyihalari uchun subsidiyalar yoki imtiyozlarni o'z ichiga oluvchi mintaqalar iqtisodiyotining rivojlantirishini qo'llab-quvvatlash dasturlari qurilish faolligining ortishiga ko'maklashishi mumkin.

7. O'qitish va kadrlar siyosati: o'qitish va kasbiy tayyorlash orqali qurilish sohasida malakali mutaxassislarning yetarlicha soni mavjudligini ta'minlash ham qurilish ishlarini hajmini oshirish uchun muhimdir.

8. Innovatsiyalarni rag'batlantirish va yangi texnologiyalardan foydalanish: qurilish tarmog'ida innovatsiyalarni o'lg'a surish va yangi

texnologiyalarni joriy qilish qurilish samaradorligini oshirishi hamda bozorga yangi o'yinchi larni jalb qilishi mumkin.

Bu chora-tadbirlarni samarali ravishda uyg'unlashtirish aholi jon boshiga qurilish ishlarining hajmining ortishiga va bu sohadagi barqaror o'sishni ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Uchinchi bob bo'yicha xulosalar

Qurilish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirishga uning investitsion sa lohiyatini oshirish yo'li bilan erishish mumkindir. Amaldagi davlat maqsadli dasturlari bilan bog'langan holda mintaqaviy maqsadli dasturlar tashabbusini boshlash va ularni ishlab chiqish zarur bo'ladi. Investitsion tavakkallarni kamaytirish maqsadlarida investitsion faoliyat sohasidagi axborot ochiqligini ta'minlash, kompaniyalardagi mulkning haqiqiy tuzilmasi va korporativ nazorat tuzilmalari haqidagi axborotlarning to'liq ochiqligini ta'minlash uchun sa'y-harakatlarni amalga oshirish, investitsion loyihalar va maydonchalar ma'lumotlarining ochiq bazasini shakllantirish zarurdir.

Hududning investitsion jozibadorligini baholash istalgan investitsion qarorni qabul qilishda eng muhim jihat bo'lib hisoblanadi. investor uchun kurashda shunday mintaqalar yutib chiqariladi larki, bunda ular investorlarning faoliyati uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yarata oladilar va potensial investorlarni mintaqada biznesni olib borish shart-sharoitlari haqida xabardor qilish uchun faol ish olib boradilar.

Axborot qo'llab-quvvatlovi – biznesni rivojlantirishning eng ko'p qo'llaniladigan dastaklaridan biri bo'lgani uchun unda tovaraylanmasining ortishi, daromadlilik va raqobatbardoshlilikning o'sishi axborot bilan o'zaro harakat qilish hisobiga amalga oshiriladi.

XULOSA

1. Quri lish sanoatining investitsion jozibadorligining nazariy asoslarini tadqiq qilish davomida aniqlandi, quri lish sanoati – iqtisodiyotning boshqa subyektlari – turdosh tarmoqlar bilan o‘zaro harakatda mavjud bo‘ladigan tizimdir. Va mana shuning uchun uni iqtisodiyot maydonining boshqa tarkibiy qismlaridan alohida holda o‘rganish nafaqat nooqilona, balki ma’noga ham ega emasdir. Tarmoq investitsion jarayon markazida turadi: bir tomondan, xususiy moliyaviy sektorning holati va daromadlarining rivojlanishiga bog‘liq bo‘ladi, boshqa tomondan esa quri lish majmuasining tashkiloti etilishi va rivojlanishi darajasi investitsion jarayonning o‘zining intensivligiga cheklavlarni belgilaydi.

2. Quri lish sanoatiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar aniqlanib, bunga ko‘ra omillarning xususiy guruhi ta’siri o‘zgaruvchan xususiyatga ega, chunki ular muhtalikativ samaraga ega bo‘lib, shu sababdan har xildagi vaqt davrlarida ular o‘zini har xilda namoyon qiladi. Mana shu sababga ko‘ra quri lish majmuasini davlat tomonidan boshqarishdan boshlab quri lish tashkilotlari boshqaruvigacha tartibli darajalarda omillarni ularning tizimga o‘zaro ta’sir ko‘rsatishi darajasi bo‘yicha ranjirlar va tadqiq qilish hamda o‘z vaqtida optimal uyg‘unlikka erishish uchun boshqaruvchi parametrlarni tartibga solishni amalga oshirish zarurdir.

3. Amalga oshirish jarayonida cheklangan regress bilan moliyashtirish va hukumat kafolatlari ostida moliyashtirishning o‘rin almashuvi ro‘y beradigan tashqi va ichki moliyashtirishning turli xil kombinatsiyalari, kafolatlari va tashkiliy tuzilmalari, jumladan, “qur - ega qil - foydalan”, “qur - foydalan - mulk huquqini uzat” tipidagi loyihaviy moliyashtirishning turli xil sxemalari yoki “quri lish – mulk huquqini olish – foydalanish – mulk huquqini uzatish va dividendlarni olish” kabi kombinatsiyalashgan sxemalari, shuningdek, quri lish tashkilotlarining investitsion loyihalarini ta’minlashning boshqa sxemalari aniqlangan.

4. Fao liyat yuritib ke layotgan quri lish sanoati korxonalarini soni 2024-yilda 34 749 tani tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan pasayish 12 222 birlikni tashkil qiladi. Lekin agarda bazis (2014-yil) bilan solishtiriladigan bo'lsa, so'nggi 10 yilda o'sish sur'ati 186,6 % ni ko'rsatadi, bu quri lish tashkilotlari va korxonalarining o'sish dinamikasi yomon emasligi haqida guvohlik beradi. Quri lish iqtisodiyotning turdosh tarmoqlari rivojlanishini rag'batlantiradi, shunga ko'ra quri lishga kiritilgan bir so'm mablag' ishlab chiqarishning turdosh sohalariga kiritilgan 5-7 so'm mablag'larni rag'batlantiradi.

5. Investitsiyalar hajmlari haqidagi statistik ma'lumotlar tahli qilish chiqiqlik, bu bizga yangi obyektlarni barpo etish yoki mavjudlarini kengaytirish uchun investitsiyalarning yarmidan ko'progayilik ortib borishi haqida darak beradi, shunga ko'ra 2022-yilda mazkur ko'rsatkich umumiy hajmning 54,3 %ini tashkil etdi. Ta'kidlab o'tish lozimki, COVID-19 pandemiyasi davri mazkur dinamikaga unchalik ko'plagan tuzatishlarni kiritdi va 201-2021-yillarda mazkur ko'rsatkich o'rtachayilik ko'rsatkichdan biroz past bo'ldi.

6. Quri lish sanoatidagi joriy tizimning tadqiq qilinishi tarmoqning o'ziga xosliklarini va mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining mavjud darajasini aniq lash imkonini berdi, bu davlatga quri lish bozorlaridan chiqib ketishga imkon bermaydi. Mintaqa quri lish sanoatining investitsion jozibadorligini oshirish ham davlatning (shu jumladan, mintaqaviy hokimiyatlar nomidan), ham quri lish majmuasidagi ayrim tashkilotlar top-menejlarining o'zaro manfaatdorlik asosida ishtirok etishi vositasida amalga oshirilishi lozimdir.

7. Biz o'tkazgan tadqiqotlar natijalaridan kelib chiqqan holda iqtisodiy samaraga erishish uchun bir qator chora-tadbirlar taklif qilinib, ular mahalliy va mintaqaviy hokimiyat organlari hamda quri lish tashkilotlari rahbariyatlarining ishtirokida amalga oshiriladi. Investitsion tavakkalni pasaytirish maqsadlarida investitsion faoliyat sohasida axborot ochiqligini ta'minlash, kompaniyalardagi mulkning haqiqiy tuzilmasi hamda korporativ nazorat tuzilmalari haqidagi axborotlarni to'la ochishni ta'minlash uchun

sa'y-harakat larni amalga oshirish; investitsion maydonchalar va loyihalar ma'lumotlarining ochiq bazasini shakllantirish zarur.

8. Investorlar uchun raqamli platforma ishlab chiqilgan va axborotlarning ochiqligi, to'liqligi, ishonchliigi va o'z vaqtida ligi kabilardan iborat bo'lgan qaror qabul qilish uchun mezonlar aniqlangan. Noaniqlikni kamaytirish vositasi sifatida axborotularni izlab topish sarflari kabitransaksiyon sarflar tipida yaqqol namoyon bo'ladi. Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ni rivojlantirish bu sarflarni sezilarli ravishda qisqartirishga imkon beradi.

9. Ishlab chiqilgan prognoz natijalariga ko'ra yaqin yillarda aholijon boshiga qurilish ishlarihajmi uzluksiz o'sib boradi. Boshqacha aytganda, 2030-yilga kelib aholijon boshiga qurilish ishlarihajmi 10 206,54 ming so'mni tashkil qilib, bu 2022-yilgi ko'rsatkichdan 3-martaga ko'p, qurilish sanoati bo'yicha asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi esa 2030-yilga borib 8 878,5 mlrd so'mga yetadi.

ADABIYOT LAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining uy-joy kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 12-apreldagi "Xususiy uy-joy mulkdorlari shirkatlari to'g'risida"gi O'RQ-32-sonli qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risidagi 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son farmoni
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlarni strategiyasi to'g'risida" 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish tizimini boshqarishni yanada takomillalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 18-apreldagi PF-5017-son farmoni.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2021–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasi qurilish tarmog'ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2020-yil 27-noyabrdagi PF-6119-son farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017–2020-yillarda shaharlarda arzon ko'p kvartirali uylarni qurish va rekonstruksiya qilish dasturini samarali amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2017-yil 13-yanvardagi PQ-2728-son qarori.
9. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-sonli "Investitsiyalar va investitsiya faolligi to'g'risida"gi Qonuni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017–2021-yillarda davrida ko'p kvartirali uy-joy fondini saqlash va undan foydalanish tizimini yanada takomillalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 24-apreldagi PQ-2922-son qarori.

44. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ko‘p kvartira li uy larni boshqarish tizimini yanada takomil lashtirish to‘g‘risida” 2021-yil 19-iyundagi PQ-5152-son li qarori.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017–2021-yil larda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha davlat dasturi to‘g‘risida” 2021-yil 3-fevraldagi PF-6155-son farmoni

13. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 7-noyabrdagi O‘RQ-581-son “Ko‘p kvartira li uy larni boshqarish to‘g‘risida”gi Qonuni.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Uy-joy kommunal xizmat ko‘rsatish tizimini boshqarishni yanada takomil lashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”2017-yil 18-apreldagi PF-5017-son farmoni.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi uy-joy kommunal xizmat ko‘rsatish vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” 2017-yil 22-apreldagi PQ-2900-son qarori.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»05.10.2020 yildagi 6079-son farmoni

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»2020-yil 17-martdagi PQ-4642-son qarori

18. O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrdagi 560-II-son li «axborot lashtirish to‘g‘risida»gi qonuni

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «yangi O‘zbekistonning 2022-2026 yil larga mo‘ljallangan rivojlanish strategiyasi to‘g‘risida»2022 — yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoni

2. Dars lik lar, monografiya lar va i lmiy maqo la lar

1. Druker j., White G. Constructing a new reward strategy: reward management in the British construction industry //Employee Relations. – 1997. – Т. 19. – №. 2. – С. 128-146.,
2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей конкурентов. – Альпина Паблицер, 2016.,
3. Murray M., Langford D. (ed.). Construction Reports 1944-98. – 2008., Ofori G. Construction in developing countries //Construction management and economics. – 2007. – Т. 25. – №. 1. – С. 1-6.,
4. Haupt T., Harinarain N. The image of the construction industry and its employment attractiveness //Acta Structi lia. – 2016. – Т. 23. – №. 2. – С. 79-108,
5. li B. et al. Perceptions of positive and negative factors influencing the attractiveness of PPP/PFI procurement for construction projects in the UK: Findings from a questionnaire survey //Engineering, Construction and Architectura l Management. – 2005. – Т. 12. – №. 2. – С. 125-148.
6. Snieska V., Zykiene I. City attractiveness for investment: characteristics and underlying factors //Procedia-Socia l and Behaviora l Sciences. – 2015. – Т. 213. – С. 48-54.,
7. Mottaeva A., Zhe ltenkov A. High-rise housing as a factor of the increase in Investment attractiveness of the city //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2018. – Т. 33. – С. 01038.,
8. Shen l. Y., Zhao Z. Y., Drew D. S. Strengths, weaknesses, opportunities, and threats for foreign-invested construction enterprises: A China study //journa l of construction engineering and management. – 2006. – Т. 132. – №. 9. – С. 966-975.,
9. Zhao S., Zhang P., li W. A study on evaluation of influencing factors for sustainab le deve lopment of smart construction enterprises: Case study from

China //Buildings. – 2021. – Т. 11. – №. 6. – С. 221., Zavadskas E. K.,
Kaklauskas A.,

10. Raslanas S. Evaluation of investments into housing renovation //International journal of Strategic Property Management. – 2004. – Т. 8. – №. 3. – С. 177-190.

11. Основы организации и управления жилищно-коммунальным комплексом /Под общ. ред. проф. П.Г. Грабового. – М.: Изд-во «АСВ», – 2004. –528 с.; Асаул А.Н. Формирование системы управления строительным комплексом в современных условиях / www.aup.ru,

12. Бузырев В.В., Суворова А.П. Особенности организации экономического взаимодействия участников строительного комплекса в регионе // Экономика строительства. - 2003. - №12. - С. 14-26.,

13. Бадин П.В. Совершенствование механизмов инвестиционной политики в легкой промышленности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. - 2006.,

14. Кабашкин И., Копытов Р. Оценка инвестиционной привлекательности транспортного предприятия // Transport and Telecommunication. - 2004. - Vo 1.5, №4.,

15. Фатеева О.И. Формирование методического подхода к оценке инвестиционной активности строительного предприятия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тюмень: 2007.,

16. Карпова, Е. Н. Финансы организаций (предприятий): учебное пособие / Е.Н. Карпова, Е.А. Чумаченко. – Москва: ИНФРА-М, 2020. – 285 с.,

17. Пуяткина Л.М., Ванчугов М.Ю. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия на основе его экономического потенциала // Собственность и рынок. 2009. №6. С.21-33,

18. Кирничный В. Ю. Инвестиционный потенциал строительной организации: теория, методология, эффективность использования: дис. – М. : автореф. дис.... д-ра экон. наук, 2005.,

19. Т. Ю. Овсянникова, О. В. Рабцевич, И. В. Югова // Жилищные стратегии. – 2021. – Т. 8. – № 4. – с. 317-342. – DOI 10.18334/zhs.8.4.113978;
20. Зайнутдинов Ш. Н., Нурымбетов Р. И. Ресурсная база и потенциал производство Узбекистана: использования и эффективность (региональный аспект) //Бюллетень науки и практики. – 2017. – №. 10 (23). – С. 207-212.,
21. Нурымбетов Р. И., Давлетов И. Х. Совершенствование структуры жилищного строительства в Узбекистане //Жилищные стратегии. – 2017. – Т. 4. – №. 1. – С. 23-36.,
22. Зияев М. К. и др. Риски в строительстве при повышении эффективности инвестиций //Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 5. – С. 315-321.,
23. Ташмухамедова К. С., Гимуш Р. И. Развитие подрядных организаций и предприятий малого бизнеса в строительстве //Социально-экономическое развитие городов и регионов: градостроительство, развитие бизнеса, жизнеобеспечение города. – 2018. – С. 284-289.,
24. М.А. Икрамов. Экономика недвижимости. Учебник. –Т.: Узбекистан, 2010.–505.,
25. Махкамова М., Асимова Ф. Sanoat korxonalarida innovatsion faollikni samaradorligini oshirish mexanizmi //Научные исследования и инновации в индустрии 4.0. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 46-49.,
26. Аллаева Г. Ж., Юсупов Ё. Актуальные направления развития промышленных предприятий // Ташкентский государственный экономический университет – С. 87.,
27. Мэтякубов А. Д., Матризаева Д. Ю. Экономический анализ эффективности управления инвестициями в промышленности //Бюллетень науки и практики. – 2020. – Т. 6. – №. 7. – С. 251-256.,
28. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. Т.: “Молия”, 2010.

29. Кабашкин И., Копытов Р. Оценка инвестиционной привлекательности транспортного предприятия // *Transport and Telecommunication*. - 2004. - Vo 1.5, №4.
30. Карпова, Е. Н. Финансы организаций (предприятий): учебное пособие / Е.Н. Карпова, Е.А. Чумаченко. – Москва: ИНФРА-М, 2020. – 285 с.
31. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей конкурентов. – Альпина Паблишер, 2016.
32. Грэхем Б. Разумный инвестор. М., Издательский дом «Вильямс», 2009. — 672с.
33. Иррациональный оптимизм: Как безрассудное поведение управляет рынками / Роберт Шиллер; Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2013
34. Путятин Л.М., Ванчугов М.Ю. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия на основе его экономического потенциала // *Собственность и рынок*. 2009. №6. С.21-33
35. Щиборщ К.В. Оценка инвестиционной привлекательности предприятий // *Банковские Технологии*. 2012. №4. С. 32-36.
36. Сергеев Н. В. Веретенникова И. Н., Яновский В. В. Организация и финансирование инвестиций. М. Финансы и статистика. 2003. 400 с.
37. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув кўлланма. Т.: “Молия”, 2010.
38. Асаул А.Н. Формирование системы управления строительным комплексом в современных условиях / www.aup.ru
39. Цай Т.Н., Грабовый П.Г., Марашда Б. С. Конкуренция и управление рисками на строительных предприятиях в условиях рынка. -М.: Изд-во «Алане», 1997. - 288 с. (на примере строительной отрасли).
40. Бузырев В.В., Суворова А.П. Особенности организации экономического взаимодействия участников строительного комплекса в регионе // *Экономика строительства*. - 2003. - №12. - С. 14-26.

41. Косарева Н. Б., Полид Т. Д., Пузанов А. С., Туманов А. А. Рынок жилищного строительства в России: современное состояние и перспективы развития // Вопросы экономики, 2013. № 3.

42. Чайковская Н.В. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебное пособие/ Чайковская Н.В., Панягина А.Е. – Электрон. текстовые данные – Саратов: Ай Пи Эр Медиа, 2019. – 226 с.

43. Резанов К.В., Катин А.В. Кластерный анализ как инструмент управления инвестиционной привлекательностью объектов // Российское предпринимательство. – 2017. – Том 16. – № 6. – с. 833-852

44. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебник / А.Д. Шеремет. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 374 с

45. Малов Д.Н., Летягина Е.Н. Разработка нейросетевой модели кластеризации экономики для анализа инвестиционной привлекательности предприятий // Креативная экономика. – 2019. – Том 13. – № 8. – с. 1529-1536

46. Ряховская, А. Н. Антикризисное бизнес-регулирование: монография. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. А. Н. Ряховской. – Москва: Магистр: ИНФРА-М, 2019. – 304 с.

47. Go laydo I. M., Sobo leva Y. P. Assessment and management of factors of the regiona l investment potentia l //Asian socia l science. – 2015. – Т. 11. – №. 7. – С. 240.

48. Chirkunova E. K. et a l. Research of instruments for financing of innovation and investment construction projects //Procedia Engineering. – 2016. – Т. 153. – С. 112-117.

49. Нурымбетов, Р. И. Перспективы развития системы управления многоквартирным жилищным фондом в Республике Узбекистан / Р. И. Нурымбетов, Х. Ш. У. Кахрамонов // Жилищные стратегии. – 2022. – Т. 9. – № 3. – С. 309-326. – DOI 10.18334/zhs.9.3.115232.

50. Стаценко А. Технология и организация строительного производства. Минск. Высшая школа. 2022 г. с. 60

51. Рахман И.А. Развитие рынка недвижимости в России: теория, проблемы, практика. - М., 2021.с. 128
52. Санжина О.П. Управление строительством в регионе: проблемы и перспективы развития. - СПб., 2020.
53. Николаев Ю. Н., Сделки с недвижимостью. М.: Изд-во «Эксмо». 2019 г. с. 172
54. Зотов В. Б. Инвестиционная политика и финансирование строительства муниципального жилья //Научные труды Вольного экономического общества России. – 2005. – Т. 55. – С. 252-257.
55. Радыгина С. В. Инвестиционная инфраструктура как фактор активизации инновационно-инвестиционной деятельности в регионе //Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». – 2013. – №. 1. – С. 055-059.
56. Капустина Н. В., Садыков А. И., Подгорский Я. Роль инвестиций в инфраструктуру в экономическом росте и сбалансированном региональном развитии //Финансы: теория и практика. – 2023. – Т. 27. – №. 2. – С. 50-63.
57. Тагирова А.М., Малкова Т.Б. Подходы к оценке эффективности деятельности энергосбытовых компаний // Экономика, предпринимательство и право. – 2023. – Том 13. – № 5. – С. 1583–1594.
58. Семенова С. В. Информационное обеспечение градостроительной деятельности: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. - Санкт - Петербург, 2011.
59. Огородников П.И., Матвеева О.Б., Крючкова И.В., Чиркова В.Ю. Сравнительный анализ методик оценки инвестиционной привлекательности отдельных экономических систем // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2014. – №. 3.

3. Dissertatsiya lar va avtoreferat lar

1. Бадин П.В. Совершенствование механизмов инвестиционной политики в легкой промышленности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. - 2006.
2. Фатеева О.И. Формирование методического подхода к оценке инвестиционной активности строительного предприятия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тюмень: 2007.
3. Кирничный В.Ю. Инвестиционный потенциал строительной организации: теория, методология, эффективность использования: дис. – М. : автореф. дис.... д-ра экон. наук, 2005.
4. Семенова С.В. Информационное обеспечение градостроительной деятельности: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. - Санкт - Петербург, 2011.
5. Смирнова О.А., Стратегическое управление развитием городского жилищного фонда: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук / Смирнова Ольга Александровна. – Санкт-Петербург, 2004. – 33 с.
6. Минеева И.В. Управление жилищным фондом муниципального образования: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Минеева Ирина Викторовна. – Пенза, 2007. – 23 с.
7. Гончаров А.М. Формирование организационно-экономического механизма управления жилищным фондом крупного города (на примере города Екатеринбурга): диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Гончаров Александр Матвеевич. – Екатеринбург, 2008. – 222 с.
8. Мартенс А.А. Регулирование рисков в управлении жилищным фондом в муниципальных образованиях: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Мартенс Анна Андреевна. – Барнаул, 2009. – 256 с.

9. Нарышкин С. В. Организационно-экономические методы управления качеством жилищного фонда крупного города: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Нарышкин Станислав Васильевич. – Москва, 2010. – 167 с.

10. Алиева Ж. М. Методические основы повышения эффективности управления жилищным фондом на современном этапе хозяйствования: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Алиева Жанна Магамедовна. – Махачкала, 2011. – 165 с.

11. Сеферян Л.А. Устойчивое развитие жилищного фонда крупного города (на примере г. Ростова-на-Дону): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Сеферян Луиза Ашотовна. – Ростов-на-Дону, 2014. – 22 с.

12. Сеферян Л.А. Комплексное управление жилищным фондом крупного города в условиях устойчивого развития (на материалах г. Ростова-на-Дону) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Сеферян Луиза Ашотовна. – Ростов-на-Дону, 2014. – 22 с.

13. Плотникова Е.В. Оценка состояния жилищного фонда как фактор обеспечения устойчивого социально-экономического развития регионов: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Плотникова Екатерина Васильевна. – Санкт-Петербург, 2016. – 22 с.

14. Овсепян Э.В. Управление недвижимостью на основе геоинформационных технологий (на примере Республики Армения) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Овсепян Эдгар Ваникович. – Москва, 2017. – 22 с.

15. Калентьева Н.А. Развитие организационно-экономического механизма модернизации и реконструкции жилищного фонда крупного города: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Калентьева Наталья Александровна. – Иркутск, 2019. – 171 с.

16. Ҳасанов Т.А. Ўзбекистонда хусусий уй-жой фондини бошқариш тизимини такомиллаштириш // Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Т.: 2019 й. -56 б.

17. Жураева Н.К. Уй-жой коммунал хизматлари соҳаси корхоналари фаолиятини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш. // Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2020 й. – 30 б.